A szerzőnek ebben a témában megjelent könyvei az Erdészettörténeti Közlemények sorozatban:

- Kincstári erdőgazdálkodás Erdélyben 1867-től 1918-ig. EtK. IX. (Bp., 1993.)
- Emlékezés a székely közösségek erdőire. EtK. XVII. (Bp., 1995.)
- Erdőgazdálkodás Naszód vidékén. EtK. LVII. (Bp., 2003.)
- A bánsági volt határőrvidéki közösségek (Krassó-Szörény vármegye) erdőgazdálkodása. EtK. LVIII. (Bp., 2003.)
- Az erdélyi szászok erdőgazdálkodása. EtK. LXIII. (Bp., 2004.)
- Az erdélyi közösségi erdők története. EtK. LXVI. (Bp., 2004.)
- Az erdélyi Mezőség fásítása és egyéb közérdekű erdőtelepítések kérdése. EtK. LXVII. (Bp., 2005.)

OROSZI SÁNDOR

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI ERDŐK ERDÉLYBEN

Erdészettörténeti Közlemények
LXIX.

Országos Erdészeti Egyesület
Erdészettörténeti Szakosztály
Budapest, 2006

A sorozatot szerkeszti: Oroszi Sándor
1367 Budapest 5., Pf. 129.

Megjelent a **Ligniwood Kft.** támogatásával

Felelős kiadó: dr. Oroszi Sándor
az OEE Erdészettörténeti Szakosztály elnöke

ISBN 963 8251 61 1
ISSN 0866-3181

Nyomdai kivitelezés: Diós Print BT., Budapest

TARTALOMJEGYZÉK

1 BEVEZETÉS

Kós Károly A havas című művében[1] a „havas" meghódításának több lépcsőjét írja le. Legelőször a hegyvidéki nép – tudósít Kós – háborítatlanul legeltetett, kaszált és vágott fát „a Jára-vizétől a bihari Budurászáig és [az erdő] szakadatlan volt a Sebes-Köröstől a Fehér-Körösig". Az erdők, hegyek valódi tulajdonosát nem tudta, nem kérdezte senki sem. Igaz, a havas használatáért helyenként és időnként faragott fát, deszkát adtak az „uraknak", esetleg legeltették azok állatait, de maga az erdő, a havasi rét háborítatlanul övék, a hegyen lakóké, az ott megélhetést keresőké volt. Ebben változást csak az 1848 utáni jobbágyfelszabadítás hozott, akkor is főleg a kataszteri felmérések, az erdőkijelölések, határoszlop-állítások. Maga a gazdálkodás azonban addig, amíg a Körös völgyében a vasút nem épült meg, alig változott. A vasúttal azután megjelentek a fűrészüzemek. Ezek a népnek munkaalkalmat – szállítást, netalán üzemi munkát – jelentettek. Közben az erdő fogyott, a kopár hegyoldalak meg szaporodtak. Az erdők felértékelődése vezetett el a Bánffy-composzesszorátus és a váradi román püspökség közötti nagy határperhez. „A törvény – írja Kós – mindent a püspökségnek ítélt oda; mindenki tudta, hogy nem azért, mert igazsága volt (hiszen azt csak az Úristen tudhatta volna bizonyítani ebben a hegyi birodalomban), de mert a püspöki fiskálisok ügyesebben szolgálták a gazdájukat, mint a composzesszorátuséi."

A püspökség a megszerzett (megtartott) birtokon megújította a határhalmokat, több gornyikot (erdővédet) alkalmazott, s egyre szigorúbb rendszabályokat vezetett be, amelyek elsősorban a legeltetőket sújtották. Az ő megfékezésükre nem voltak elegendők a püspökség erdővédjei, a zsandárok közreműködését is igénybe kellett venni. Az eredmény: halálos sortűz, halottak, akik „Au murit pentru libertatea padurilor" [Meghaltak az erdő szabadságáért].

Az igazi szabadság mégis eljött: 1919-20-ban, majd a földreformot követően: "kicsi úr lett a bihari részeken a váradi püspökség és emléke maradt csak az Andrássyaknak Aranyosban. Szél járja a gazdátlan Urmánczi-kastélyt át a Belestorkában és a Bánffyak ma már csupán kopár kősziklák urai a Valea arsa hozzáférhetetlen vadonában." A havas szabad – írja Kós 1930-ban – De beteg és úgy lehet: halódik is már ..." Az eltüntetett határhalmok, a kopasz hegyoldalak, a marha szája alól kinőni nem tudó csemeték, facsonkok, a kiszáradt patakmedrek, a

hegyoldalakon szabadon lerohanó vizek hirdetik a havas szabadságát – és betegségét.

Jelen kötetünkben azt az időszakot kívánjuk megvizsgálni, amikor azokat a bizonyos határhalmokat, -köveket elhelyezték, s az egyházak polgári értelemben véve tulajdonosai voltak az erdőknek, azok jövedelmét élvezték – és nem is gondoltak a „történelmi igazságtevésre".

Az 1879. évi XXXI. törvénycikk, az erdőtörvény az egyházi testületek és egyházi személyek erdeit is fokozott állami ellenőrzés, tehát üzemtervezési kötelezettség alá vonta. Ide nagyon különböző eredetű, -kiterjedésű birtokok tartoztak. Hiszen az egykor, még a középkori birtokadományozások alkalmával a katolikus egyház tulajdonába jutott erdőségek csakúgy ebbe a kategóriába kerültek, mint a XIX. század közepén végrehajtott úrbérrendezés során, netalán ugyanezen század végén vagy a XX. század elején az arányosításkor az egyháznak, illetve egyházi személynek adott – rendszerint kisebb kiterjedésű – erdők.

Bár az erdőtörvény az iskolai erdőket így külön nem emelte ki, de mi azokat is ebben a csoportban tárgyaljuk. Az iskolákat ugyanis részben az egyházak tartották fenn, tehát külön erdőterületük nem volt. Másik részben az iskolai birtokok az egyháziakból váltak ki, így az együttes tárgyalást ez is indokolja. Végül megemlítjük, hogy az úrbérrendezés, illetve arányosítás során az iskola személyzetét az egyháziakkal együtt vették (a lelkészek egy telki illetményt, míg a tanítók egy felet kaptak[2]), ezért erdejüket általában együtt kezelték. (Jelen tárgyalásunkban eltekintünk a vadászerdei és görgényszentimrei erdőőri iskolák erdeitől, amelyeket az állami erdők között tartottak nyilván, bár ez utóbbi iskolára azért utalni fogunk.)

A vizsgálódáshoz célszerű két nagy birtokcsoportot megkülönböztetnünk. Az egyikbe a kiterjedt erdőkkel rendelkező, *önálló erdőgazdálkodást folytató* egyházi (és iskolai) birtokok tartoznak, a másikba pedig a kisebb, önálló *erdőgazdálkodásra alkalmatlan* erdők. Az első csoportba kerülnek a hosszú történelmi múltra visszatekintő egyházi birtokok. Bár ezek teljes gazdálkodástörténetének feltárására nem vállalkozhatunk, mégis utalunk egy-két, a XIX. századot megelőző nyomra.

Végül hadd jegyezzük meg: az egyházi erdőbirtokok (általában az egyházi testületek) első csoportja már a magánerdőkben folyó gazdálkodás jegyeit viselte magán. A kisebb birtokok pedig általában a községi, közbirtokossági erdőkkel együtt szerepeltek.

2 AZ EGYHÁZAK ÉS AZ ERDŐK

Az erdélyi egyházi erdőket egy nevezetes hellyel, az *Igfon erdejével* kell kezdenünk, ahol – a Hildesheimi Évkönyv szerint – 1031. szeptember 2-án egy vadkan megsebesítette a trónörököst, Imre herceget. A herceg sérüléseibe belehalt. Az 1083-ban szentté avatott Imre tiszteletére itt apátságot alapítottak. A tragikus esemény színhelye feltehetően a mai **Hegyközszentimre**, Bihar megyei község környékén lehetett.[3] Hadd említsük még meg a szintén Bihar megyei **Szentjobbot**. Szent István ereklyéje őrzésére itt építtetett fából I. László monostort, s lett a hely a szentjobbi apátság székhelye.[4]

Szent István a megtelepülő szerzetesrendeknek, illetve a kiépülő egyházi szervezet elöljáróinak jelentős birtokokat adományozott. Ezek a földek természetesen erdőkben gazdagok voltak, hiszen a lakosság a Kárpát-medencében csak fokozatosan telepedett le, népesítette be, s fogott legeltetéshez, netalán szántóföldi művelésbe. I. István utódai az őket támogatók részére mind nagyobb királyi adományokat juttattak, Könyves Kálmán viszont 1096-ban ezek visszavételéről intézkedett. Közülük azonban nemcsak az István-féle, első adományozásokat, hanem az egyháznak juttatottakat is kivette, mondván, „az egyházaknak adott erdők visszakövetelését legkevésbé sem engedjük meg" (I. könyv, 18. fejezet).[5]

Meg kell emlékeznünk a különböző betelepülő népekről, akik közül az erdélyi szászok a templomok fenntartásához szükséges erdőkről már korán gondoskodtak.[6] A gyulafehérvári püspök viszont 1377-ben az oláh kenézekre panaszkodott, akik a püspöki uradalomban is „saját tetszésük szerint gazdálkodnak, és azon igyekeznek, hogy kivonják magukat a földek használata után kivetett kötelezettségeik teljesítése alól."[7]

A leírások szerint az általunk most vizsgált területen is léteztek *erdőispánságok*. Ezek között említi CSŐRE Pál a **zsidóvár**it (a későbbi Krassó megyében) és az **erdőd**it (a későbbi Szatmár megyében).[8]

II. Ulászló király 1498-ban kelt adománylevelében írta, hogy az erdélyi sókamara tisztjei a káptalannak adott só szállítását a *káptalan erdeiben* szabadon vágott fából készített hajókkal oldhatják meg.[9] Az oklevél tehát élesen megkülönbözteti a káptalan erdeit a sóbányákhoz rendelt egyéb erdőktől.

Az erdélyi országgyűlés 1655. évi végzésében olvashatjuk: „Vannak Háromszéken s egyéb helyeken is a székelységen oly darab erdők, melyek Szent-egyház-erdejének hivattatnak, amelyeknek mind gondvise-

lése, mind jövedelmének erogálása eddig a falubéliek dispositiójában [rendelkezésében] állott, mostan pedig ez authoritást az egyházi rendek magoknak akarván vendicálni [követelni], végeztetett: hogy e dologból eddig observáltatott usus [gyakorlatban volt szokás] tartassék meg és abból való proventus templom épületire convertáltassék [jövedelem fordíttassék]."[10]

A székelyföldi forrásokban valóban gyakran emlegetik a *„szentegyház erdeit"*. Elég csak az aranyosszéki 1640. és 1733. évi tanúvallomások jegyzőkönyvét, vagy **Sepsiszentgyörgy** 1694. és 1747. évi erdőkezelési szabályzatát megemlítenünk.[11]

Felső-Fehér vármegyei Kanta járás szolgabírójának 1788-ban kelt jelentésében olvashatjuk: „Karatnafalván a tit. Bodó famíliának vagyon egy darab csere erdeje, mely dominalis erdőnek neveztetik, más csere erdő, mely Ecclesia erdejének, harmadik mely a communitással köz, ez is csere tilalmas erdők ..."[12] Tehát itt is élesen elkülönítették a földesúri, a községi és az *egyházi erdőket*, sőt arra is utaltak, hogy az a tilalmas erdők között van.

A XVIII. századi, elsősorban Mária Terézia nevéhez fűződő gazdaságpolitika, illetve a II. József által képviselt egyházpolitika természetesen érintette az egyházi erdőket is. Mária Terézia létesítette a nagyváradi görög katolikus püspökséget, amelynek a belényesi uradalmat adományozta. II. József viszont a szerzetesrendek zömének működését a birodalom határain belül betiltotta, így azok birtokai jórészt a vallásalapítványokhoz kerültek. A nagyobb egyházi birtokmozgások és a gazdálkodás korszerűsítésének az igénye a XIX. század elején, 1811-ben arra indította a Helytartótanácsot, hogy *az egyházi erdők állapotával* foglalkozzék. „A magyarországi összes püspökök – írta JAKAB Elek –, káptalanok és minden kir. adomány alá tartozó egyházi javadalmakkal bíró egyének figyelmeztetést kaptak az ideiglenes birtokukban levő erdők gondos fen[n]tartása s gyarapítása iránt, azon kijelentéssel, hogy ha elmulasztják, halálok után hagyatékukból fog a megállapítandó kár kifogatni."[13]

A XIX. század elején aztán a nagyobb egyházi uradalmak – miként például VERNER Sebestyén írásaiból megtudhatjuk[14] – *gazdasági szervezetükben igyekeztek az erdészeknek is helyet adni.* Ez természetesen nem ment máról holnapra, hiszen az erdők kiterjedt használatát ekkor még semmi sem sürgette.

Az 1848. évi jobbágyfelszabadítás, majd pedig az 1850-es években végrehajtott föld(adó-)kataszteri összeírás a nagyobb uradalmakat egyre

inkább az erdészek alkalmazására, az *erdészeti adminisztráció kiépítése* felé terelte. Végre kellett ugyanis hajtani a birtok-, s így az erdőelkülönítéseket, és meg kellett oldani az erdők jövedelmezővé tételét. A munka természetesen hosszan elhúzódott, s az erdőknek továbbra sem volt elsődleges szerepük. Legelőször ugyanis az egyházi uradalmak mezőgazdaságát kellett, volt célszerű modernizálni. Az erdőkből főleg a mezőgazdaság szerfaszükséglete kielégítését, továbbá a tűzifa biztosítását várták. Ugyanakkor elkezdődtek az első nagyobb mértékű faeladások is – gyakran az egyházi uradalmaknak kudarcot jelentve.

A jobbágyfelszabadítás után megsokasodtak az általunk második kategóriába sorolt kisebb egyházi és iskolai erdőbirtokok is. S így jutottunk el az 1879. évi erdőtörvény időszakához.

Az egyházakkal kapcsolatban meg kell még emlékeznünk a kereszténység *rituális szokásairól*, továbbá az egyházi személyek példájáról, oktató, *nevelő hatásáról.* Míg az előbbi tulajdonképpen csak érdekesség lehet, addig az utóbbi a vallásos népre komoly hatással volt.

JANKOVICS Marcell a májusfaállítást nagyon régi, talán még a pogánykori időszakból átvett keresztény szokásnak írja le.[15] Ennek egyik „túlhajtott" módjáról tudósít HODOR Károly Doboka vármegyéből. „Bár mennyire is tilalmaztatik is a' polgári igazgatás által – írta 1837-ben –, hogy az erdők kímiltessenek, a' Jeremiás napi (Húsvét és Pünkösd közt) csóva; divatjában van még ma is. Az érzi magát legbuzgóbb keresztyénnek lenni, ki az érintett időközben legmagasabbat tűzhet ki kapujában. Ezt a' szertartást némellyek legrégibb idők szüleményének vélik, azt állítván, hogy a keresztyénség keletekor annak jeléül ott tűzettek légyen a' kapukba, hol keresztyén lakozott. Mások azt mondják, hogy ez által a' Herodestől nyomoztatott kis Jézus emlékezetét tisztelik."[16]

Szintén régi, a múlt homályába vesző szokásként írt BODOR Gyula a Naszód-vidéki románokról, akik kalapjuk mellé tiszafabogot tűztek.[17] JANKOVICS szerint a közismerten hosszú életű fa az örök élet kifejezésére is alkalmas.[18]

Az említetteknél fontosabb az egyházi emberek szerepe egy adott település, közösség életében. Hiszen az ő példamutatásuk, az erdők ügyéhez való hozzáállásuk nagyban befolyásolhatta mindazon rendelkezések, ha úgy tetszik, állami elvárások megvalósítását, amelyek a XIX. századtól egyre többször jelen voltak. Bár a kérdés nem vonatkoztatható el az általános, elsősorban a görögkeleti és a görög katolikus egyház hatalomhoz és hívekhez való viszonyától, mi azonban ezt részletesen

nem tárgyalhatjuk. Csak rámutatunk, hogy az említett két, 1700-ban ketté vált egyház tisztségviselőiről a történészek így (is) vélekedtek: „A szegény, függő, családos papság nem volt alkalmas arra, hogy vezesse a népet és kiemelje nyomorából és barbárságából."[19] Ennek ismeretében írta aztán az erdész ILLÉS Nándor: „Hogy a román nép művelését papjain és tanítóin kell kezdeni, azt belátja mindenki, a ki pópát látott valaha. Hogy tudott így elmaradni a nép? meg foghatatlan!"[20]

A XIX. század végén a két egyházzal kapcsolatos, akár gazdasági célú előírások, követelmények óhatatlanul is nemzetiségi, így politikai színezetet öltöttek. Erre példát szolgáltat az erdőgazdálkodás ellenőrzésével, modernizálásával összefüggő egy-két, általunk bemutatandó intézkedés is.

3 AZ 1879. ÉVI ERDŐTÖRVÉNY ALAPJÁN TÖRTÉNŐ GAZDÁLKODÁS

3.1 Erdőstatisztika

A katolikus egyházi testületek közül nemcsak Erdélyben, hanem az egész országban a legnagyobb birtokkal a *nagyváradi („latin szertartású") püspökség* rendelkezett. A török pusztulás után 1693-ban restaurált püspökségnek az 1895-ben közzétett birtokkimutatás szerint[21] 187 393 kh (107 845 ha) földje volt, amelyből 125 892 kh-at (72 451 ha) tett ki az erdő. A teljes birtok Bihar megyében feküdt.

Az *erdélyi püspökség* Alsó-Fehér megyében 11 872 kh (6832 ha) birtokából 8216 kh (4728 ha) volt az erdő.

Az 1700. évi vallási unió során létrehozott *nagyváradi görög katolikus („görög szertartású") püspökség* Bihar megyében lévő 139 657 kh (80 373 ha) területéből 120 332 kh-at (69 251 ha) foglalt el az erdő.

A *gyulafehérvár-fogarasi érsekség* (1854-ig püspökség, amely 1738-ban kapta meg a balázsfalvi fejedelmi-királyi uradalmat, ahová székhelyét is áttette, így *balázsfalviként* is emlegették) Alsó-Fehér és Kis-Küküllő megyékben rendelkezett birtokokkal. Összes területe 3674 kh (2114 ha) volt, amelyből 1407 kh (810 ha) az erdő.

A görögkeleti egyházi testületeknek nem volt számottevő erdőterületük. Az 1896. évi kimutatás szerint egyedül az *erdélyi görögkeleti román érsekség* 159 kh-nyi (92 ha) birtokából volt 4 kh (2,3 ha) erdő, amely Torda-Aranyos megyében feküdt.

A római katolikus káptalanok és papneveldék birtokainak felsorolását szintén a *nagyváradival* kell kezdenünk. Ennek Bihar megyében 73 258 kh-ja (42 160 ha) volt, amelyből az erdő 32 511 kh-at (18 710 ha) tett ki.

A *csanádi káptalan* (Temesság – Temes m. – gazdasági központtal) 10 204 kh-val (5872 ha) rendelkezett. Ennek mintegy felét, 5150 kh-at (2964 ha) alkotta az erdő.

A *szatmári káptalan* Szatmár megyében elhanyagolható mennyiségű (1 kh – 0,6 ha) erdővel rendelkezett.

A görög katolikus káptalanok közül az általunk vizsgált területen egyedül a *gyulafehérvári-fogarasi* rendelkezett erdővel. Az összesen 1368 kh-nyi (787 ha) birtokából 173 kh-at (100 ha) tett ki az erdő, amelyek Alsó-Fehér, Kis-Küküllő és Kolozs megyében voltak.

Végül a különböző szerzetes- és egyéb egyházi rendek közül meg kell említenünk a *jászóvári premontrei kanonokrendet*. Ennek Bihar me-

gyében 5908 kh (3400 ha) földje volt, amelyből 3656 kh-at (2104 ha) tett ki az erdő. Szintén Bihar megyében volt birtokos a *melki Szent Benedek-rend*: 10 368 kh-ból (5967 ha) 6344 kh-nyi (3651 ha) erdővel.

A görög katolikus szerzetesrendeknek Alsó-Fehér, Kolozs, Máramaros, Szatmár és Szolnok-Doboka megyékben volt mintegy 150 kh-nyi (86 ha) erdőbirtokuk. Ezzel szemben a görögkeleti szerzetesrendek Hunyad, Krassó-Szörény és Temes megyékben rendelkeztek 1800 kh (1036 ha) erdővel.

A felsorolt egyházi méltóságokhoz rendelt birtokoktól eltérő, elsősorban a forrásában különböző birtoknak számított az *erdélyi római katolikus státus* vagyona. Míg az előbbiek adományozások (részben még az Árpád-házi királyok idejéből) révén jutottak – az egyházak általános feladatainak végrehajtását elősegítendő – a birtok tulajdonába, addig a státus vagyonát részben magánosok adták össze, részben pedig vétel útján szerezték meg. A vagyon általános egyházi, jórészt pedig tanügyi célokat szolgált. Tehát itt már mintegy alapítványi jelleggel kezelt ingatlanokról volt szó. A státusnak Alsó-Fehér, Kis-Küküllő, Kolozs és Torda-Aranyos megyékben volt összesen 19 861 kh (11 430 ha) birtoka, amelyből az erdő 10 185 kh-at (5862 ha) tett ki.

A protestáns egyházak (erdő)vagyonának története mind forrását, mind felhasználását illetően csak részben kapcsolódik a katolikusokhoz. A református, az evangélikus és az unitárius egyházak kaptak ingatlant az erdélyi fejedelmektől is, de a XIX-XX. századra leginkább a magánosok adományaiból, továbbá némi birtokvásárlásokból származó erdők maradtak meg. Ezek jövedelmét alapítványként, többnyire oktatásra fordították. A legnagyobb református vagyonnal a *nagyenyedi Bethlen Kollégium (Főiskola)* (Alsó-Fehér m.) bírt (7266,6 kh – 4182 ha), míg az *erdélyrészi (szász) evangélikus szuperintendentia* rendelkezése alá csak 699 kh (402 ha) erdő (Alsó-Fehér és Kis-Küküllő m.) tartozott. Az *unitárius egyházi alap* erdeje Szatmár megyében volt, 137 kh (79 ha).

A fenti, a jogi személyekhez (testületekhez) kötődő erdőbirtokokon kívül az erdőtörvény 17. §-ában a természetes *egyházi (iskolai) személyekhez* rendelt erdőkről is megemlékeztek. Ezeket szintén fokozott állami felügyelet, így üzemtervezési kötelezettség és szakképzett erdőtiszt alkalmazásának kényszere érintette. Ezek a (legtöbbször) falusi egyházközségi alkalmazottak, vezetők vagyonfelügyeleti szempontból azonban a fölöttes egyházi vezetőhöz tartoztak, de az erdők hasznosításában, kezelésében a községekhez, közbirtokosságokhoz kapcsolódtak. Így az erdőstatisztikában egyházi testületek és -személyek címszó alatti

erdők részben a már említett uradalmi jelleggel, míg ez utóbbiak a környező községi, volt úrbéres, közbirtokossági stb. birtokok jellegével mutattak rokonságot. Helyenként annyira, hogy azt a természetben nem is különítették el. Erre hozunk egy példát.

Petele (Maros-Torda m.) község volt úrbéreseinek erdőterülete 1890-ben került arányosításra.[22]

A birtokközösség ekkor 970,30 kh (558,41 ha) erdőhöz és 0,82 kh (0,47 ha) terméketlen részhez, összesen 971,12 kh (558,88 ha) területhez jutott. Az arányosítást végző, jóváhagyó **marosvásárhelyi** törvényszék határozata szerint azonban az említett területben benne foglaltatik

– az evangélikus egyháznak	8,8 kh	(5,1 ha),
– az evangélikus tanítói hivatalnak	8,0 kh	(5,1 ha),
– az evangélikus iskolának	8,0 kh	(5,1 ha),
– az evangélikus papi hivatalnak	10,7 kh	(6,2 ha),
– a görög katolikus papi hivatalnak	5,4 kh	(3,1 ha),
– a görög katolikus tanítói hivatalnak	2,6 kh	(1,5 ha),
– a görög katolikus iskolának	2,6 kh	(1,5 ha)

erdeje. Ez utóbbiakat a természetben nem mérték külön. Igaz, az evangélikusok a nekik juttatott erdőt először megpróbálták kihasíttatni, de 1894-ben azután ettől elálltak. A továbbiakban csak a jövedelem arányos felosztását, illetve a terhek szintén arányos viselését határozták el, rögzítették az arányosítási határozatban. Az egész erdő egyébként 1885 óta állami kezelésben volt, tehát mind a szakmai, mind az adminisztrációs feladatokat könnyen meg lehetett oldani.

Mivel a megyei statisztikai értékek a korábbi kötetekben az 1885. és az 1910-14. évi erdőtörzskönyvi adatokon alapultak, itt az 1895. évit közöljük.[23] Külön kiemeljük mostani vizsgálódásunk tárgyát, az egyházi, iskolai stb. testületek és -személyek adatait. Az 1895. évi számokat indokolja még, hogy az előbb említett (nagyobb) egyházi testületek birtokait is az 1895. évi állapot szerint idéztük.

Megye	összes erdőterület		egyházi erdő		száza-lék
	kh	(ha)	kh	(ha)	
Alsó-Fehér	160 107	(92 142)	18 165	(10 454)	11,34
Arad	332 003	(191 068)	340	(196)	0,10
Beszterce-Naszód	323 703	(186 291)	2 166	(1 247)	0,67
Bihar	509 915	(293 456)	289 576	(166 651)	56,79
Brassó	108 805	(62 617)	1 607	(925)	1,48
Csík	399 665	(230 007)	15 374	(8 848)	3,85
Fogaras	170 280	(97 996)	3 210	(1 847)	1,88
Háromszék	414 986	(238 824)	7 525	(4 331)	1,75
Hunyad	625 533	(359 994)	4 820	(2 774)	0,77
Kis-Küküllő	50 423	(29 018)	3 234	(1 861)	6,41
Kolozs	263 636	(151 723)	10 251	(5 900)	3,88
Krassó-Szörény	925 572	(532 667)	233	(134)	0,02
*Máramaros	297 988	(171 492)	1 602	(922)	0,54
Maros-Torda	341 754	(196 679)	13 424	(7 726)	2,93
Nagy-Küküllő	179 819	(103 486)	7 244	(4 169)	4,03
Szatmár	246 609	(141 923)	2 700	(1 554)	1,09
Szeben	282 836	(162 772)	2 550	(1 468)	0,90
Szilágy	184 989	(106 461)	6 079	(3 499)	3,29
Szolnok-Doboka	251 265	(144 603)	3 904	(2 247)	1,55
*Temes	103 768	(59 719)	5 952	(3 425)	5,73
Torda-Aranyos	169 979	(97 823)	6 382	(3 673)	3,76
Udvarhely	208 462	(119 970)	6 352	(3 656)	3,05
Összesen	**6 552 097**	**(3 770 731)**	**412 690**	**(237 503)**	**6,30**

Megj.: a *-gal jelzett két megyénél csak az általunk most vizsgált járásokat vettük fel.

3.2 Az állami erdőkezelés

Az egyházi testületek és -személyek, továbbá az iskolák – a 4. fejezetben említettek kivételével – általában nem rendelkeztek akkora erdőterülettel, amely lehetővé tette volna az önálló erdészeti szervezet kiépítését, akár csak erdőőr alkalmazását is. Ezért rá voltak utalva az 1880-as évek elején megvalósuló vármegyei erdészeti szervezetre, majd pedig az állami erdőkezelésre. Ez biztosította számukra az üzemtervek összeállítását és az üzemterv szerinti gazdálkodást. Az erdőőrzést pedig legtöbbször a szomszédos, szintén erdőbirtokos községekkel vagy közbirtokosságokkal együtt oldották meg.

Hadd jegyezzük azonban meg, hogy egyes vidékeken éppen az egyházi vezetők voltak azok, akik a vármegyei, illetve az állami beavatkozást, erdőkezelési rendszert ellenezték. Példának hozható **Szolnok-Doboka megye**, ahol báró BÁNFFY Dezső főispán és LAITNER Elek **kolozsvári** erdőfelügyelő vezetésével már 1882-ben létrehozták a *járási erdőtiszti hálózatot*. Egy beszámoló szerint több egyházi erdőbirtok gyámja sem a járási, közös erdőtiszti hálózathoz, sem az erdész önálló alkalmazásának kötelezettségéhez nem akart alkalmazkodni, mondván, hogy „neki egyáltalában erdőtisztre eddig szüksége nem volt, tehát ezentúl sincs."[24]

Azután mégis kiépültek az erdészeti szervezetek, amelyekben az *állami erdőkezelés* hozott minőségi változást. Ekkor már legfeljebb egyéb, például a gazdálkodással összefüggő indokok alapján lehetett kimaradni. Példaképpen **Máramaros megyét** említjük meg, ahol az erdőket 1897-ben adták állami kezelésbe. A felsővisói erdőgondnok azonban 1898-ban jelentette, hogy a **felsővisói** *görög katolikus egyház* 0,51 kh-nyi (0,29 ha) és a **középvisói** *görög katolikus egyház* szintén 0,51 kh-nyi (0,29 ha) erdeje „mint a gazdasági művelésre nem alkalmas területek [a kezelésből] kihagyattak."[25]

Ennél sokkal nagyobb – olykor politikai felhangoktól sem mentes – gondok adódtak az 1898:XIX. tc., a *kötelező állami kezelés* kimondása utáni időkben. A törvény fogadtatásáról az 1899. évi erdőhivatali jelentések szólnak.[26]

A **máramarosi** erdőhivatalból írta H. KARÁCSONY Sándor: Kerületükben – amely egyébként az egész megyét, tehát az általunk most nem vizsgált részeket is magába foglalta – az egyházi és iskolai testületek és javadalmasok (papok, tanítók stb.) tulajdonát képező birtokok vannak a legnagyobb számban. A fenti kategóriába az összes birtokos 58 %-a tartozik, de ezek erdőterülete a hivatal összterületének csak 3 %-át teszi ki. S „éppen ezeknél /.../ keltett a törvény legnagyobb aggodalmat, mert ezen területeknek túlnyomó része olyan kisebb, 1-2-10 kat. holdas birtok, amelyeket az úrbéri rendezéskor részint erdő-, részint legelőilletőségre kaptak, s a melyeknek legtöbbjét már más művelési ágra: szántóvá, rétté, gyümölcsös kertté és legelővé alakították vagy szándékoznak átalakítani." Az említett birtokosokkal – írta az erdőhivatal vezetője – meg kellett értetni, hogy az állami erdőkezelés csak addig tart, amíg az erdő művelési ágban van. Tehát ha kérik és megkapják a művelési ág változtatásának engedélyét, akkor természetesen az állami erdőkezelés is megszűnik.

A **nagyenyedi** erdőhivatalból írták: „A görögkeleti egyházak és községek – mint erdőbirtokosok – közönyösen fogadták a törvényt, és az annak életbe léptetése körüli intézkedéseket szó nélkül teljesítették."

A kötelező állami erdőkezelés bevezetésével kapcsolatban a **dési** erdőhivatal vezetője viszont arról írt, hogy „csak a görög kathol. egyház lelkészei fogadták kedvezőtlenül az új törvény intézkedését, s elérkezettnek látták az időt, hogy úgy a lelkészi, valamint az egyházi erdők az állami kezelés alól kivétessenek."

A görög katolikus egyházi személyek törekvésével kapcsolatban a **kolozsvári** erdőhivatalból arról is tudósítottak, hogy e mögött a **balázsfalvi** *érsekség* utasítását kell keresni. Az érsekség ugyanis szerette volna az állami erdőkezelést megszüntetni. Ennek érdekében az alája tartozó községek lelkészeit és tanítóit felhívta, hogy a vármegyei közigazgatási bizottságnál kérjék az állami kezelés megszüntetését, és az erdőket majd a balázsfalvi központból kezelik.

Vizsgáljuk meg ezt az ügyet részletesen!

Mihályi Victor balázsfalvi görög katolikus érsek 1899-ben a földművelési miniszternek írt levelet.[27] Ebben kérvényezte, hogy az eddig már állami kezelésben lévő, továbbá vármegyei erdőtisztek által kezelt, a gyulafehérvári-fogarasi érsekség fennhatósága alá tartozó lelkészi és tanítói erdők szakmai vezetését az érsekség által alkalmazott erdőtiszttel láthassák el. Az említett erdők több megyében terültek el (lásd az **1. számú mellékletet**), s közülük a Kis-Küküllő és Alsó-Fehér megyeieket az (összefüggő) érseki birtok erdőtisztjével, RADES Dáviddal kívánták vezettetni.

Darányi Ignác miniszter a kérésre hosszú, az ügy jogi hátterét is megvilágító levélben válaszolt. A görög katolikus erdők ilyen, a metropolita által egybevont kezelését, -gazdálkodását nem engedélyezheti, mert:

1. Az 1898:XIX. tc. 1. § f. pontja világosan kimondja: állami kezelésbe adandók „az egyházi testületek és egyházi személyek, mint ilyenek, birtokában lévő erdők /.../, ha a jelen törvény életbelépése idejében szerződés alapján már az állam által kezeltetnek, vagy a mennyiben ez az eset nem forog fenn, ha birtokosaik a jelen törvény életbelépésétől számított hat hónapon belül külön szakértő erdőtisztet nem alkalmaznak".
2. A törvény végrehajtására kiadott miniszteri rendelet (15.217/1899. FM.) külön is felhívja a vármegyei bizottságokat, hogy az eddig állami kezelésben lévő erdők (az érsekség esetében Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Maros-Torda, Háromszék, Csík és Udvarhely megyék) továbbra is az államnál maradnak. A többi erdőbirtokosé pedig akkor nem kerül oda, ha hat hónapon belül saját költségükön *külön* erdőtisztet alkalmaznak. Azaz a birtokosok nem egyesülhetnek – még a metropolita segítségével sem – az erdők kezelésére.
3. Az érseki erdőhivatal 13 megyében, összesen 558 község határában lévő, többnyire kis kiterjedésű erdőket még akkor sem tudná ellátni, ha arra a fent idézett előírások lehetőséget adnának. Ha pedig mindenhol egyházi erdőgondnokságot létesítenének, azok költségei jóval meghaladnák a mostani állami kezeléshez való költséghozzájárulást.
4. Az érsek metropolita hivatkozott az 1879. évi XXXI. 21. §-ára, amely szerint az erdőtiszt alkalmazására a birtokosok egyesülhetnek, s amely rendelkezést az új törvény nem semmisítette meg. Darányi ehhez idézte az 1898:XIX. tc. miniszteri indoklását, amely szerint a kisebb erdővel rendelkező birtokosok még a törvényhatóságok segítségével sem tudtak így egyesülni, tehát ezért kellett most az államnak segítenie, közbelépnie – erről szól az új törvény. Ha pedig a görög katolikusok eddig nem tudtak/akartak közös erdőtisztet alkalmazni, miért kifogásolják az állam ilyen irányú erőfeszítését?
5. A metropolita azzal is érvelt, hogy az 1883-tól kezdődő – szerződéses – állami erdőkezelést az érseki szentszék soha nem hagyta jóvá. Igaz – írta Darányi –, de nem is kifogásolta. Miért csak most jutottak arra a gondolatra, hogy az állami erdőkezelés az autonómiájukat sérti? Ez annál is inkább érthetetlen, mert már az 1879: XXXI. tc. 21. §-a is kimondta: a közös erdőtiszt alkalmazásához nem elég a birtokosok szándéka, egyezsége, hanem ahhoz szükséges a vármegyei közigazgatási bizottság beleegyezése is. Tehát ha úgy vesszük, az autonómia már akkor is sérült.

Darányi Ignác ezen szakmai érveit – „a kérdés lehető politicai vonatkozására való figyelemmel" –, még a levél elküldése előtt, a minisztertanácsban ismertette. A tanács az állásfoglalást helyeslőleg vette tudomásul, de az egyházakkal kapcsolatban ennek ellenére is maradtak nyitott kérdések. Ez pedig az egyházi vagyonok – beleértve a különböző egyházi alapítványokat – természete, birtokönállóságának kérdése volt.

1900 elején a földművelésügyi miniszter a következő négy birtoktestről a vallás- és közoktatásügyi minisztert kérdezte meg:

1. A balázsfalvi görög katolikus érsekség
   - bazilita alapjáról (563,5 kh – 324,3 ha)
   - Sulutz-alapjáról (611,0 kh – 351,6 ha)
   - „papnevelde" erdejéről (52,3 kh – 30,1 ha)
   - Láday Ágoston és neje, Bényey Anna alapítványi erdejéről (44,6 kh – 25,7 ha)
   - a Balázsfalván tanuló görög katolikus román ifjúság szemináriuma erdejéről (?)
2. A gyulafehérvári római katolikus káptalan és papnevelde erdejéről.
(3. Egy esztergomi erdőtestről.)
4. A – nagyváradi latin szertartású nagyprépostság
   – a nagyváradi latin szertartású papnevelde
   – a szentjobbi apátság erdejéről.

Erre azért volt szükség, mivel az „említett esetekben – írta Darányi – az erdészeti kezelésnek /.../ együttes ellátására csak abban az esetben adhatok engedélyt, ha /.../ a szóban forgó területeknek tulajdonjogi különbözőségei inkább csak a különböző rendeltetésnek határozott megállapításából áll, azonban az eként tulajdonosokul megjelölt egyházi személyek, illetőleg testületek nem külön jogi személyek, és amelyek vagyonuk kezelését maguk intézik, hanem a vagyonkezelés intézésére az egyházi személy vagy testület illetékes, és ezért az is a felelős, amelyek szakértő közegeivel erdeiket kezeltetni is kívánják." Ráadásul az önálló jogi személy erdejének külön történő erdészeti kezelését (azaz az államerdészet mellőzését) csak abban az esetben látta elfogadhatónak, ha az nemcsak az erdőkre, hanem a többi birtoktárgyakra is kiterjedt. Ellenkező esetben – vélte Darányi – csak az állami erdőkezelés alóli kibújás szándéka miatt „egyesülnek". Ugyanakkor a közös erdőtisztet a különböző birtokokon különböző emberek irányítják, felügyelik. Így nehéz tőlük az önálló szakmai munkát elvárni.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban (VKM) Darányi érvelését azzal fogadták el, hogy az említett eseteket csak külön-külön, például az alapítványok alapítólevelének megvizsgálása után tudják elbírálni. Ehhez pedig nemcsak a felügyeletüket gyakorló minisztérium, hanem a vármegyei szervek közreműködésére is szükség van.

A megyék közül **Alsó-Fehért** emeljük ki, ahol az érintett erdőkről egy kimutatást állítottak össze (lásd a **2. számú mellékletet**). Külön hangsúlyozták, hogy sem a nagyenyedi iskola, sem az erdélyi római katolikus státus birtokegysége nem kétséges. Egyedül a balázsfalvi

érsekséghez kapcsolódó alapítványokkal van gond, de azok érdemi elbírálására ők képtelenek. Mindezek ellenére a minisztériumban 1900-ban a római katolikus káptalan és a papnevelde erdei püspökével történő együttesen gazdálkodásához (mert az érdekeltek éppen az állami kezelés elégtelenségét kifogásolták, ugyanis nekik – mint írták – a gazdálkodást irányító erdőtisztre van szükségük) egyelőre nem járultak hozzá. Majd csak 1904-ben, amikor a VKM-ből a következőket írták: az együttes gazdálkodás megengedhető, mert „egyfelől a káptalan által ide bemutatott latin nyelvű hitelesített okiratokból kétségtelenül kitűnik az, hogy a káptalan vagyonát az erdélyi püspök van hivatva kezelni, másfelől a papnövelde vagyonának kezelési joga az egyházjog értelmében tudvalevőleg szintén a püspököt illeti."

Ugyanebben a levélben fogadták el a nagyváradi (latin szertartású) egyházi erdők együttes kezelését is. A **bodonos(pataki)** (Bihar m.) római katolikus egyház és iskola 52,5 kh-nyi (30,2 ha) erdejét viszont attól elválasztották, és rá előírták az állami kezelést. Korábban, 1901-ben pedig a szentjobbi apátság 986,8 kh (567,9 ha) kiterjedésű erdejének állami kezelésbe vételét vették a VKM-ben tudomásul.

Nehezebben boldogultak a már többször említett balázsfalvi erdőkkel. A VKM 1901-ben a Láday Ágoston–Bényey Anna-féle alapítvány erdeit csak a görög katolikus káptalan erdőtisztjével vélték irányíttatni, „mert ha arra adnánk engedélyt, hogy a nevezett alapítvány erdeit is a balázsfalvi érsek erdőtisztje kezelje, akkor tekintettel arra, hogy ugyanazon erdőtiszttel az érsekség erdeit illetőleg az érsek, a nevezett alapítványt illetőleg pedig a káptalan rendelkezhetnék: ez a berendezkedés már az erdőbirtokosoknak az állami kezelés mellőzése céljából való egyesülése jellegét öltené fel." (Itt jönne létre az előbb említett, ugyanazon erdőtisztnek két „gazdája" eset.) A gond azonban az volt, hogy a káptalannak nem volt erdeje, következésképpen erdőtisztje sem. A görög katolikus káptalan erdőtisztjeként az érsek erdészét, RADES Dávidot jelentette be. Így aztán 1907-ben ismét visszajutottak az 1899. évi állapothoz: a balázsfalvi érsekség szűkebb értelemben vett birtokainak – megelőzendő az állami „beavatkozást" – egyetlen erdőtisztje volt.

A **nagyszebeni** erdőfelügyelő, K. BOGDÁN Géza 1908-ban a minisztérium megkeresésére jelentette: az erdőfelügyelőség tudomása szerint RADES Dávid az érsekség, a szeminárium és a Sulutz Sándor-féle alapítványok erdőivel van megbízva. (Ez utóbbi alapítványnak Alsó-Fehér, Kis-Küküllő és Szilágy megyében voltak birtokai.) A VKM szerint viszont RADES Dávid erdőtiszt – az adminisztráció szerint –

„nem is létezik", mivel esküigazolványát az érsekség többszöri sürgetés ellenére sem küldte be. Tehát nemcsak az a kérdés, hogy miért alkalmazza őt az érsek és a káptalan együttesen, hanem az is, hogy egyáltalános státusban maradhat-e. Annál is inkább, mert a következő erdőbirtokokra még mindig nem tudták kiterjeszteni az állami erdőkezelést (mivel azokra is RADES van bejelentve):

1.	A bazilita rend Alsó-Fehér megyében lévő erdőbirtokaira	535,0 kh (307,9 ha)
2.	A balázsfalvi Sulutz-alapítvány Alsó-Fehér m.-ben lévő erdeire	611,0 kh (351,6 ha)
3.	A balázsfalván tanuló gör. kat. ifjúság erdejére	?
4.	A balázsfalvi papnevelde erdejére	52,3 kh (30,1 ha)
5.	A Láday–Bényey-féle alapítvány Kis-Küküllő m.-ben lévő erdeire	44,6 kh (25,7 ha)
6.	A Bidian Alexa-féle magánalapítvány erdeire Kolozs m.-ben	41,0 kh (23,6 ha)
7.	Mikás Flórián-féle magánalapítvány erdeire Kolozs m.-ben	?
8.	Sterka Sulutz-féle alapítvány Szilágy m.-ben lévő erdeire	?
9.	Koncea-féle alapítványi erdőkre	?

Az 5. pont alatti erdővel kapcsolatos összeférhetetlenség már korábban kiderült. A 6. és 7. pontban felsorolt Kolozs megyei erdőket a vármegyei hatóságok állami kezelésbe vették, amit az érsek metropolita megfellebbezett. Az FM-ben azonban továbbra sem tudták, hogy a többi alapítványi erdővel mi legyen, illetve RADES Dávid valódi munkáltatója vajon az érsek, vagy a kanonok. Minderre 1911-ig a VKM-ből sem tudtak megfelelő választ adni, amikor viszont RADES Dávid elhunyt. Így a dolgok tisztázására némi időt nyertek, mert a közös erdőtiszt a „valóságban" sem létezett.

A történethez még két dolgot hadd jegyezzünk meg. Az egyik az, hogy amíg az alapítványok tényleges erdészeti kezelése nem dőlt el, *a fahasználatot szüneteltették*. Az előbbi felsorolás 6. és 7. számú alapítványának „zár alá helyezését" az érsek 1909-ben levélben kifogásolta, mert a kedvezményezettek „szegény sorsúak", így számukra a fa kiutalása létkérdés. A másik megjegyzésünk pedig arra vonatkozik, hogy a RADES után következő főerdész, PRECUP Győző a címjegyzékekben továbbra is „érseki és káptalani" uradalmi alkalmazottként szerepel.[28] Tehát a kérdés tisztázására 1911 után sem került sor.

Az állami kezelés alóli kibújásnak kimondottan „gyakorlati" céljára mutat rá egy másik eset.

A **gyergyóditrói** (Csík m.) arányosítások során – amely arányosítás országos visszhangot, botrányos eseményeket is tartalmazott[29] – a római katolikus egyház, a -lelkész és a -tanító összesen 679 kh (391 ha) erdőt kapott.[30] Takó János főesperes plébános ebben az ügyben 1911. augusztus 30-án levelet írt a **gyulafehérvári** püspöknek. Tudatta, hogy a megkapott erdőt egyszerre akarják eladni, és lehetőleg azonnal, mert ha arra az államerdészet „ráteszi a kezét" előbb üzemtervet csinálnak, azután pedig csak évi 5-6 kh-nyi (3-3,5 ha) vágásterek kitermelését fogják engedélyezni. „Ily csekély erdőséget pedig nagy fakereskedő nem vásárol, azért értéke csaknem megsemmisül, mert a községtől 20-25 km-nyi távolságban, a legnehezebben megközelíthető helyen lévén, se kereskedelmi, se házi használatra nem értékesíthető."

A püspök válaszát ugyan nem ismerjük, de feltehetően pozitív volt, mert október 10-én aláírták az adásvételi szerződést: Takó János főesperes plébános és dr. Mezey Géza egyházgondnok, mint eladók, a másik oldalon pedig dr. Szathmáry István alelnök és Liebl Ede igazgató, mint a Ditrói Mezőgazdasági Bank Rt. képviselői. A vételárat 20 000 K-ban kötötték ki azzal, hogy azt az adásvételi szerződés püspök általi jóváhagyását követően, 8 napon belül kifizetik.

A püspök az adásvételt két (!) nap múlva jóvá is hagyta, de az említett szerződésen kívül eljuttatták hozzá a bank kötelezvényét is. „Minthogy a Ditrón – írták benne – /.../ kiállított adásvevési szerződés célja csupán az, hogy az egyház erdőjét állami ellenőrzés és hozzájárulás nélkül, legjobb belátása szerint, bármikor szabadon értékesíthesse, azért ezennel kijelentjük és megnyugtatjuk a t. egyháztanácsot, hogy kívánságuk szerint bármikor készek leszünk ezen egész területről Önöknek tulajdonjoguk bekebelezésére alkalmas okiratot kiadni. Megnyugtatjuk a t. egyháztanácsot az iránt is, hogy ha az erdő értékesítése a mi nevünk alatt történik, akkor az Önök utasítása szerint kötjük meg a fakihasználási szerződést és a befolyó vételárat legutolsó fillérig átszolgáltatjuk Önöknek, mert közreműködésünkért semmiféle honoráriumra igényt nem tartunk, hanem csupán készkiadásaink megtérítéséhez."

Ez az egész ügy tulajdonképpen elintézést nyert volna, ha az egyház állami erdőkezelését minden gyanakvás nélkül, csak a telekkönyvi iratok bemutatása alapján, megszüntetik. Mivel azonban időközben az egész

gyergyóditrói arányosítás körüli nagy visszaélésektől volt hangos a sajtó, a **csíkszeredai** erdőhivatal vezetője, BODOR Gyula az ügynek utánajárt. Kérésére a vármegyei erdészeti bizottság az állami kezelést nem szüntette meg, hanem a plébánost jelentéstételre szólította fel. (A döntő bizonyíték, a „reverzális levél" – feltehetően BODOR Gyula emberei révén – ekkor már a vármegyei hatóságnál volt.)

Takó János elismerte mind a színleges szerződést, mind az állami kezelés alóli kibújás szándékát, de a püspöki jóváhagyásra, a vagyonfelügyelet helyeslésére hivatkozott. Erre a vármegye a plébános-esperesi levelet odaadta BODOR Gyulának. Ő megállapította, hogy „az egészben véve őszinte, de annyira magán viseli a naívság és tájékozatlanság bélyegét, hogy annak tartalmát mindenben komolyan venni nem lehet." Ezért tételesen cáfolta például az állami erdőkezelés hátrányait, vagy az egyházközség anyagi nehézségeit. Ez utóbbival kapcsolatban megemlítette, hogy az 1890-es években csaknem 1000 kh (kb. 600 ha) „őserdő" fáját (annak árát) használták fel templomépítésre. Akkor miért nem gondoltak a jövőre, miért nem tartalékoltak pénzt a további kiadásokra is? BODOR meggyőződése: a színleges adásvételi szerződések értelmi szerzője a „Tinova Mélik István és társai közkereseti társaság". Az általuk elhintett „erkölcsi betegségnek csírái epidémiává nőtték ki magukat", s „az a szomorú, hogy ezen erkölcsi epidémia a közerkölcs őreinél – az egyházaknál is – termékeny talajra talált".

A vármegyei erdészeti albizottság 1912. november 28-án kimondta az erdő állami kezelését, azaz a színleges szerződésről nem vett tudomást. A határozat ellen a bank 1913. április 13-án fellebbezést adott be, mondván, „a t. erdészeti bizottság súlyosan tévedett és nem vagyunk képesek megérteni, hogy honnan merítette azon meggyőződését, hogy mi csak színlegesen vásároltuk meg az illetményt". Ugyanakkor a Földművelésügyi Minisztériumba továbbított fellebbezéshez a gyulafehérvári püspök is támogató levelet írt. Szerinte a vételár megfelelő, tehát ő a szerződést joggal hagyta jóvá. (Ezt a püspöki jóváhagyást minősítette BODOR Gyula már korábban így: „nem az /.../ a lényeg, hogy fix összegben mit ér a birtok, hanem az, hogy vagy komoly az eladás és akkor nagy az *anyagi kár*, vagy színleges az eladás, és akkor nagy az *erkölcsi veszteség*".)

A minisztériumban – HORVÁTH Sándor vezetésével – azonban nem hatódtak meg sem a püspök, sem a bank levelétől, hanem a vármegyei rendelkezést hagyták jóvá. Sőt átírtak a kultuszminisztériumba, hogy a püspököt világosítsák fel: színleges adásvételi szerződést

hagyott jóvá, amire az erdészeti hatóságoknak megcáfolhatatlan bizonyítékai vannak. (A fellebbezők nem tudhatták, hogy a „reverzális" levél, a bank kötelezvénye, az akták között másolatban ott van.) „Annak fejtegetéséből – írta a földművelésügyi miniszter a társminiszternek –, hogy a szóban levő és az ahhoz hasonló erdőeladások nemcsak erdészeti szempontból, hanem az egyházak szempontjából mennyire súlyos kifogás alá esnek, ezúttal tartózkodom".

Az ügy azonban a másodfokú határozattal sem ért véget. Majláth Gusztáv gróf, erdélyi püspök 1913 szeptemberében, majd októberében levelet írt a földművelésügyi miniszternek. Ezekben főleg az autonóm egyházi szervezet feletti „hatalmaskodást", a vármegyei és a miniszteriális szervek „indokolatlan" beavatkozását kifogásolta és az ügy minél előbbi felülvizsgálatát kérte. A minisztériumból a püspöki leveleket 1913. december 12-én a vármegyének továbbították azzal, hogy az erdőhivatal vezetőjét és az erdőfelügyelőt újra hallgassák meg. Továbbá a Tinova-ügyben TÉRFI Bélát helyszíni tájékozódásra küldték ki, tehát a figyelem továbbra is Gyergyóditró és környékén volt.

A püspök újabb, 1914. februári levelére azután a miniszter leírta: a színleges eladást bizonyító kötelezvény nála van, ezért „a szóban levő erdő állami kezelését a törvény megsértése nélkül meg nem szüntethetem". Amúgy pedig – írta – a kialakult helyzetben megoldást jelenthet az egyház rendkívüli fahasználati kérelme. Továbbá – ha annyira biztosak az erdészeti szervek jogtalan eljárásában – a kérdést „a legfőbb Nagyúr", az uralkodó elé vihetik. Végül utalt a kultuszminiszter ekkoriban kiadott rendeletében, amelyben felhívták a figyelmet a jogtalan erdőeladások lehetőség szerinti megakadályozására.

Közben a vármegyéhez újra elküldött iratok visszaérkeztek a minisztériumba. Ebben az erdőhivatal ismételten bizonyította a szerződés színlegességét, továbbá a „Tinova közkereseti társaság" közreműködését (a vásárló bank az ő vezetésük alatt állt). Ezért semmi nem indokolta a korábbi határozat megváltoztatását (bár az ügyben a minisztert országgyűlési képviselő is megkereste). Végül 1914. március 31-én a miniszter újra írt a püspöknek: a színleges szerződés törvénysértő, ezért marad az állami erdőkezelés, sőt utasítja a vármegyei (al)bizottságot, hogy kezdjék meg az erdőkezelési hozzájárulás behajtását.

Mind a balázsfalvi, mind a gyergyóditrói példa az egyházi vezetők tájékozatlanságát túl azok autonómiájukra való érzékenységüket is tükrözi. Holott a törvények, így a gazdasági jellegű erdőtörvény is,

mindenkire egyformán vonatkoztak. Nekik, mint főrendházi tagoknak, ezt különösen tudniuk kellett volna.

Szerencsére azonban az *állami erdőkezelés megvalósításával* a legtöbb helyen nem volt gond. A **3. számú mellékletben**[31] közölt felhívásnak az érdekeltek megfeleltek, s azután a vármegyei bizottságok intézkedhettek. (Ehhez lásd a **4. számú melléklet** vonatkozó pontjait.[32]) S itt idézünk egy FM-leiratot, amelyet **Nagy-Küküllő** megyébe küldtek: „értesítem a czímet, hogy /.../ azt a határozatát, mellyel a bolyai rom. kath. egyház tulajdonába jutott 10,5 k. holdnyi erdő és a kis-selyki g. kath. egyház tulajdonát képező 6,4 k. holdnyi kopárterületnek az 1898. évi XIX. t. czikk 1. §-ának f/ és g/ pontjai alapján való állami kezelésbe vétel iránt intézkedett, jóváhagyom, s ezeket a területeket az 1901. évi január hó 1-től számítva az állami kezelésbe adandó területek közé véglegesen besoroztattnak tekintem."[33]

Vizsgáljuk azonban meg az ellenkező folyamatot, az *állami erdőkezelésből történő törlést* is.

A **lukailencfalvi** *református egyház* **Somosd** község (Maros-Torda m.) határában lévő, 2,0 kh (1,2 ha) erdejét az állami kezelésben lévő birtokok nyilvántartásából 1910. július 1-jén törölték.[34] Az egyházközség ugyanis az erdőt egy magánszemélynek eladta, így az a kötelező állami erdőkezelés hatálya alól kikerült.

Az 1899. évi erdőhivatali jelentések között korábban már idézett, H. KARÁCSONY Sándor által megfogalmazott lehetőségre, a művelési ág megváltoztatására is találunk példát.

Maros-Torda megyében (ahol az erdőket 1884-ben adták állami kezelésbe), **Radnótfája** községben, a *református egyház* 1896-ban kérte 1,66 kh-nyi (0,96 ha) erdejének művelési ágát megváltoztathatni.[35] Az erdőfelügyelőség a kérés megvizsgálására, szakvélemény készítésére BÍRÓ János alerdőfelügyelőt küldte ki. BÍRÓ szerint „tekintetbe véve, hogy a kérdéses terület /.../ egész terjedelmében sík, vizenyős, mely homokos agyagtalajjal s buja fűterméssel lévő jó minőségű /.../ rétet képez /.../, s a használat mellett az egyháznak évente tetemes jövedelmet biztosít /.../, e terület nem képez feltétlen erdőtalajt." Ennek alapján javasolta a tényleges állapotnak megfelelő művelési ágba (rétbe) történő átírását, és az erdők törzskönyvéből való törlését. A minisztérium a következő évben ehhez hozzá is járult, s a terület kikerült az erdők törzskönyvéből, ezzel együtt pedig az állami erdőkezelésből.

Ennek ellenpéldája lehet az **alsójárai** *unitárius egyház* (Torda-Aranyos m.) 1915. évi kérvénye.[36] Az egyházközség vezetői – „a Magyarországi Unitárius Egyház Egyházi Képviselő Tanácsa" jóváhagyásával – kérték az Ebhajtó-dűlőben lévő, 41 kh 75 n.ölnyi (23,6 ha) erdőterületük kikebelezésének engedélyezését, ott szántó, kaszáló, vagy „leginkább" legelő létesíthetését.

A kérvényt a **tordai** járási erdőgondnok, GYURCSÓ József szakvéleménnyel látta el. Ő kitért arra, hogy a mostani erdőterület az 1879. évi XXXI. tc. életbelépése idején még legelő volt. Az egyház azonban 1904-ban ezzel a résszel egy tényleges erdejét cserélte ki, s vállalta, hogy itt erdőt telepít. A kéréshez a miniszter akkor valóban hozzá is járult. Az egyház erdősítése azonban 1904-1908 között – „az ez években uralkodott nagy szárazság miatt" – nem járt sikerrel. Ugyanakkor az üzemtervezést sem végezték el, mert az egyház már akkor jelezte: a cserét szeretné folytatni, s ezt a területet is legelővé (vissza)alakítani. Az erdőgondnok szerint a „kérdéses terület egész terjedelmében csaknem teljesen sík, nem feltétlen erdőtalajjal bír, de a talaj jelentékeny része televényben szegény, homokos agyag alkotású, amely véleményem szerint csak gyengébb minőségű legelőt szolgáltatna."

Az erdőgondnok véleményével a **tordai** erdőhivatal vezetője, ERCSÉNYI Béla is egyetértett. A **nagyszebeni** erdőfelügyelőség szintén véleményt írt: „helyszíni bejárást tartván, a kérdéses 41,8 k. hold területből az erdőtörzskönyv adatai szerint csupán 13,0 k. hold feltétlen és 28,8 kat. hold nem feltétlen erdőtalaj, míg a részletes megvizsgálás alapján mondhatni, hogy habár a terület majdnem teljesen sík, a talaj felső rétegét televényben szegény, sovány, homokos agyag képezi, az altalajt pedig homokkő alkotja, úgyhogy véleményem szerint a kérdéses terület kiváltképp[p]en szárazabb években más mívelési ágra állandóan nem alkalmas."

Az üggyel érdemben a vármegyei bizottság csak 1918 májusában tudott foglalkozni. A szakvéleményekkel egyetértve, a kérést nem támogatták, azaz maradt az erdő művelési ág, s ezzel együtt az állami erdőkezelés.

Végül mintegy összefoglalás-, értékelésként hadd jegyezzük meg, hogy az egyházak (főleg egyházi személyek) általában kis erdőterülete *kezelési nehézségeket* okozott. Ezért azután a kor erdészei közül például ELEK István határozottan leszögezte: „meggyőződésem, hogy /.../ kis erdőtestek állami kezelése oly nevetséges móka, hogy ilyesmi nem is vihető keresztül másutt, vagy zsandárállamban, vagy a minden hóbortok hazájában, Magyarországon."[37] Ha a helyzet nem is volt ennyire súlyos, de kétségtelen, hogy az egyházak erdejét az állam is csak akkor tudta

sikeresen kezelni, ha azokat össze lehetett kapcsolni a szomszédos, szintén állami kezelés alatt lévő birtokokkal.

3.3 Szolgálati viszonyok

„Az erdőnek őrizője vállán hordja fegyverét,/ Úgy megy a szomszéd faluba, ott találja kedvesét." Ez a felirat ma a **gyergyószentmiklósi** (Csík m.) múzeumban lévő egyik hímzett falvédőn olvasható. Bár napjainkban az erdészkedéssel kapcsolatos romantikus elképzelések inkább az „erdész = favágó" képlet felé közelítenek, mégis a fenti, évszázadok alatt kialakult vélekedés a köztudatban ma is él.

Vizsgáljuk meg ezt az erdészéletet közelebbről is!

Az állami erdőkezeléssel beállt az állami erdőtiszt, vármegyei erdőőr és a birtokosság (egyház) által alkalmazott erdőszolga rendszere. Erre idézzük a **vidrai** *görögkeleti lelkészi hivatal* (Arad m.) 5,3 kh-nyi (3,1 ha) üzemtervi bejegyzését: „A birtokot az aradi m. kir. áll. erdőhivatalnak alárendelt borossebesi m. kir. járási erdőgondnokság kezeli, az őrzést a Halmágycsúcson lakó, szakképzett erdőőr felügyelete alatt 1 erdőszolga teljesíti, ki a volt úrbéresek erdejének őrzésével is meg van bízva."[38]

Minket azonban érdekel az is, ahogyan az *önálló erdőtiszt* alkalmazására kötelezett (nagyobb) erdőbirtokok erdészeti igazgatását, személyzetét megszervezték. Ehhez rendelkezésünkre áll a **Nagyváradon** székelő két püspökség erdészeti szolgálati szabályzata. Közülük előbb lássuk a *görög katolikus* uradalomét.[39]

Az erdőtörvény után kiépülő erdészeti szervezet központja **Belényesen** (Bihar m.) volt. Az ottani erdőhivatalnak öt erdőgondnokságot rendeltek alá, és összesen 15 erdészkerületet alakítottak ki. Az 1892-ben jóváhagyott *szolgálati utasítás*ból részletesebben idézzük az *erdőőrök* és *erdőlegények* szolgálati viszonyait.

A 15 erdészkerületben a feladatokat 12 szakvizsgázott erdőőr és 3 erdőlegény (nem szakvizsgázott őr), továbbá 31 erdőszolga látta el. Az alkalmazás életfogytiglan szólt, tehát nyugdíjat nem kaptak. A bért negyedévenként, utólag fizették. Megkövetelték tőlük a józan életet és a jó magaviseletet. Az esetleges hibákat, hiányosságokat „fekete könyv"-ben vezették. „A kerületi erdőőröknek – szól a szabályzat – a nősülés meg van engedve, az erdőlegények azonban nem nősülhetnek mindaddig, míg a vizsgát le nem teszik, vagyis csak az esetben, ha erdőőrökké lesznek előléptetve." A szolgálati szabályzatban szigorúan meghatározták a szabadságolás rendjét: 1 nap szabadságot az erdőgondnok, 2 napot

az erdőhivatal vezetője, 3 napot pedig csak a püspök engedélyezhetett. A szabadság nem eshetett egybe a Belényesen tartott vásárnapokkal, illetve csak kivételesen lehetett csütörtökön, amikor Belényesen hetipiac volt. A szolgálati helyről történő eltávozást nagyon szigorúan vették. „Huszonnégy óránál – írták – több időt, hacsak betegség által a szolgálatban nem akadályoztatik, vagy külön szabadságolva nincsen, szolgálat nélkül, akár a lakására, akár azon kívül bárhol kerületén túl tölteni, meg nem tűretik."

Szabályozták a vadászatot, halászatot, kutyatartást, de leginkább a jószágtartást. Az erdőőrök itt legeltetési váltságot kaptak, tehát saját állataikat a községiekkel együtt kellett legeltetniük. Ez mindenképpen dicséretes, előremutató szabályozás volt. Máshol ugyanis gyakran megesett, hogy a legeltetés ellen tilalmazott erdőkben éppen az erdészeti személyzet jószágai legeltek.

A **nagyváradi** *latin szertartású püspökség szolgálati utasítását* 1897-ben hagyták jóvá.[40] Itt az előírások általában enyhébbek, mint a görög katolikusoknál. Ebben az uradalomban is megkövetelték a becsületességet, józan életet, mert „ha [az erdőkerülő] őrizetére bízott erdőkből haszonlesésből bárminemű faanyagot elad, vagy saját czéljaira engedély nélkül felhasználja, tilosokban legeltet, orvvadászatot űz, a kiadott rendeleteket nem teljesíti, részegeskedik vagy erkölcstelen életet él, s egyáltalán kötelességét hanyagul végzi, hűtlenséget követ el: az erdőgondnok által nyomban felfüggesztendő, elbocsátása iránt azonban a gondnok jelentése alapján az erdőmester határoz."

Mind az erdőőrök, mind az erdőkerülők minden, az erdőben történt eseményről kötelesek voltak tudni, azt a szolgálati könyvbe bejegyezni. (A szolgálati könyv két részből állt: a napi tevékenységet leíró jelentésekből és az erdőkártételi „rovatos napló"-ból.) Az erdőtörvényben felsorolt elemi károkon kívül az erdei kihágásokat (falopások, tiltott legeltetések, rongálások stb.) nemcsak bejelenteni, hanem a tettest lehetőleg kinyomozni is tartoztak. Ugyanakkor felhívták a figyelmüket: a káreseteket a maguk teljességében jelentsék, nehogy valamit elhallgassanak, netalán valakiket fedezzenek. Az erdőőrök a faanyag és a mellékhasználat tárgyát képező termékek előállításában, illetve értékesítésében is részt vettek. Ezért nekik különösen tiltották az erdei termékek saját célú értékesítését, továbbá a bérjegyzékek meghamisítását, a munkások „zsarolását", netalán megvesztegetési célú cselekmények eltűrését.

Feltehetően gond volt a legeltetési jog másra történő átruházása, mert ezt mind az erdőőrök, mind az erdőkerülők esetében szigorúan tiltották. Szintúgy az illetményként kapott, de abban az évben fel nem

használt tűzifa eladását is. Ez utóbbit az uradalom tőlük visszavásárolta, nehogy azt a „szabad" piacra vigyék. Csak „kártékony vadra" vadászhattak, de az uradalmi vadászatokon kötelesek voltak – mint rendezők – részt venni. Az orvvadászok elfogását az uradalomban 10 frt (20 K) jutalomösszeggel honorálták, amely kiutalására szintén csak az erdőmester volt jogosult.

Az **5. számú mellékletben** közlünk egy felsőfokú végzettséggel rendelkező erdőgyakornoki pályázatot.[41] Végül hadd utaljunk a kiinduló gondolatra: az erdészeti személyzet feladata nem elsősorban a fegyver vállon hordozása, netalán a „kedves" meglátogatása volt.

3.4 Birtokviszonyok

Miként a bevezetőben már utaltunk rá, az egyházi közösségek és egyházi személyek a legtöbb helyen az úrbérrendezés, illetve az arányosítás során jutottak erdőhöz. Az 1871. év LV. tc. 13. §-a szerint az (erdélyi) arányosítás alkalmával a lelkészeknek annyi erdő jár, amennyi az egyes közbirtokosokat külön megilletné, míg a tanítóknak annak a fele. Több felekezet esetében a lelkészek között az erdőt a hívek arányában osztották meg. Az úrbéri viszonyok rendezéséről szóló 1871. évi LIII. tc. 32. §-a kimondta, hogy a lelkészek és tanítók erdejét – tehát az egyházi személyekét – a községi erdőkkel kell összefogni, ha arról a volt földesúrral korábban más megegyezés nem született. Egyéb, az erdő fenntartására, illetve kezelésére vonatkozó rendelkezést nem hoztak, tehát ezekre az erdőkre a községi, illetve a volt úrbéresek közös erdejére vonatkozó szabályok voltak az irányadók. Így további sorsuk is többnyire azokhoz hasonló. Érdekes módon azonban az egyháznak, illetve egyházi személyeknek juttatott erdő néha jobb állapotban volt, mint a községi. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az egyház a birtokelkülönítéskor nem a volt úrbéresek által már korábban is használt erdőből, hanem a volt földesúr saját használatú erdejéből kapott. Továbbá esetleg a birtokbavétel után az egyház jobban meg tudta azt kímélni, mint a község.

Erre utalnak a kortársak megfigyelései is. ILLÉS Nándor 1883. évi erdélyi útja alkalmával írta:[42] „Meglehetős állapotban találtam Gyulafehérvár város és az erdélyi püspökség erdeit. Ezen erdőkben a szakszerű kezelés és kímélet világos nyomai láthatók. A püspökségnek poklosi erdeje szépnek mondható, s 40-60 tölgyfákat tartalmaz [kat. holdanként = 70-100 db/ha]; a legújabb időben a birtokelkülönítés alkalmával birtokba vett cziheresek pedig szigorúan tilalmaztatnak, s növekedésnek indultak."

FEKETE Lajos 1885-ben írt a Kis-Aranyos menti erdőkről.[43] Ő szintén a falusi egyházak számára fenntartott, „többnyire jókarban levő középkorú és vágható állabok"-ról tudósított, „melyek mindenütt legjobban vannak megkímélve".

Ugyanezt támasztja alá egy-két üzemtervi bejegyzés is. Például a **mermesdi** *görögkeleti egyház* (Arad m.) erdejével kapcsolatban írták:[44] „Az úrbéri rendezéskor ezen egyháznak kihasított, teljes zárlatú állabbal fedett erdőrész eddig majdnem teljesen megkíméltetett a községi erdőket jellemző pusztító bánásmódtól." Az 1886-ban készült, fenti megjegyzést tartalmazó üzemtervhez tudnunk kell, hogy az erdő az 1872. évi úrbérrendezéskor jutott az egyház tulajdonába. A 9,6 kh-nyi (5,5 ha) kocsányos tölgyesre 40 éves vágásfordulójú sarjerdő üzemet írtak elő. Gondolható ezek után, hogy a „megkímélt állapot"-ot 20-30 év múlva itt sem lehetett elmondani. Ki kell azonban jelentenünk, hogy ez az üzemmód biztosította legjobban a tulajdonos tűzifaszükségletét, tehát ilyen cél érdekében kellett az üzemtervet elkészíteni.

Ennek ellenkezőjére is van példa. Arra, hogy a tulajdonviszonyok tisztázása után a birtokos igyekezett erdejét lehetőség szerint javítani, hiszen gazdasági érdeke nagyobb hozamú és minőségileg jobb színvonalú fát adó erdő kialakítását kívánta meg.

A **sepsimagyarósi** *községi iskola* (Háromszék m.) az 1892-ben befejezett arányosítás során kapott erdőt, amelynek területét az 1894. évi üzemtervezéskor 6 kh-nak (3,5 ha) találták.[45] Az erdő korábban cserkéregtermesztésre szolgált, ezért mind a talaj, mind a faállomány leromlott állapotban volt. Az uralkodó fanemet ugyan a kocsánytalan tölgy képezte, de az erdő jelentős mértékben elnyíresedett. Az üzemtervezés során leszögezték: „jelen gazdasági terv czélja a talaj termőképességének lehető fokozása, s az elérendő szabályos állapot tekintetbe vétele mellett a községi iskola számára a legnagyobb mennyiségű tűzifát szolgáltatni, illetve létesíteni." Ennek érdekében 20 éves vágásfordulójú sarjerdő üzemet írtak elő, ahol az évi vágásterület 0,3 kh (0,17 ha) volt. Az első használatra 1894-ben kerülhetett sor.

Az 1902-ben megejtett üzemátvizsgálás során megállapították, hogy a birtokos erdejét az üzemtervtől eltérő módon használta.[46] Az eltérő használatra ugyan miniszteri rendelet jogosította fel, de az eredeti üzemtervet most már – 1903-ban – szinte nem is lehet figyelembe venni, újat kell készíteni. 1897-ben ugyanis 0,12 kh (0,07 ha) kiterjedésű

kőbánya nyitására kaptak engedélyt, ahonnan a fát kitermelték. 1900-ban pedig az egész erdő egyszerre történő letermelhetőségét kérvényezték, amelyhez a minisztériumban szintén hozzájárultak. Ezzel az eredeti üzemterv úgy módosult, hogy a 20 éves vágásforduló szünetelő üzemben tartandó, azaz a legközelebbi fahasználatra csak 1921-ben nyílik lehetőség. Addig azonban – vélték az üzemátvizsgálás során – nem kell új üzemtervet készíteni.

Tíz év múlva, 1913-ban, egy újabb üzemátvizsgálás alkalmával mégis úgy látták, hogy az üzemtervet meg kell változtatni.[47] Ekkor a vágásfordulót 40 évre emelték azzal, „hogy legalább közepes minőségű tüzelő faanyag termelhető legyen, de a tuskók sarjadzó képessége is meg legyen lehetőleg óvva". Ennek érdekében a területet négy részre osztották, és mindegyiken (tulajdonképpen a vágássorozatokban) csak a 10. év közepén lehetett fát kitermelni, azaz minden ötödik évben 1,4 kh (0,8 ha) területet. Arra is utaltak, hogy holdanként mintegy 20-30 db „szép és ép növésű tölgy egyed"-et bent kell tartani. Ezekből idővel nemcsak tűzifát, hanem esetleg mezőgazdasági szerfát, netalán épületfát is lehet nyerni. A tölgy minőségének javítása és növekedésének elősegítése érdekében előhasználatot is lehetővé tettek, amikor főleg a nyíret, a nyárat és a hársat, mogyorót kívánták kiszedni.

Ez az üzemterv bizonyság arra, hogy az iskolának juttatott, kis kiterjedésű erdőt miként igyekeztek értékesebbé, nagyobb fahozamúvá alakítani.

A birtokügyeknél meg kell vizsgálnunk a *változásokat* is, amelyek az egyházi és iskolai erdőket sem kerülték el.

A változásnak egyik útját jelentette, amikor a megkapott erdőt az egyház, illetve az egyházi személyek egymás között *tovább osztották*. Erre bemutatunk egy példát.

A **pákéi** *református egyházközségnek* (Háromszék m.) az 1900-ban befejezett arányosítás alkalmával **Csomakőrös** határában egy tagban 17,3 kh (9,9 ha) erdő jutott.[48] Az erdőből

6,6 kh (3,7 ha) az egyházközséget,
6,3 kh (3,6 ha) a lelkészi alapot,
2,2 kh (1,3 ha) a kántori alapot és
2,2 kh (1,3 ha) a községi tanítót illette.

Az erdőre (a fenti részesedés figyelembe vételével) 1907-ben készítették el az üzemtervet. A (feltehetően sarjaztatott) tölgyesben 1907-ben engedélyeztek 2,2 kh-on (1,3 ha) fahasználatot, a következő használatra pedig 2 évet kellett várni.

Az egyházközség és a természetes személyek, azaz az egyházközség alkalmazottai között 1918-ban vetődött fel az *erdő felosztásának* eszméje. A község ugyanis az erdőt még nevelni szerette volna, míg a személyek a fajárandóságukat akarták látni. Ennek érdekében az 1918 márciusában tartott presbiteri gyűlésen a lelkész kérte, hogy az egyházközség kezdeményezze az erdő elkülönítését, „hogy így ki-ki járandósága felett szabadon rendelkezhessék és azt használhassa". A presbitérium ehhez hozzájárult, de azt is felvetette, hogy a kihasított erdőket 40 éves fordának megfelelő módon kellene felosztani. Így az egyházi személyek a fajárandóságukat minden évben megkaphatnák. Sőt mód nyílna arra – vélte a presbitérium –, hogy „az egyházi személyek szolgálati idejükre járó részesedésüket visszamenőleg is kivehessék".

A határozatot továbbító lelkész ugyan ezt nem kérte, de hangsúlyozta: a lelkész és a kántor („énekvezér") erdejét a közös erdő alsó részén minél előbb a természetben ki kell jelölni, el kell különíteni. Az erdőt kezelő **kovásznai** erdőgondnok és a **sepsiszentgyörgyi** erdőhivatal vezetője mindezt támogatta. Annál is inkább, mivel az illető erdőt egyenletes állományúnak ismerték, így a területarányos megosztással senkinek az érdeke sem csorbul. Az erdészek elfogadták a 40 éves vágásfordulót, természetesen szünetelő, kétévenként esedékes fahasználattal. Továbbá javasolták, hogy az új üzemtervben – amelyet még 1918-ban elkészítendőnek véltek – az erdőket már az új birtokviszonyoknak megfelelően, külön tárgyalják. A Földművelésügyi Minisztériumban azonban 1918 őszén már nem tudtak ezzel az üggyel foglalkozni.

A tulajdonváltozásnak másik útját az erdő *eladása* jelentette. Erre is bemutatunk néhány példát.

A **hidegvízi** *görög katolikus egyház* (Nagy-Küküllő m.) 1894-ben kérte 18 kh 600 n.ölnyi (10,5 ha) erdejének az erdők törzskönyvéből való törlését.[49] A kiküldött erdőfelügyelő megállapította, hogy a területen ugyan néhol állnak nyír- és égerfák, de azt legelőnek használják. Ráadásul a kérdéses határrészt az egyház magánosoknak adta el, akik azt legeltetik. Az igazi erdőt itt még 1848 előtt kitermelték, de a kataszteri felvételkor mégis erdőnek nyilvánították. Az erdőért ugyanis kevesebbet kellett adózni, mint a legelőért. Az erdőtörvény rendelkezései végrehajtása azonban kellemetlenül érintette az egyházat, így most kéri a művelési ág rendezését, majd pedig a tulajdon átírását. A minisztériumban mindehhez hozzájárultak, mivel az említett erdőt bizonyíthatóan az erdőtörvény meghozatala előtti időben termelték ki.

Máshol, a következő példák szerint, már az erdőtörvény, sőt az üzemtervezés elvégzése után adták el az erdőt.

A **szatmári** *jezsuita rendháznak* a Szilágy megyei **Nagygoroszló** község határában volt 257 kh 1395 n.öl (148,3 ha) erdeje, amelyre 1883-ban készítették el az ideiglenes üzemtervet.[50] A rendház azonban ezt az erdőt egy magánszemélynek eladta, így az üzemtervezési kötelezettség alá tartozó erdők sorából törölték.

A **havasgáldi** *görög katolikus egyház* (Alsó-Fehér m.) 2,5 kh-nyi (1,4 ha) erdejét 1902-ben törölték az állami kezelésből.[51] Az egyház az erdőt szintén magánszemélynek adta el, így az kikerült az erdőtörvény 17. §-ának rendelkezése alól.

A XX. század első évtizedében az egyházi (kisebb) erdők eladására egyre több esetet találunk.

Például **Szolnok-Doboka megyéből** írták 1912-ben: „az alsószőcsi gör. kath. egyház 20,0 k. hold kiterjedésű erdejét a szamosújvári püspöki helynök /.../ vagyonfelügyeleti hozzájárulása mellett Kocsis János, alsószőcsi lakosnak örök áron eladta", így azt kivették az állami kezelés alatt álló erdők sorából.[52]

Az erdőbirtok megváltoztatásának még egy útját nem vizsgáltuk meg, az pedig a *művelési ág megváltoztatásának az igénye.* Erre mind a korai, tehát az erdőtörvény meghozatala utáni időkből, mind a XX. század első két évtizedéből számtalan példa van, amelyek közül itt csak egyet idézünk.

A **rődi** *görög katolikus egyház* (Kolozs m.) 1886-ban kérte a tagosítás során neki juttatott 12 kh 200 n.öl (7,0 ha) kiterjedésű erdejének erdő művelési ágból való törlését.[53] A 10-12 éves, 0,4 zárlatú, nyírrel borított erdőterület szántóvá történő átalakítását azonban sem az erdőfelügyelő, sem a megyei erdészeti bizottság nem javasolta. „A művelési ágnak megváltoztatását – írta a **kolozsvári** erdőfelügyelő –, habár ezen kérdéses területnek /.../ fekvésénél fogva állandó szántónak vagy rétnek is alkalmas, s nem képez feltétlen erdőtalajt, s daczára annak, hogy jelenleg mint szántó vagy kaszáló a birtokos egyháznak több jövedelmet hajtana, de miután Rööd község már a kopár és kietlen Mezőség szélét képezi, hol az erdősítés igen kívánatos és szükséges s kevés költséggel és értékkel bíró tölgy, mely egykor itt az uralkodó fanemet képezte, meghonosítható, mely aztán a jövedelmet tetemesen fokozni fogja," így a kiirtás engedélyezését nem javasolja. Ennek megfelelően azután a kérvényt mind a megye, mind a minisztérium elutasította, sőt előírták az üzemterv minél előbbi elkészíttetését és beterjesztését.

A tulajdonviszonyok, illetve művelési ág változásával összefüggő problémák természetesen nehezítették az erdők *üzemtervezését* is. A továbbiakban az üzemtervezéssel összefüggő kérdéseket vizsgáljuk meg.

3.5 Erdőrendezés

Az erdőtörvény előkészítési időszakában, például 1865-ben, többen utaltak rá, hogy a „kisebbszerű erdőségeknél tudós erdőkezelőkre nincs szükség, e terveket minden ügyes erdőgazda, néha ügyes, értelmes nemszakember is elkészítheti."[54] Mégis az 1879. évi erdőtörvény üzemtervezéssel kapcsolatos előírása végrehajtására kiadott rendelet (23.374/1880. FIK.) mind a szakértelmet, mind pedig a 17. § alá tartozó birtokkategóriákra összeállítandó üzemterveket egységesen szabályozta.[55] Majd csak 1883-ban jelent meg a 4190/1883. FIK. rendelet, amely a kisebb erdőbirtokok esetén követendő egyszerűbb üzemtervezési eljárásról szólt.[56]

Az erdőtörvény 19. §-a „a rendes gazdálkodásra nem alkalmas" erdők üzemtervezését elengedte. Azt azonban, hogy ennek a kategóriának milyen ismérvei vannak, nem írta le,[57] hanem a törvény végrehajtása során az erre javasolt erdőket esetről esetre megvizsgálták. A következőkben erre is találunk példát.

A kisebb egyházi erdőbirtokok esetében az első erdészeti szempontú leírások gyakran az *ideiglenes üzemtervre* vonatkozó adatokat is tartalmazták. Példaképpen a **bercsei** *görög katolikus egyház* (Kolozs m.) erdeinek leírását idézhetjük.[58] Itt a **kolozsvári** erdőfelügyelő a község erdeivel együtt az egyház erdeit is számba vette, arra használati tervet javasolt. „A gör. kath. egyháznak /.../ – írta – »Valea Fagateloru« nevű, 120 hold kiterjedésű erdeje fanemét 0,6 részben a kocsánytalan tölgy, 0,4 részben a csertölgy képezi, az állaba 35-40 év, zárlata 0,8, fekvése északnyugati, egy kisebb része pedig délkelet felé hajló, lankás lejttel bír, talaja homokos agyag, mély és erőteljes, szóval az egész erdő elég jó állapotban levőnek mondható. A közelebbi időben használat egyáltalában a legeltetésen kívül nem eszközöltetett." Mivel az egyház a továbbiakban sem tervezi az erdő rendszeres használatát, az erdőfelügyelő szerint 80 éves vágásforduló mellett csak minden 5. évben kell majd a vágásterületet kitűzni, a fakitermelést engedélyezni. Így ugyanis egyszerre nagyobb vágásterületek kerülnek kihasználásra, amelyek jobban értékesíthetők.

A **6. számú mellékletben** egy elemi üzemtervi előírással együttes összeírási táblázatot mutatunk be.

A **bikszádi** *Szent Bazil görög katolikus zárda* (Szatmár m.) ideiglenes üzemtervét 1884-ben az alerdőfelügyelő állította össze.[59] A **Bikszád** és **Tartolc** községek határában lévő, összesen 19 kh (11 ha) területű, 20-30 éves tölggyel borított erdőterületen a rendszeres üzemterv beterjesztéséig mindenféle fahasználatot megtiltottak. A legeltetést – egy kisebb, 1883-ban makkvetéssel beerdősített folt kivételével – viszont az egész erdőben megengedték.

A legtöbb helyen azonban az ideiglenes üzemterv megfelelő *vágásfordulót* írt elő, illetve rendezte a *hozamszabályozás* kérdését. Lássunk erre is példákat!

A **bethleni** *görög katolikus egyház* (Szolnok-Doboka m.) 1882-ben megállapított ideiglenes üzemterve szerint a 19 kh 839 n.öl (11,2 ha) erdőt sarjerdő üzemben, 20 éves vágásfordulóval kellett kezelni.[60] Ennek megfelelően az évi vágásterület 1562 n.öl (5618 m^2) volt. S előírták még: „a vágás szakszerűen s akként eszközlendő, hogy a kivágott területek beerdősítése biztosítva legyen, mely, ha természetes úton nem sikerülne, kellő időben vetéssel vagy ültetéssel pótlandó". Ugyanakkor megtiltották az erdei legeltetést, s előírták a rendszeres üzemterv elkészíttetését.

A **székelyabodi** *községi iskola* (Maros-Torda m.) kis kiterjedésű erdejének ideiglenes üzemtervét az 1887-96. közötti időszakra készítették el.[61] A 930 n.öl (3344 m^2) kiterjedésű területen 7 éves bükk és gyertyán állt, amely zárlatát 0,9-nek találták. Ezt az erdőt az iskolának a községi közhelyek arányosításakor hagyták ki, de iskola a faluban ekkor még nem volt. Ezért az üzemtervet készítő **marosvásárhelyi** erdőgondnokság megjegyezte: „Amennyiben a községben közös iskola [még] szervezve nincsen és ezen vidéken a kertkerítésvessző keresett faválaszték, s ennek alapján legjobban értékesíthető, az erdő ezentúl 10 éves sarjüzemben lesz kezelve, és minden 10-ik évben kerül tarolás alá. A fatermés elárverezéséből befolyó pénzeszköz pedig a községi elöljáróság által az illetékeshez beszolgáltatandó." A mintegy 8 m^3 faanyagot egyébként ősztől tavaszig lehetett kitermelni, majd várni a sarjról történő felújulást. A minisztériumban az üzemtervet jóváhagyták, de mi feltesszük a kérdést: volt-e értelme az ilyen kicsi kiterjedésű, ráadásul csak eszmei, majdani birtokossal rendelkező erdőterületet külön üzemtervezni? Valószínűleg nem. Jobb lett volna rá a községi erdőkkel közös üzemtervet megállapítani, idővel pedig egységes hozamszabályozás alá vonni, és csak azt kikötni, hogy a községi iskolának bizonyos területű erdeje is van.

Szintén a kis kiterjedésű erdőkkel kapcsolatban merült fel a következő probléma is. A **szászrégeni** erdőgondnok 1894. évi jelentésében olvashatjuk:[62] „A régebb kézbesített és jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemtervek közül csak az alsóidecsi luth. egyház erdejénél vannak tényleg is meg – egy pont kivételével – az állandó vonalak biztosítási oszlopai." A többi helyen a határoszlopok, -dombok egyszerűen eltűntek. Az erdőgondnok ezt azzal magyarázta, hogy az erdőbirtokosok idegenkednek a határdombok, határoszlopok létesítésével járó munkáktól. Ennek azután egyenes következménye, hogy az üzemtervek jóváhagyása után a korábban, gyakran 1-3 évvel azelőtt felmért, a természetben kitűzött erdőhatárok már nem is látszanak. Lehet a felmérést akár újrakezdeni.

Az erdőbirtokok határát jelentő *határnyiladékok* kivágása is gondot okoz – írta az erdőgondnok. Ahol mindkét erdőbirtokos erdeje állami kezelésben van, ott viszonylag könnyen boldogulnak, mert azok belátják, hogy a térképi vonalakat a természetben ki kell tűzni, ennek érdekében pedig az erdőt 1-2 öl (2-4 m) szélességben ki kell vágni. Nehezebb a helyzet ott, ahol a szomszéd idegen, aki ráadásul nem is köteles erdejét üzemterv szerint kezelni. Itt a határnyiladék létesítése „nagyon kellemetlen tárgyalásokra ad okot, főleg, ha az illető kissé jártasabb az ily dolgokban, mert hivatkozik arra, hogy a térképen csak egy vonal a határ, s e szerint nem köteles a nyiladékok fél területének is helyet adni, mert az erdő egészen a vonal széléig az ő magán tulajdona s nem tartozik szolgalmat tűrni rajta, csak azért, mert a szomszédnak kedve van, hogy határdomb és nyiladékok által biztosítsa erdeje határát, ha ezt tenni akarja, hasítson ki arra a czélra saját erdejéből megfelelő darabot. E miatt ha békésen bele nem egyezik a szomszéd, hogy a határnyiladék számára a félterületet átbocsássa, kénytelen az erdőbirtokos, hogy a szabályoknak eleget tegyen, a saját területéből azt adni."

Mindebből látható, hogy a kis kiterjedésű erdők üzemtervezési, sőt a természetben történő berendezése korántsem volt egyszerű feladat. A kis erdőterület gyakran arra indította a birtokosokat, főleg az üzemtervezőket, hogy az erdő fatermőképességének fokozása érdekében más utakat is keressenek. Lássunk erre egy példát!

A **nyomáti** *unitárius egyház* (Maros-Torda m.) 1886-ban készült ideiglenes üzemtervében tanulmányozhatjuk a *középerdő üzem berendezését*.[63] Az egyház erdejét már az állami erdőkezelés idején, a **marosvásárhelyi** erdőhivatal munkatársa, PÉCH Dezső üzemtervezte. PÉCH a

szakág elismert erdészeti közé tartozott, s a most megvizsgálandó üzemterv mutatja, hogy méltán.

Az unitárius egyháznak 38,5 kh (22,2 ha) erdeje volt, amelyet kocsánytalan tölgy és gyertyán alkotott. Az erdőnek hármas gazdasági célt kellett kielégítenie:

- a pap és a tanító részére kepefát (illetményfát) biztosítani;
- az egyházi építkezésekhez épületfát szolgáltatni;
- lehetőséget adni a cserkéregtermelésre, amelyből az egyháznak némi pénzjövedelme származott.

Ennek megfelelően itt már az üzemtervezés előtt is tulajdonképpen középerdő üzem alakult ki. PÉCH az erdőben két üzemosztályt határozott meg. Az „A"-ba 16,068 kh (9,247 ha), a „B"-be 22,408 kh (12,896 ha) erdő került úgy, hogy az „A" üzemosztály egy tagban, a „B" pedig 5 tagban feküdt.

A középerdő üzem esetében elkülönítenek *fő-* és *mellék*állományt, amit PÉCH „felfának" és „alfának" írt le. Az „A" üzemosztályban a 0,8 záródású alfát 15 éves vágásfordulóban, a 0,2 záródású felfát pedig 60 éves vágásfordulóban kívánta kezelni. Ebből következett, hogy a mellékállományt addig négyszer termelték ki, míg a főállományt egyszer. Ennek megfelelően azonban külön kellett a fő-, és külön a mellékállomány kihasználását szabályozni. (Itt az egyszerűség kedvéért most csak az „A" üzemosztállyal foglalkozunk.)

A főállományt 60 %-ban tölgy és 40 %-ban gyertyán alkotta. Az üzemtervező úgy látta, hogy a gyertyánt gyorsított ütemben ki kell termelni, és helyette erdei- és vörösfenyőt kell ültetni. Ennek érdekében pontosan meghatározta a kivágandó gyertyánok törzsszámát, sőt leírta a fenyőültetés előnyeit is. Ezt idézzük:

„1. A sűrű lombozatú gyertyán helyett az erdei, de kivált a vörös fenyő alkalmazása, ez utóbbi laza lombozatánál fogva az alfa növekedésének válik legnagyobb előnyére.

2. A tölgy alfa között vörös és erdei fenyő felfa a külföldön, különösen Franciaországban gyakori, s a külföldi irodalomban rendkívül kedvezőleg írnak az efféle erdő tenyész viszonyai felől.

3. A fenyők koronái kisebbek lévén a lombfák koronáinál egy területen nagyobb mennyiségű felfa tartható túl a fenyőkből, mint a lombfákból, természetesen tehát a fenyő felfák hozama is nagyobb leend, mint a lomb felfák hozama.

4. A szemre is kedvező hatást gyakorol s egyáltalán az egész erdőt szépíti – kivált e vidéken, hol a fenyőnek híre sincs –, ha a lombfák közül egyes fenyvek kimagaslanak."

Látjuk, PÉCH Dezső nemcsak a külföldi szakirodalomban való tájékozottságáról tett tanúbizonyságot, hanem a fenyőültetés szükségességét ma is érvényes erdőesztétikai érvekkel támasztotta alá. A felújítást, azaz a fenyők megtelepítését, illetve az állomány évről évre történő átvizsgálását és a kitermelendő gyertyánok kijelölését természetesen csak szakértő erdőtiszt végezhette, azaz ilyen állományátalakításba a birtokosok elsősorban csak állami erdőkezelés mellett vághattak bele. Itt újra a szaktudás, az ismeret fontosságára hívjuk fel a figyelmet. Arra a szakismeretre, amelyet az államerdészeti tisztikar a legkisebb erdőtulajdonos erdejében is megpróbált hasznosítani.

Térjünk azonban vissza a mellékállományhoz.

PÉCH leírta, hogy a 15 éves fordából következően az évi vágásterület 1,071 kh-t (0,616 ha) tesz ki. Ebből évente 22 m^3 fát lehet várni, amely – a gyertyán és tölgy felfával együtt – elegendő az erdőbirtokos faigénye kielégítéséhez, sőt a cserkéreg értékesíthető. A felújítást mind a mellék-, mind a főállomány esetében elsősorban sarjaztatással kívánták megoldani. A fenyőket természetesen ültették, illetve a kivesző tölgytuskók helyét is tölgycsemetével szándékoztak beültetni.

Végül megjegyezzük még, hogy a „B" üzemosztály hasonló középerdő üzemében annyi eltérés volt, hogy ott a mellékállományra 12 éves fordát írtak elő. (Ezt különlegesen indokolt esetekben, például cserkéregtermelés, az üzemtervi utasítások lehetővé tették.) Így az alfát addig öt alkalommal termelték ki, amíg a felfát egyszer.

Hadd mutassunk azonban rá, hogy a PÉCH által szorgalmazott középerdő üzem Magyarországon nem vált általánossá. Ebben nemcsak a tervezés, benne a hozamszabályozás bonyolultsága játszotta a legnagyobb szerepet, hanem a szinte minden erdőt érintő legeltetési igény, ami a legelőerdő üzemhez vezetett el. (Ezt a korábbi köteteinkben már részletesen tárgyaltuk.) PÉCH mindenesetre rendszeres gazdasági terveket is készített középerdő üzemre, amelyek közül egyet, a **nagyernyei** *református egyház* (Maros-Torda m.) erdejére vonatkozót, a szaksajtó hasábjain is ismertetett.[64]

A *rendszeres gazdasági tervek* áttekintését kezdjük egy **Nagy-Küküllő megye**i példával.

A vidék általános erdészeti viszonyait jól tükrözi a **netusi** *evangélikus egyház* erdejének üzemterve.[65] Annál is inkább, mert két ciklus áll rendelkezésükre. Ráadásul mindkettőt a járási erdőgondnok, előbb a **segesvári**, GLEIM Károly (mint vármegyei alkalmazott), majd a **szentágotai**, FRANCISCY Vilmos (mint állami erdőgondnok) készítette. Így ugyanarra az erdőre még a szakemberek eltérő felfogását is tetten érhetjük.

Az evangélikus egyház valamikor a községgel közösen birtokolt erdőt, s az erdő hasznából egyharmad nagyságban részesült. Ezt a hasznot a tűzifán kívül főleg a legeltetés és némi fűkaszálás, makkoltatás jelentette. Az egyház azonban kérte a községi erdőtől való elkülönítést, s így jutott két különböző erdőrészhez, a „Hinterem Busch"-hoz és a „Ziekenwald"-hoz. Ezek összterülete az 1891. évi felmérés szerint 221,5 kh (127,5 ha), majd 1901-től – miután az egyház a községgel szemben pert nyert – 367,49 kh (211,49 ha). Az erdőre 1885-ben ideiglenes tervet léptettek életbe. Ennek részleteit ugyan nem ismerjük, de az 1891-ben készült üzemtervből kiderül, hogy több helyen vágást engedélyeztek. A birtokos azonban a felújítási kötelezettségének nem tudott eleget tenni. Így az öt év alatt kihasznált 78 kh-ból (45 ha) 61,04 kh (35,13 ha) tisztás maradt. Mivel a felújítás sikertelenségét az üzemtervet készítő GLEIM Károly erdőgondnok a talaj begyepesedésében, ebből következően annak elnedvesedésében, máshol pedig az egerek kártételében látta, már 1891-ben kérte a minisztériumtól (előbb természetesen a vármegyei erdészeti albizottságtól), hogy ott két évig mezőgazdasági művelést engedélyezzenek. 1893 őszétől kezdődően pedig (tölgy)makkvetéssel és három éves mezőgazdasági közteshasználattal kívánták a felújítást biztosítani. Erre a minisztériumban az engedélyt megadták, így az 1893-ban elkészült üzemtervbe is ez került bele.

Az erdőt zömében gyér zárlatú kocsánytalan tölgyesek alkották, ahol részben a gyertyán, részben a bükk, de jórészt a nyír- és fűzfélék kezdtek tért hódítani. Mivel a tölgyek túlkorosoknak számítottak, azok gyorsított kitermelését kellett előírni. A 120 éves vágásfordulóval kezelendő tölgyből 1891-1930 között, tehát 40 év alatt összesen 142,68 kh-t (82,11 ha) lehetett kivágni úgy, hogy minden évtized elején az ¼-nyi (36,67 kh – 21,10 ha) területet, mert így a kiterjedtebb vágásokra jobb értékesítési feltételeket lehetett elérni. Egyben a vágásterületek makkvetés által (tulajdonképpen a fokozatos felújító vágás szabályai szerint) felújítandók, majd csemeteültetéssel – mindenkor a kocsánytalan tölgyet részesítvén előnyben – kipótlandók.

A szabályos korosztályviszonyokra való törekvés követelményei szerint azonban egy ilyen gyorsított kihasználás oda vezet, hogy az 1931-től kezdődő 40 évben az egyház legfeljebb előhasználatokat végezhet, mert véghasználati vágásterülettel nem fog rendelkezni. Az erdőgondnok ezen a következő módon próbált segíteni.

Mivel 1931-70 között az egyháznak erdőbeli jövedelme alig lesz, azt az előtte való 40 év alatt kell a fából származó bevételéből tartalékolnia. Az erdőgondnok a mindenkori bevétel 30 %-át vélte erre fordítani, aminek kamatos kamatjából a kieső jövedelmét az egyház meg fogja kapni. A befizetéseket és a pénzkezelést pedig – az erdőgondnok közbejöttével – a vármegyei bizottság fogja ellenőrizni.

Ebből látható, hogy az erdészek valóban hosszú távon gondolkodtak nemcsak az erdők fenntartását, hanem a birtokosok pénzgazdálkodását illetően is. A vármegyei és a miniszteriális szervek ugyanis az üzemterv ezen részletét is változtatás nélkül fogadták el. (A tulajdonos egyház is, mivel az első 40 év gyorsított kitermelésének nagyobb bevétele neki kimondottan kedvező volt.)

Az 1891-től 1910-ig érvényes üzemtervet 1894-ben hagyták jóvá, de az új, az újabb 20 évre érvényest FRANCISCY Vilmos már 1908-ban elkészítette. Ő szakított az előző ütemterv hozamszabályozási elgondolásával. Látta ugyan, hogy a korábbi időszak vágásterületei fel vannak újítva, de bizonyára kételkedett az egyház előrelátó gazdálkodásában. Ezért 60 éves átmeneti fordát állapított meg. S az időszak végén – vélte, bár hozzátette: ha „a gazdasági menetet rendkívüli körülmények meg nem zavarják" – az új erdőrészek is legalább 70 évesek lesznek, azaz óvatosan vághatók.

Az új hozamszabályozási elvnek megfelelően a következő 20 évi vágásterületet 46,43 kh (26,72 ha) lett, ahonnan 10 405-14 808 m^3 fatérfogat várható. A bükk- és gyertyántörzseket az egyházi tisztviselőknek adják ki, míg a többit vagy törzsenként vagy nyilanként a lakosok között árverezik el. A tölgyek pedig tövön, de szintén árverés útján értékesítendők. Erre kádárok jelentkeznek, akik 25-30 K/m^3 árat fizetnek, s rájuk a továbbiakban is lehet számítani, mert a netusi vasútállomás az erdőtől mintegy 2 km-re található.

FRANCISCY szakít a korábbi üzemterv felújításra vonatkozó eljárási leírásával is. A legeltetés előtilalmazását feloldja. Sőt egyenesen előírja, hogy legeltetéssel, továbbá fejszével a gyomfákat (gyertyánt, nyírt stb.) a tölgyek közül ki kell venni, s az így kitakarított erdőben

tölgycsemetékkel alátelepítést, -ültetést kell végezni. Néhány délibb fekvésű erdőrészben pedig erdeifenyő-csemetével történik a felújítás.

Érdekes még, hogy a felújulás érdekében a fakitermelést a vállalkozóknak csak október 1-jétől március 31-ig engedélyezték. A különböző erdei felkészítés (már csak az utakon és rakodókon!) nyáron is folyhatott, de a kitermelés megkezdését követő második év március 31-éig az egész területet át kellett adni a tulajdonosnak, ahol aztán 20 évig legeltetési utótilalom volt érvényben.

A két üzemterv összevetéséből egy szakmai és egy gazdálkodási előrelépés mindenképpen kitűnik. A szakmait a csemetével történő felújítás adja. Igaz, ma már az ökológiai megfontolások is a természetes felújítás mellett szólnak, de a századfordulón a szakmai előrelépést mégis a csemetékkel való, ráadásul gyorsabb, mesterséges felújítás meghonosítása jelentette. Ehhez azonban megfelelő csemetekertek is kellettek, amelyek viszont megint a belterjesebb erdőgazdálkodás felé mutattak. A másik előbbre lépést pedig a 40 éves szünetelő üzem kiküszöbölése jelentette. Nehezen volt ugyanis elképzelhető, hogy a tulajdonos az erdőből származó jövedelméről ilyen hosszú ideig le tudjon mondani. Tehát az erdészeknek így jobban figyelembe kellett venni a tényleges gazdasági követelményeket.

Az egyházi erdők szünetelő üzemben történő tartása valószínűsíti, hogy a lelkészek és a tanítók tűzifaszükségletüket részben a községi, közbirtokossági erdőkből fedezték. Azaz a hívek mintegy „besegítettek", így az érintettek nem csupán és kizárólag a saját erdejükre voltak utalva. Ilyen helyzet lehetett a következő, **Arad megye**i helység esetében.

A **vidrai** *görögkeleti lelkésznek* az úrbérrendezés során 5,3 kh (3,1 ha) bükkerdőt juttattak.[66] Az 1918-ban jóváhagyott üzemterv szerint a területet egyszerűen négy egyenlő részre osztották, amely a 40 éves vágásfordulóból következett. Egy-egy részben 10 évente kétszer, azaz ötévenként lehetett 0,66 kh-at (0,38 ha) kitermelni. Ez a lehető legegyszerűbb térszakozás példája. (A bükk felújulását sarjakról várták.)

A **székelymuzsnai** *református és unitárius egyház*[67] (Udvarhely m.) erdőbirtokára 1898-ban közös üzemtervet készítettek, bár a hozamszabályozást illetően a két birtokost egymástól elkülönítették. Vizsgáljuk meg ezt egy kicsit részletesebben is!

A kataszteri birtokív szerint a reformátusoknak 5 kh 1036 n.ölnyi (3,28 ha), az unitáriusoknak 4 kh 1506 n.ölnyi (2,82 ha) erdejük volt. Ez a felmérés alapján 7,94 kh-ra (4,57 ha), illetve 8,44 kh-ra (4,86 ha) módosult. „A kitűzött célhoz [ti. a tűzifaszükséglet kielégítése] képest

mindkét erdőbirtok sarjerdő üzemben kezelendő, 30 éves forda mellett, a könnyebb értékesítés végett 5-5 évi egyesített vágással."

Ha megvizsgáljuk a református egyház nevén levő erdőállomány jellemzőit, láthatjuk, az erdő milyen siralmas állapotban volt, illetve azt a kíméletlen használat továbbra is milyen rossz állapotban tartotta.[68]

osztag	terület		fafaj	zárlat	kor	termőhelyi osztály		folyónövedék
	kh	(ha)					m^3/kh	m^3/kh
1.	0,82	(0,47)	bükk 0,5 nyír 0,5	0,6	30	IV.	23	0,76
2.	1,02	(0,59	bükk 1,0	0,4	50	III.	35	0,70
3.	1,32	(0,76)	bükk 1,0	0,7	60	III.	66	1,10
4.	3,95	(2,27)	bükk 1,0	0,5	40	III.	38	0,95
5.	0,76	(0,44)	bükk 1,0	0,8	60	III.	49	1,30

Ebből kívántak 1901-ben 1,33 kh (0,77 ha) területen 62 m^3 fát kitermelni. Hadd hívjuk fel a figyelmet a sarjerdő üzemmódra. A bükk köztudottan rosszul sarjadzik. Következésképpen a 30 éves vágásfordulóval valószínűleg nem a bükköt akarták megtartani, hanem a töltelékfafajokat, amelyek megjelenésére az első osztagban 50 %-ban jelenlévő nyír már utal. Magyarul: a tűzifaigény szükségszerű biztosítása miatt (aminek nem mond ellent az ötévenkénti letermelés) az erdészek engedték lerontani, leromlani az erdőt.

Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a szintén Udvarhely megyei, **küsmödi** *református egyház*[69] 1894-ben készített üzemterve esetében. Ott is bükköst kezeltek sarjerdő üzemben, de 40 éves vágásfordulóval. S nagyon fontos, hogy 15 éves legeltetési utótilalmat állapítottak meg. Ugyanakkor rámutattak, hogy egy lehetséges mesterséges erdősítés esetén az utótilalom ideje már 20 év. Már csak ez utóbbiból is következik, hogy a birtokos egyáltalán nem volt érdekelt abban, hogy csemeteültetéssel szép bükk szálerdőt létesítsen.

Az egyházi erdők fokozott, kíméletlen kihasználására még egy példát idézhetünk. A **szászrégeni** *evangélikus egyház*[70] (Maros-Torda m.) kis, 7 kh (4 ha) erdőterületére az üzemtervet 1886-ban állították össze. A tölgy sarjerdőre 12 éves vágásfordulót állapítottak meg, mivel az egyháznak legalább ilyen időközönként szüksége volt a teljes kihasználásra. Ezt mind az erdőfelügyelő, mind a vármegyei erdészeti bizottság elfogadhatónak tartotta. A minisztériumban ugyan az időközönkénti kihasználást elfogadták, de a 20 éves fordához, mint legkisebb vágásfordulóhoz, ragaszkodtak. Engedélyezték azonban, hogy a birtokos minden 20. évben az egész erdőt kitermelje.

Az 1880. évi üzemtervezési utasítás (23.374/1880. FIK. sz.) szerint szálerdők esetében a legkisebb vágásfordulót 20 évben lehetett meghatározni, míg sarj- és középerdő üzem alkalmazásakor 10 esztendőben. A felsorolt példák egyértelművé teszik, hogy a kisebb erdőbirtokosok között szereplő egyháziaknak erre az alacsony fordára mindenképpen szükségük volt. Az üzemtervezés célja ugyanis nem lehetett – még ha ezt esetenként a szakmai szempontok indokolták is – a tulajdonosok „kitiltása" az erdőből. Tehát: ha az egyházak faszükségletéhez kevés erdőt rendeltek, a faigény kielégítésére akkor is törekedni kellett.

3.6 Értékesítés, rendkívüli fahasználati engedélyek

Miként arra már többször utaltunk, az egyházi személyek erdőbirtokai általában kisebb kiterjedésűek voltak. Ezért értékesítésük, faanyaguk eladása két esetben volt könnyen megoldható. (Itt most eltekintünk a jobbára saját, illetve az egyházi alkalmazottak, netalán egyházközségi tagok egymás közti „kereskedelmétől".) Az egyik út a több évi fakitermelési lehetőség *egyszerre* való áruba bocsátása, a másik pedig a szomszédos birtokosokkal *együtt* történő eladás. Mielőtt azonban ezen két mód részleteibe belemennénk, hadd említsük meg, hogy néhány egyházközség *egyedül* is rendelkezett kiterjedt, így a piacon önállóan megjeleníthető mennyiségű fával.

A **magyarói** *református egyház* (Maros-Torda m.) birtokát azért tartjuk kiemelésre érdemesnek, mert a **Magyaró** környéki erdők a Maros, illetve a Maros-völgy kedvező szállítási viszonyai következtében jó kelendőségnek örvendtek. A magyarói nemesi közbirtokosság, de a református egyház is az erdőkből jelentős bevételre tett szert, amely erdőértékesítést azonban hozzá kellett az erdőtörvény rendelkezéséhez igazítani. Itt ezt a folyamatot láthatjuk.

Az egyháznak 623,1 kh (358,6 ha) erdeje volt, amely négy tagban feküdt.[71] A **marosvásárhelyi** erdőfelügyelő az egyes tagokat 1885-ben a következőképpen jellemezte:

„a/ »Zaszpál« 45 hold 176 n.öl területtel 50-70 éves jó minőségű bükkös,

b/ »Tölgyes csere« 75 hold 250 n.öl területtel 0,7 zárlatú jó minőségű 80 éves tölgyes,

c/ »Oláh oldal cseréje« 40 hold 1060 n.öl területtel 180 éves tölgyes összesen 2128 törzzsel,

d/ »Ficzkó csere« 465 hold 361 n.öl területtel, melynek 1/3-da 10-30 éves tölgy fiatalos, közte mintegy 200 drb fen[n]hagyott magfával, 2/3-da pedig egészen kigyérült, helyenként nagyobb tisztásokkal 180-200 éves tölgyes összesen 7624 törzzsel."

A református egyház e két utóbbi erdőrész faállományát 1883-ban eladta. Az adásvételi szerződés szerint a vevő jogosult volt minden 42 cm mellmagassági átmérőnél vastagabb törzset kivágni. A részletes felmérés során az „Oláh oldal cseréje" nevezetű helyen 2128 db ilyen törzset, a „Ficzkó cseré"-n pedig 7658-at találtak, azaz összesen 9786 darabot. Az adásvételi szerződést vagyonfelügyeleti szempontból az erdélyi református egyház igazgatótanácsa még 1883-ban jóváhagyta. Ennek megfelelően a fakitermelés megkezdődött, sőt a favásárló cég a Maros partján egy fűrészt is felállított.

A több mint 50 ezer forintos faeladásból befolyt összeget az egyház az egyházi tisztviselők kepemegváltására kívánta fordítani. S úgy gondolta, hogy a vagyonfelügyeleti szerv jóváhagyásával minden szükséges engedélyt beszerzett, így a „Ficzkó cseré"-n a fakitermelés elkezdődött.

Az erdészeti adminisztráció az engedély nélkül végzett fakitermelést 1885-ben fedezte fel, akkor kérte be az említett erdőfelügyelői véleményt. A **marosvásárhelyi** erdőfelügyelő ugyan szükségesnek tartotta az erdőrendészeti áthágás miatti büntetést, de a nagyarányú fakitermelést elfogadhatónak tartotta. Rámutatott arra, hogy az említett, kihasználásra kerülő tölgyfák már túlkorosak, ezért gyorsított kitermelésük indokolt.

A vármegyei közigazgatási bizottság – támogatva az erdőfelügyelő véleményét – főleg azt emelte ki, hogy egy jóváhagyott szerződés már nem bontható fel, illetve az egyházat komoly kártérítésre köteleznék. Ezért kérte, hogy a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter – az erdőfelügyelő által javasolt feltételek mellett – a fakitermelést utólag engedélyezze.

A minisztériumban – az erdőfelügyelő javaslatait módosítva – a fakitermeléshez valóban hozzájárultak, de az erdőrendészeti áthágás tényétől ők sem tekinthettek el. Az engedélyben szereplő feltételek egyben ideiglenes üzemtervnek is minősültek, ezért néhány pontját érdemes idéznünk.

Az egyházi erdők kezelését 40 éves átmeneti fordában határozták meg, amely lehetővé tette a gyorsított fakitermelést. Az első 10 évre eső 156 kh (90 ha) vágásterületet az egyház az említett idős fák eladásával „teljesítette". Ebből következett, hogy az új üzemterv beterjesztéséig (amelynek a határidejét 1887 júniusában jelölték meg) minden egyéb fahasználatot megtiltottak. A birtokos saját szükségletére csak a hullfát szedhette. Az értékesítésből befolyó pénzt legelőször az üzemterv készíttetésére, azután a kerület újraerdősítésére kell fordítani (ezért a megye pénztárában letétbe helyezendő), minden egyéb kiadás – így a tervezett kepeváltság is – csak azután következhetett.

A kitermelendő erdőrészekben teljes legeltetési tilalmat rendeltek el. A felújítást legkésőbb 3 év alatt – akár makkvetéssel, akár csemeteültetéssel – el kell végezni. Ugyanígy el kell végezni a birtokhatárok kijelölését és állandósítását is.

Az egyház 1886-ban újabb kérvényt írt. Ezúttal kérte, hogy a fakitermelés végső határidejeként megjelölt 1889 márciusa helyett az eladott fákat hosszabb idő alatt vághassák ki.

A magyarói református egyház erdőiről későbbi adatunk, hogy a Maros-Torda vármegyei erdők állami kezelésbe vétele után a terület jelentősen csökkent. Az 1896-ban közzétett erdőtörzskönyvben ezen birtokos nevén már csak 46 kh (27 ha) erdő szerepel, amely erdő 30 %-ban tölgy, 70 %-ban pedig bükkfákból állt. Az erdőt 30 éves vágásfordulójú sarjerdő üzemben kezelték.[72] Ebből látható, hogy az egykor tekintélyes erdőbirtokosnak számító egyházközségek nemcsak erdőterületének zömét vesztette el, hanem a jó állományokat is. Csak gyenge sarjerdő maradt, amelyből legfeljebb az egyházi alkalmazottak faszükségletét tudták fedezni, eladásra már gondolni sem lehetett.

További példaként **Gyergyóditró** *római katolikus egyházát*[73] (Csík m.) említjük meg.

A községi képviselő-testület 1891 júniusában a település új temploma felépítése céljából az egyházközségnek 944,58 kh (543,61 ha) erdőterületet adott. A „Tinova" őserdőben már részben (minisztériumi) kihasználási engedéllyel rendelkező erdőrészletet a falu elöljáróságának közreműködésével az egyház értékesíthette.

Takó János plébános 1891. december 17-ére ki is tűzte az árverést, de – a ditrói közhelyek arányosítása körüli bonyodalmak miatt – eredményre csak a következő év március 10-én megismételt árverezésen jutottak.[74] Az árverést – amelynek pénzügyi adatait nem ismerjük – az Első Szászrégeni Tutajkereskedő Társulat nyerte, s kapta meg a kihasználás jogát. (Ez volt az az üzlet, amelyre a 2.2 alfejezetben, idézve BÍRÓ Jánost, már utaltunk.) Hogy a fakereskedelem faátadási része minden zökkenők nélkül folyjék le, a Maros-parton maga Takó János is közreműködött; mért, felügyelt.[75]

Természetesen sem ez, sem a jó száz év múlva is párját ritkító gyergyóditrói templom nem volt jellemző Erdélyre, illetve a többi országrészre. Általánosságként azonban mégis megállapíthatjuk: az egyházaknak Erdély-szerte a legjelentősebb, leginkább értékesíthető vagyonuk az erdejük volt. Mivel a korabeli föld- és hitelviszonyok az erdő, a lábon álló faanyag értékével nem, illetve alig számoltak, a fát csak kivágva, piacra juttatva lehetett „pénzzé tenni". Ehhez viszont többnyire *rendkívüli fahasználati engedélyeket* kellett kérni (mint ahogyan tették azt az előbb említett gyergyóditróiak is). S ezek az engedélyezések már az üzemtervek elfogadása előtt megindultak.

Előbb lássunk azonban egy tiltást, amelyet a **temesvári** erdőfelügyelő – kissé körülményesen – így fogalmazott meg: „Figyelemre méltó mozzanatként kiemelendőnek vélem a Dezseő féle kegyes alapítvány

silingyiai [seléndi] birtok, mint Csanád egyházmegyei káptalan által kezelt 124 kat. hold erdőtest kihasználásánál felmerült ama tényállást, miszerint az évi vágásterek hozamának kihasználása helyett a régibb időktől makkfákul visszamaradt, nagyrészt csúcsaszályos törzsek értékesítésének módozatát, tekintettel azonban azon körülményre, hogy a kihasználandó s az erdőtestben elszórtan fennálló törzsek szabályszerűen felvéve, tehát pontosan megszámozva, megbélyegezve nem lettek, ezen mívelet pontosabb, szakszerűbb eljárásáig az eladást beszüntetni vált szükségessé."[76]

A **keménynagyszőllősi** *evangélikus egyházközség* (Nagy-Küküllő m.) a Küküllőn lévő malom javítása miatt, illetve a tanítói fizetés kiegyenlítésére 1889-ben rendkívüli fahasználatra kért engedélyt.[77] Üzemterv a 39,94 kh-nyi (22,99 ha) erdőterületre ugyan még nem volt, de kérték, hogy az összesen 2375 darab, 30 éves fából 800-at kivághassanak. A minisztériumban ezt azzal a kikötéssel engedélyezték, hogy kat. holdanként legalább 40 db fát meg kell hagyni, ugyanakkor az ideiglenes üzemtervet minél előbb el kell készíttetni. (A területen egyébként fiatalabb sarjak is előfordultak, ezért engedélyezték az idősebb fák ilyen nagy mértékű kitermelését.)

A **datki** *községi iskola* (Nagy-Küküllő m.) 1889-ben iskolaépítés céljára kért fahasználati engedélyt.[78] A kérvény érdekessége, hogy az iskolának csak véderdeje volt, amelynek összkiterjedését 50 kh-ban (29 ha) adták meg. A 60 éves és annál idősebb állomány szálalás útján történő, a zárlatot 0,4-ig megbontó vágását megengedték. Úgy látták ugyanis, hogy „elég sűrű fiatalos van, tehát a talaj megcsúszásától, károsodásától nem kell tartani". Ugyanakkor felhívták a figyelmet a rendszeres gazdasági terv minél előbbi elkészíttetésére és beterjesztésére.

A **magosi** *görögkeleti egyház*nak (Alsó-Fehér m.) több szomszédos egyházzal volt 24 kh (14 ha) közös erdeje.[79] A magosi iskola helyreállításához 14 darab épületfára volt szükségük, amelynek kérvényezése 1896-ban a minisztériumig jutott el. A rendkívüli fahasználatot azzal engedélyezték, hogy az „említett építkezésnél felhasználható törzsek erdőnek erre alkalmas részében, a kezelő erdőtiszt által, figyelemmel a zárlat épségben tartására, jelölendők ki, és azok levágása és kiszállítása a szomszédos fák óvatos kímélése mellett foganatosítandó".

A **darlaci** *görögkeleti egyház*nak (Kis-Küküllő m.) a községben 21,77 kh (12,53 ha) 20 éves fordában kezelt tölgy sarjerdeje volt.[80] A Borlen-dűlőben lévő erdőt az ideiglenes fahasználati terv szerint 1891-ig kíméletben kellett részesíteni. 1894-ben azonban a birtokos – hivatkozva

a községhatár tagosítása során felmerülő nagy költségekre – 4 kh (2,3 ha) kitermelésére kért engedélyt. A kérést mind a járási főerdész, mind a **nagyszebeni** erdőfelügyelő támogatta, de végül csak 2 kh-on (2,3 ha) tudták a fát kitermelni. A helyszíni vizsgálatok során ugyanis kiderült, hogy csak ekkora területen érték el a fák a megkívánt 20 éves kort.

A minisztériumban a szokásos kikötések mellett (kat. holdanként 30 magfa hagyása, a fel nem újult tisztások akár csemeteültetéssel történő beerdősítése, legeltetési tilalmak) az engedélyezés során arra is felhívták a figyelmet, hogy mindezt a készülő rendszeres gazdasági terv kidolgozása során vegyék figyelembe. Az iratokból ugyanis kiderült, hogy a tulajdonos ekkor már egy üzemtervezést vállaló mérnökkel szerződést kötött, s a tervezés folyamatban volt.

Szintén hasonló indokok alapján kért rendkívüli fahasználati engedélyt a **pócstelki** *„felekezet nélküli" iskola* (Kis-Küküllő m.). Az iskolának a tagosítás során 2,7 kh-nyi (1,6 ha) erdőt juttattak, amelynek a jövedelme azonban – miként írták – még az adóra sem elegendő. Ezért az egész egyszerre történő kitermelését kérték, amit az erdészeti szervek támogattak. Úgy gondolták ugyanis, hogy a gyertyán- és mogyorósarjakkal felverődött birtokon a kitermelés után – támaszkodva az itt-ott fellelhető tölgyekre – egy jobb erdőt, egy tölgyest lehet létrehozni. A minisztériumban azután elő is írták, hogy az erdőt a tölgyek meghagyásával, akár (tölgy)csemeték ültetésével is alakítsák át.

Ez utóbbi község példát szolgáltat az egyszerre történő kitermelésre, azaz az előbb említett, az értékesíthetőséget elősegítő módszerre is. Itt természetesen rögtön látszik, hogy kis erdőből kevés jövedelem várható még akkor is, ha annak egész faanyagát egyszerre adják el. A kis erdőkerületekkel kapcsolatosan fel kell tennünk a kérdést: vajon szükséges volt-e minden rendkívüli fahasználati kérvénnyel a minisztériumig elmenni? Talán engedni kellett volna, hogy bizonyos mennyiségi vagy területi határ alatt az erdőfelügyelők, illetve a megyei erdészeti bizottságok, netalán a kezelő erdőtisztek saját hatáskörben döntsenek. A további példák mégis arról győznek meg bennünket, hogy a helyi szakemberek néha másként vélekedtek, mint ahogyan azt a minisztériumban látták.

A **felsőtöki** *református egyház*nak (Szolnok-Doboka m.) 19,80 kh (11,40 ha) erdeje volt, amelyből az ideiglenes üzemterv szerint 1-1 kh-at (0,56 ha) vághatott ki.[81] 1890-ben kérte, hogy „rozzant egyháza" tatarozása miatt 6 évi vágásterületet egyszerre termelhessen ki. A kérvényt az erdőfelügyelő is támogatta, mert az előző 6 évben a fakitermelés

szünetelt. Így azt a minisztériumban is jóváhagyták, de gyorsított, 1 év alatti erdőfelújítást írtak elő. Ezzel a 6 évi erdőkitermelési elmaradás mellett az erdőfelújítási elmaradást is mintegy „behozták".

A **szászai (sasfalvi)** *községi iskola* (Szolnok-Doboka m.) az 1890-ben végrehajtott birtokrendezés során kapott 1,5 kh (0,86 ha) kiterjedésű erdőt.[82] Az erdőre az üzemtervet 1897-ben készítették el. Az üzemterv lehetővé tette az ekkor 70 éves bükkerdő 80 éves korában, egyszerre történő kitermelését. Ezt az erdőfelügyelő kifogásolta. Helyette inkább egy 20 éves átmeneti fordát írt volna elő, amelynek során 4 évenként termelték volna ki az erdőt, majd tölggyel felújították. A minisztériumban azonban az erdőrendezőnek adtak igazat: a bükkös kitermelhető egyszerre. Így ugyanis remény van az értékesítésre, mert 1,5 kh bükkös már szolgáltat annyi fát, amennyit el lehet adni. Az üzemterv jóváhagyása során azonban kikötötték, hogy az értékesítésből befolyó pénzt a megyei „iskolaalapra" be kell fizetni, amelyből majd az iskola folyamatosan felmerülő költségeit fedezni tudják. Mi itt ezt az eljárást mégis megkérdőjelezzük, mert aligha képzelhető el, hogy az említett pénzösszeg 80 évig, a következő fakitermelésig fedezte volna az iskola költségeinek legalább egy részét.

A **sepsiszentkirályi** *római katolikus egyházközségnek* (Háromszék m.) 112 kh 140 n.öl (64,5 ha) erdeje volt, amelyet az üzemtervben 30 egyenlő részre osztottak.[83] Az 1-14. sorszámú részeken 1-14 éves, részben sarjról keletkezett fiatalos állt. Ennek 60 %-a gyertyán, 40 %-a pedig tölgy volt. A 15-19. sorszámú részt 50 éves gyertyán elegyes tölgyes képezte, ahol a sarjról keletkezett tölgyek már kezdtek kipusztulni. A 20-30. számú területen összesen 750 darab túlkoros, jórészt száradó tölgyfa állt.

Mindezek alapján az egyházközség kérte, hogy a 15-30. számú területeken az idős tölgyeket és gyertyánokat kitermelhesse. Úgy számították, hogy a tölgy 3885 m^3, a gyertyán 2200 m^3 fatérfogatot képvisel, amelynek eladásából a kepeadózást meg tudják váltani. A minisztérium azonban csak a 20-30. számú erdőrészletek kitermeléséhez járult hozzá, amelyek összes területe 41 kh 158 n.ölet (23,7 ha) tett ki. Ugyanakkor kikötötték, hogy a bevételből legelőször az üzemtervet kell elkészíttetni, minden más kifizetés csak azután történhet. A rendszeres gazdasági terv jóváhagyásáig pedig minden fahasználatot betiltottak.

Az egyházközségeket terhelő különféle adók, kiadások gyakran vezettek oda, hogy a birtokos tényleg „végső anyagi szorultságba" jutott,

így *erdejéből bármilyen módon pénzt akart látni*. Erre is számtalan példa áll rendelkezésünkre, amelyekből kettőt bemutatunk.

A **csongvai** *görög katolikus és görögkeleti egyházak* (Alsó-Fehér m.) 1890-ben összesen 15,3 kh (8,8 ha) erdejüket kihasználták és lombtakarmányként értékesítették.[84] Ennek utólagos jóváhagyását kérték, amit a járási főerdész is támogatott. Indoklásuk szerint „az utóbbi években felmerült tagosítási költségek fedezhetése céljából mintegy kényszerítve voltak az ily módon való pénzszerzésre, mire – a múlt évi kevés szénatermés folytán – fiatal erdejük fatömegének lombtakarmány gyanánt való előnyös értékesítése kedvező alkalmul kínálkozott." Elképzelhető, hogy milyen komolyan vehették az említett egyházak az erdőtörvény rendelkezéseit, ha ilyen „üzletre" vállalkoztak. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy csak legjelentősebb vagyontárgyukhoz, az erdőhöz nyúlhattak minden olyan esetben, amikor pénztelenségükön felül akartak kerekedni.

A **báboci** *református iskola és egyház* (Kolozs m.) szintén 1890-ben kért rendkívüli fahasználati engedélyt – szintén végső anyagi szorultságában.[85] Az egyház 49,43 kh (28,37 ha) és az iskola 6,30 kh (3,63 ha) erdejéből a 300 frt-nyi állami adóhátralékot kívánták kiegyenlíteni. A rendszeres gazdasági terv szerint az erdő mindkét birtokos esetében 20 éves fordában volt kezelve, de az iskola a 20 év alatt négyszer, az egyház pedig csak egyszer vághatott. Kérvényükben most az egyszerre történő tarlasztást kérték, amit a minisztériumban a következő feltételekkel engedélyeztek:

- az erdő értéke megbecsülendő, amelynek alapján nyilvános árverés tartandó,
- az eladott fa árából elsősorban az említett tartozás egyenlítendő ki, másodsorban pedig az erdővel kapcsolatos kiadások fedezésére alap létesítendő,
- a felújítás során a hézagok 2 év alatt kocsánytalantölgy-csemetékkel kipótlandók,
- az egész erdő területén a legeltetés (továbbra is) tiltandó.

Felhívjuk a figyelmet a két birtokos *együttes* erdőértékesítésére. Ugyanakkor a nyilvános árverés kötelezettsége[86] majd csak az állami erdőkezeléshez kapcsolódott, amely Kolozs megyében az 1898. évi XIX. tc. után valósult meg. A rendkívüli fahasználatok értékesítése során azonban az állam már próbált – egyébként éppen a birtokosok érdekeit szem előtt tartva – az értékesítésbe beavatkozni.

Amikor 1898 után mindenhol kiépült az államerdészeti kezelés, a rendkívüli fahasználatokkal sem kellett minden esetben a minisztériumig elmenni (62.060/1904. FM.).[87] Erre két **Maros-Torda megyei** példát idézünk.

A **székelykáli** *unitárius egyház* 1901-ben kérte, hogy az 1,43 kh (0,82 ha) területű erdejét levághassa.[88] Ezt a **marosvásárhelyi** erdőhivatal vezetője, IMRE Dénes is támogatta, mondván, az erdő 17 éves (!), de a 15 éves vághatási korát már túlhaladta, tehát 1903. helyett 1902. Szent György napjáig levágható. Az erdőtanácsos véleményét a vármegyei bizottság is elfogadta, így a tölgy sarjerdő kitermeléséhez hozzájárultak.

Ugyanezen évben IMRE Dénes az **erdőszentgyörgyi** *református egyház* faárveréséről tudósított.[89] Az 5,48 kh-nyi (3,15 ha) erdőterületből a kepefa biztosítására 0,21 kh-t (0,12 ha) kiszakították, míg a megmaradt 5,27 kh (3,03 ha) fakészletét eladták. Az 1054 m^3-nek becsült bükk tűzifa értékét 1715 koronára tették. Ezzel szemben az árverésen csak 1,75 kh-ra kértek árajánlatot, melyre 764,28 K-ás javaslat érkezett. Mivel ez több mint 190 koronával haladta meg az 1,75 kh-ra (1,01 ha) számolt 571 koronát, a vármegye az eladáshoz hozzájárult.

Máshol az egyház jobban sáfárkodott az erdejével, így még a XX. században is jelentős, kitermelhető, műfának eladható fakészlettel rendelkezett.

Jelentősebb faeladásnak írták le 1913-ban például a **vurpódi** *evangélikus egyház* (Szeben m.) üzletét.[90] Az egyház a 185,5 kh (106,8 ha) területen álló, 12 550 m^3 fatérfogatú tölgy szálerdejét 75 500 koronáért adta el. Összehasonlításként írjuk, hogy Vurpód község 132,9 kh-nyi (76,5 ha) 11 000 m^3 fatérfogatú erdejéért ugyanekkor csak 10 888 K-t adtak. Ebből látszik, hogy az egyházi erdő jobb, megkíméltebb állapotban lehetett, mint a községi.

Egy székelyföldi, **Csík megyei** példán az érdekeltek közös (fenyő)faeladásáról olvashatunk:[91]

Csíkmindszent	becsült fatérfogat (m^3)	kikiáltási ár (K)	elért ár (K)
– római katolikus egyház	326	1970,00	2343,24
– római katolikus lelkész	921	5640,00	6899,54
– római katolikus kántor	516	2968,00	3775,22
– községi iskola	1326	11950,00	13053,00

A „Sólyompataka" erdőrészben lévő fakészletet 1912-ben Vinder Dávid **csíkszeredai** fakereskedő vette meg. Ismét felhívjuk a figyelmet a földrajzilag közel fekvő erdőrészek *együtt* történő értékesíthetőségére, illetve az egyházi és iskolai célok közös finanszírozására.

Végül mielőtt azt hinnénk, hogy az egyházak, egyházi vezetők a gazdasági kérdésekben, így az erdőkkel összefüggő dolgokban járatlanok lettek volna, hadd utaljunk egy 1856. évi dokumentumra. KÁDÁR Zsombor és PÁL-ANTAL Sándor idézi a Maros kerületi *református esperesi* körlevelet, amelyben az egyházi elöljáró az alája tartozó eklézsiákat a tölgyfák kímélésére hívja fel. Várják meg – írta az esperes – a vasútépítés várható árnövelő hatását, mert fájuk akkor lesz igazán kelendő, akkor lesz igazán értékes.[92] Kétségtelen azonban, hogy az erdőtörvény, illetve az állami erdőkezelés a legszegényebb, legeldugottabb helyen működő egyházi erdőbirtokosoknak is segített, hogy az erdőben lévő értéküket felismerjék és megfelelő módon piacra vihessék.

Még egy dologra hadd térjünk ki. Az értékesítésből befolyó pénzt *külön alapban*, iskolai vagy egyházi célokra fordíthatóan, általában megyei ellenőrzés alatt tartották. Ez pénzügyileg ugyan biztonságos, de – az általános kamatfeltételek mellett – meglehetősen alacsony jövedelmezőséget biztosított, azaz a pénz évekig, sőt akár évtizedekig nem „dolgozott", így nem „fialt". A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara ezért 1905-ben azzal a javaslattal állt elő, hogy jó lenne, ha az említett pénz „országos, nemzeti, különösen székelyczélú közforgalomba vonatnék, s annak jövedelmezősége fokoztatnék, egyrészt a tulajdonos, másrészt a befektetés körül csoportosuló munkásközönség javára."[93]

3.7 Erdőművelés, erdővédelem

Az idézett üzemtervekből többé-kevésbé kiderült, hogy az általunk most vizsgált kategóriába tartozó erdők felújítását elsősorban sarjakról, illetve a természetes (ön)vetényülésből várták. A falusi papok kis kiterjedésű erdeje általában kevés jövedelmet biztosított, ezért a mesterséges felújításra tényleg csak a legvégső esetben gondoltak.

A természetes felújulás érdekében viszont a vágásterületeket megfelelően ki kellett takarítani. Ennek felelősévé már 1892-ben a kezelő erdőtisztet tették (57.283/I-1/1892. FM. sz. rendelet).[94] Ugyancsak a természetes felújulást segítették a *legeltetési tilalmak.* Például a **küsmödi** *református egyház*[95] (Udvarhely m.) 1894-ben összeállított üzemtervében a 40 éves vágásfordulóval kezelt, sarjerdő üzemben művelt tölgyerdejét 15 évi utótilalmassal igyekeztek felújítani. Megje-

gyezték azonban, hogy azokban a foltokban, ahol a felújulás elmaradt, és csemeteültetésre van szükség, az utótilalom, a legeltetési korlátozás 20 évre terjed. Ugyanakkor ebben a megyében, Udvarhelyben, 1905-ben – összefüggésben az elsőző és az az évi szárazsággal, a takarmányhiánnyal[96] – *rendkívüli legeltetési lehetőséget* biztosítottak.[97] A vármegyei közigazgatási bizottság – az állami erdőhivatal előterjesztése alapján – a következő, a kivételes legeltetésről intézkedő rendeletet adta ki: „A legeltetés szarvasmarhákkal csakis a még be nem erdősített, avagy legalább is túlnyomó nagy többségben 8 (nyolcz) évesnél idősebb csemetékkel beerdősített területeken és tisztásokban, ellenben kizárólag juhokkal és bárányokkal a 8 (nyolcz) évesnél fiatalabb mesterséges erdősítésekben és ugyanolyan korú önveténvülés útján létrejött fiatalosokban gyakorolható."

A vágásterületek felújítása a vármegyei elöljáróságokat még a világháború okozta nehézségek idején is foglalkoztatta. A **petelei** *egyházaknak*, *tanítóknak*[98] (Maros-Torda m.) már idézett üzemtervében találjuk a vármegyei gazdasági albizottság 1916. évi előírását:

1. A vágásterületen megmaradt sarjak, netalán magoncok a szállítás során úgy kímélendők, hogy a szekerek csak a kijelölt utakon közlekedhetnek;
2. A szállításban közreműködő állatokat a vágásterületen nem szabad legeltetni;
3. A fel nem újult tisztások, „hézagok" az 1917. évben tölgycsemetékkel beültetendők.

Az egyházak *kopárfásítási tevékenységéről* először az *erdősítési jutalomban részesülőket*[99] idézzük (eltekintve most a mezőségi területektől[100]):

- római katolikus egyház, **Bereck** (Háromszék m.) – 1900;
- református egyház, **Sepsibesenyő** (Háromszék m.) – 1902;
- református egyház, **Köpec** (Háromszék m.) – 1903;
- református egyház, **Középajta** (Háromszék m.) – 1907.

A kortárs FÖLDES János úgy látta, hogy a kopárok keletkezése Erdélyben magából a kíméletlen használatból ered.[101] „Tagadhatatlan – írta 1906-ban –, hogy sok erdő van még oláhlakta vidéken oly meredek agyagdombokon, melyek pl. a Dunántúl[on] baj nélkül kezeltetnek hosszú időkön keresztül szántókul, de amaz erdővidéki népre bízni nem lehet." Tehát: a nem feltétlen erdőtalajon is nagyon óvatosan, nagyon vigyázva szabad akár a szántóföldi művelésnek, akár a legeltetésnek teret engedni. Az elkopárosodást ugyanis egyszerűbb megelőzni, mint javítani.

Kopárjavítási tervre egy **Szeben megyei** példát idézünk.

A **kerpenyesi** *görögkeleti egyház*[102] „Koaszta Heberiului"-dűlőben lévő 3,5 kh (2,0 ha) silány legelőjének fásítását az 1894. évi XII. tc. 14. §-a alapján kezdte el. (A munkákat a járási főszolgabíró 1905-ben rendelte el.) Az észak-északkeleti kitettségű, 30° lejtésű hegyoldalban, ami egyébként legelőül szolgált, néhány bokor állt. A vízmosások kötését és a fásítást az egyház 1911-ig már 40 %-ig, fizetett munkaerők alkalmazásával, elvégezte. Az 1911-ben kiadott kopárfásítási rendeletek alapján azonban nemcsak új összeírásra, hanem az államsegély fokozott igénybe vételére is lehetőség volt. Ezért a **szerdahelyi** erdőgondnok, PLACHY Teofil javasolta, hogy az egyházközség a következő négy évre tervezett, befejezendő munkákra kapjon évente 53,80 korona államsegélyt. (A végrehajtandó munkák összértékét – anyag- és munkaerő-szükségletét – 356,60 koronára becsülte.) Ezt annál is inkább szükségesnek tartotta, mert az egyház egyéb beruházásokkal is le volt terhelve, továbbá a munkák elkezdésével a jószándékát már bizonyította. Az erdőgondnok ugyanakkor kérte az elültetendő akác- és feketefenyő-csemeték ingyen biztosítását, továbbá az erdőőrzési járulék elengedését.

Az 1914 elején megtartott helyszíni tárgyalás során az egyház képviselője, a lelkész, megerősítette, hogy a kirótt fásítási kötelezettséggel egyetért, azt végre fogják hajtani. A tervvel az erdőfelügyelőség azonban csak 1915-ben tudott foglalkozni. Akkor az 1905-től meglévő előzményeket is áttekintették, s a főszolga-, illetve a községi bírót – a vármegyei elöljáróság útján – utasították a terv helyszíni bemutatására, közszemlére tételére. Ez 1916 májusában megtörtént. A Földművelésügyi Minisztériumba – többszöri sürgetésre – a jogerős határozat, terv csak 1918 decemberében került. Ekkor már természetesen nem tudtak a költségekről, illetve az ingyencsemetékről határozni, hanem 1919 áprilisában ráírták: „A háborús állapot és a politikai változások következtében ez idő szerint érdemleges intézkedés nem tehető, miért is az ügyirat ideiglenesen irattárba teendő."

Az egyház cselekvő hozzáállása mindenesetre mutatja, hogy a kopárfásítási akció „zászlóvivői" akár az egyházi személyek, a falu értelmes birtokosai is lehettek. Ehhez azonban további propagandára, leginkább pedig kiterjedt, kiszámítható állami pénzsegélyekre lett volna szükség.

Az *erdővédelmi* „események" közül a **zernesti** *görögkeleti egyház és iskola* (Fogaras m.) „Magura" nevezetű erdejében fellépett, 1895. évi rovarkárosítást és az ellene foganatosított védelmi intézkedéseket emeljük ki.

A Törcsvári-szorostól északnyugatra fekvő, 841 kh (484 ha) kiterjedésű erdőben, ahol a jegenyefenyő 50 %-ig volt képviselve, három lepkefaj hernyója károsított. A *Grapholitha proximana* volt a legveszélyesebb, míg a *Grapholitha nigricana* és a *Retinia margarotana* kisebb károkat okozott. Mindhárom lepke a jegenyefenyők felső részét támadta, s a kérdést vizsgáló HAJDU János mind a károkozásról, mind az ellene való védekezésről az Erdészeti Lapokban számolt be.[103]

A „vármegyei erdőtiszt"-ként működő HAJDU feltételezte, hogy az éjszaka repülő kislepkék a környéken a zernesti papír- és cellulózgyár villanyvilágítása miatt telepedtek meg. A károkozás mérséklése, illetve tovaterjedésének megakadályozására a vármegyei erdészeti albizottság – az erdőtörvény 14-15. §-ai, a rovarkárokkal kapcsolatos rendelkezések alapján – hatósági intézkedéseket léptetett életbe. Elrendelte, hogy

1. A megtámadott erdőrészek a még meg nem támadottaktól olyan szélességű nyiladékokkal különítendők el, hogy a fák ágai ne érhessenek össze.

A kérdéses üggyel a helyszínen foglalkozó HAJDU azonban megállapította, hogy mire erre az intézkedésre sor került volna, az egész jegenyefenyő elegyes erdő, mind a 300 kh (173 ha), szenvedett a károsítástól. Ezért az elszigetelésnek nem volt értelme.

További intézkedés volt még:

2. A megtámadt fákat 20 cm széles kátránygyűrűvel kell ellátni. Továbbá, a hernyók földön történő mászását megakadályozandó, 40 cm mély fogóárkokat kell ásni. Ez utóbbiban összegyűlt hernyók összegyűjtendők és elégetendők.

HAJDU szerint ezt csak augusztus második felében tudták végrehajtani, mire a hernyók zöme már (jóllakottan) az alomban tartózkodott, illetve bebábozódott.

3. Esős idő után, ködben a fák alatt – az összegyűjtött hullfákból, avarból – tüzeket kell gyújtani. A tűztől, füsttől a lombkoronából lehulló hernyók minél előbb összeseprendők és elégetendők.

Ezen eljárás jó eredménye HAJDUt is meglepte, bár a munkálatok költségigényéről nem írt.

Végül

4. A megtámadott erdőrészből mind a tövön álló, mind a földön fekvő száraz fa kihordandó, elégetendő.
   „Megtörtént ez is – írja HAJDU –, s hogy a rovar tovaterjedésének megakadályozására nézve jótékony hatással volt, ezt már egészen fölösleges bizonyítani, mert a tisztaság az erdők betegségének is egyik hatalmas ellenszere."

A foganatosított intézkedések eredményét HAJDU társaságában KRAJCSOVITS Béla **brassói** erdőfelügyelő és HORVÁTH Géza, a rovartani állomás vezetője, augusztus végén tekintette meg. Ekkor már megkezdődött a hernyók tömeges bebábozódása, így a rendeletben előírt munkálatokat abba lehetett hagyni.

HORVÁTH Géza szeptemberben a szintén megtámadott **oravicai** (Krassó-Szörény m.) jegenyefenyvesekben a következő megfigyelést tette. Az alomban bebábozódott hernyókat egy gomba, fehér penész támadta meg. Az ott gyűjtött penészes avarból aztán Zernestre is küldött. Ezeket az erdő különböző részein elhelyezték, s a telepek 10-14 nap múlva kiterjedtek, az egész erdő talaját ellepték; a *biológiai védekezés* sikeresnek bizonyult. Azaz kis emberi „rásegítéssel" az alapjában véve egészséges kárpáti erdők képesek voltak ezt, illetve az ehhez hasonló károkat legyőzni.

3.8 Erdőrendészeti kérdések

Josef BENIGNI írja (magyarul!) 1816-ban: „a' Székely vagy hazud[ik], vagy csal, vagy lop." S a románokról sincs jobb véleménye: „Die Walachen sind schlau, zurückhaltend, hinterlistig, rachsültig und faul."[104] [Az oláhok ravaszak, tartózkodóan viselkedők, alattomosak, bosszúállók és lusták.]

Az erdőrendészeti kérdések természetesen nem a Benigni-féle „nemzeti karakterek" mentén tárgyalhatók. S ha ezt az egyházakra, netalán az egyházi tulajdonban lévő erdőkre próbálnánk meg érvényesíteni, az igazságtól még messzebb kerülnénk. Ennek ellenére a szaksajtó hasábjain is foglalkoztak *erdei kihágással*, például egy **Arad megyei** pópával, aki a községi erdőből lopatott fát.[105] Annál is inkább, mert rosszallották, hogy az erkölcsi rend „őrei" a „nyájnak" ilyen példát mutatnak. Nekik kellene ugyanis leginkább őrködni azon, hogy az általános, a BENIGNI által megfogalmazott vélekedés egyáltalán ne legyen érvényes egyik erdélyi felekezetre, illetve népre, nemzetre sem.

Ennek kapcsán 1910-ben olyan javaslat is elhangzott, amely kimondottan az *iskolai oktatás* keretében látta az erdő védelmét, megóvását megtaníttatni, hogy „az erdőgazdaság iránt jóindulattal viselkedő nemzedéket neveljünk." Ehhez azonban – vélte a javaslattevő **nagyszebeni** alerdőfelügyelő, PÁSZTHY Ferenc – idő kell.[106] Így egyelőre maradtak a károkozással kapcsolatos *megtorlások*.

A legelső csoportba sorolható káresetek a *birtok megóvásával* kapcsolatosak. Erre egy **Fogaras megye**i példát idézünk.

A **brassói** *görögkeleti egyházmegye* elöljárósága[107] 1879 novemberében Fogaras vármegye alispánjához fordult, mert volt úrbéresei, a **felsőszombatfalvi** lakosok az éppen elkülönítési eljárás alatt lévő erdőket pusztították. Ezt pedig – vélte a feljelentő – mint volt földesúrnak meg kell akadályoznia.

Az alispán a helyzet tisztázására a vármegyei erdészt küldte ki. Az erdész részletes erdőleírást, sőt fahasználati tervet készített. Munkája során megállapította, hogy még 2219,25 kh (1277,18 ha) erdő nincs elkülönítve, azt a volt földesúr és a község lakosai közösen használják. A bükkösök és lucfenyvesek részint az erdőégések, részint a rendszertelen fakitermelések által el vannak pusztítva. Különösen nagy károkozás történt 1879-80 telén (a megyei erdész 1880 tavaszán járt a helyszínen), amikor is „100 holdnál nagyobb terület 30 éves bükkállabban elpusztíttatott, mely körülmény /.../ onnan ered, mert a község faizási szükségletének fedezésére szánt erdőrészben, amennyire az jelenleg hozzáférhető, vágható állabok nincsenek, s így a község minden út hiányában és a nagy hó miatt kénytelen volt közelebbi állabokban vágni." Az erdész úgy látta, hogy ezt az elkerülhető fakitermelést, tudniillik a fiatal erdő letarolását ha nem is útépítéssel, de a Vale Simbeti-patak felső része szabályozásával, az akadályt jelentő sziklák robbantással történő eltávolításával meg lehet előzni.

Az alispán erre felszólította az egyházmegyét, mint az erdőkért aggódó, felelős (volt) földesurat, hogy vállalja 50-60 dinamittöltény beszerzését, míg a munkaerőt a község biztosítsa. Brassóból azonban azt írták, hogy a sziklarobbantás kizárólag a község előnyére lenne, a költségeket tehát az is fedezze. Egyébként pedig kérték a vármegyei erdész által vázolt üzemtervet (inkább fahasználati tervet) életbe léptetni.

Az alispán a községnek megengedte a vármegyei erdész által javasolt szálalást, mivel a távolabbi erdőrészek az elmaradt sziklarobbantások miatt továbbra sem voltak hozzáférhetőek, de az egyházmegye – mivel az erdőelkülönítés még mindig nem történt meg – az alispáni

határozatot megfellebbezte. A Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium az időközben életbe lépett erdőtörvényre hivatkozva az erdőfelügyelő véleményét kérte ki. A **brassói** erdőfelügyelő jelezte, hogy a vármegyei erdész üzemtervében mind a 80 éves vágásforduló, mind a kitermelhető fatérfogat alapján álló hozamszabályozás hibás. Így a vágás alá vonható erdőterületet csak évi 19,37 kh-ban (11,15 ha) határozta meg, továbbá elrendelte a vágásterületek felújítását, illetve a legeltetés megtiltását. Majd felhívta a figyelmet arra – amelyet a jóváhagyáskor a miniszteri záradékba is beépítettek –, hogy ez csak ideiglenes használati terv lehet, a végleges birtokelkülönítés után a volt úrbéresek rendszeres üzemtervet kötelesek beterjeszteni. Ezzel mind a fahasználatot, mind a vélt károkozást „beterelték" az erdőtörvény rendelkezései közé.

Az előbb közölteknél a következő eset kissé bonyolultabb.

A **csíkszentpéteri** *római katolikus egyházmegye*[108] (Csík m.) a legeltetést 1847-ben Pantika Sándornak adta bérbe. A „több egymás után lefolyó évekre" kötött szerződés szerint a **Gyimesbükk** határában lévő bérleti területet csak úgy írták le, hogy az a „Kommandóház mellett van", s a Tarhavas felőli oldala Pantikáé, míg a „Hany bütüje" felőli rész egy másik bérlőé, Tanaszié. A bérlők az adott területet „kiirtották és tisztították", aminek az egyházmegye örült, mert érdeke volt a legelő kiterjesztése. A Pantika Sándor-féle, évi 5 frt-ra rúgó bért az egyházmegye folyamatosan elfogadta, de közben 1865-ben, majd 1866-ban az egész Tarhavasát Bereczki Bogyán Péternek és társainak adta bérbe, évi 731, illetve 735 frt-ért. Tehát úgy állt el a korábbi bérlettől, hogy arról az egykori bérlőt nem tájékoztatta, sőt azt – mint mezőrendészeti kihágót – a királybírónál feljelentette.

A királybíró az Erdélyben ekkor még érvényes osztrák (1852. évi) erdőtörvény 63., 64., 65. és 68. §-ai alapján Pantikát a kár megtérítésére, büntetésre és a perköltség megfizetésére ítélte. Az alperes azonban fellebbezett, amivel az ügy az erdélyi főkormányszékhez került. Ott azt rögtön megállapították, hogy mivel 1847 óta haszonbérleti szerződés áll fenn, Pantikáék esete nem lehet egyszerű tiltott legeltetés. Így az elsőfokú ítéletet elvetették, s az egyházmegyének azt tanácsolták, hogy a szerződés (amely igen-igen pongyola megfogalmazásokat tartalmaz) alapján esetleg polgári peres útra lépjen. Az időközben megtörtént osztrák-magyar kiegyezés, az alkotmányos kormányzás megteremtése folytán felállított Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba eljuttatott határozatukat azután ott is jóvá hagyták. Mondván: „a

panaszló egyházmegye tulajdonát képező havasok egy részére vonatkozó haszonbérleti szerződésben sem a bérlet tárgya, sem a bérleti évek száma pontosan meghatározva nincsen; jelen panasz mint mezei rendőri ügy elintézhető nem lehet /.../." Így az egyházmegye további fórumra nem is mehetett.

A következő, a **nagysomkúti** *görög katolikus egyházmegye*[109] (Szatmár m.) esete még a klasszikus *erdőrendészeti áthágás* tényállását is meghaladta.

A történet akkor kezdődött, amikor KÜRTHY Rezső erdőőr 1909 áprilisában területbejárása során észrevette, hogy a birtokos erdejét jó csapat ember mindenféle félelem nélkül, egykedvűen szálalja. Érdeklődésére azután kiderült, hogy a fakitermelők a budapesti Wolfner-féle cég alkalmazottai. Ráadásul tudtukkal az erdő nem is az egyházé, hanem Buteán Jánosé, akit a faluban „Tobi" néven ismernek. Erre az erdőőr bejelentést tett a járási főszolgabírónak, illetve GÁBOR Sándor járási erdőgondnok főerdőmérnöknek.

Ez utóbbi a megindított vizsgálat során megállapította: az eset felfedezése előtt (illetve még valameddig utána is) a cég összesen 7199 db tölgyfát vágott, szálalt ki, nagyjából a fakészlet felét. Ennek az értékét 30 235 koronára becsülte. Ezzel szemben – írta – az 1908-1910 közötti időszakban az üzemterv csak 7,4 kh (4,3 ha) tarra vágását engedélyezi, amelynek a fatérfogata 701 m^3. Így a túlhasználat (2519-701 =) 1818 m^3, s értéke (a műfát 12 K, a tűzifát 3 K/m^3 árral számolva) 16 902 korona. Amúgy pedig kiderült, hogy az említett cég az összes 110 kh-nyi (63 ha) erdő kitermelési jogát 35 000 koronáért vette meg. Azonban nem tarvágást alkalmazott, hanem előbb bizonyos szempontok alapján átválogatta az állományt – amikor jött KÜRTHY erdőőr.

A főszolgabíró nyomozása az egyszerű túlvágásnál súlyosabb bűncselekményre utaló eseményeket tárt fel. Az egyházközség (Nyilván Miklós főgondnok és Szerb János esperes vezetésével) 1908-ban az erdőt névlegesen adta el az egyházgondnok- és pénztárosnak, Buteán János alias Tobinak. A vételárat ugyan 10 ezer koronában kötötték ki, de a gondnok ezt az összeget természetesen nem tudta kifizetni, hanem a pénzt a favásárló cég adta oda az egyháznak, amit azok „állítólag gyümölcsözőleg" helyeztek el.

A vármegyei erdészeti albizottság úgy látta, hogy a főerdőmérnök által kiszámított túlhasználatot rendkívüli fahasználati engedéllyel le lehet „fedni". Mivel pedig az eladás csak színleges volt, vissza kell állítani mind a telekkönyvi bejegyzést, mind az állami erdőkezelést. A

rendkívüli fahasználatra vonatkozó engedélyt a földművelésügyi miniszter 1910-ben megadta, s ugyanekkor a telekkönyvi bejegyzést is helyesbítették. Végül a bizottság a birtokosságot 500 korona büntetésben és 62,40 korona eljárási díj megfizetésében marasztalta el, „mert megengedte, illetve elnézte, hogy az /.../ üzemterv szerint kezelt erdejéből a Wolfner /.../ cég színleges jogügylet alapján, szálalás útján az erdőgondnokság becslése szerint a megengedettnél 1818 m^3-rel több szálfát kihasznál[jon]."

Az egyházközség azonban az ítéletbe nem nyugodott bele, hanem a büntetés elengedését kérte. Ekkor került az ügy a minisztériumba, HORVÁTH Sándor kezébe. A kitűzött újabb tárgyaláson Nyilván Miklós azzal védekezett, hogy ők kértek 1908-ban fakitermelési engedélyt, de választ nem kaptak rá. Minthogy pedig a kiadásaik nagyok és az erdő „majdnem semmit [sem] jövedelmez", úgy gondolták, hogy a faeladást addig is megejtik, s a pénzt kamatoztatják. Amíg pedig a kérvényre a válasz megjön, addig a cég a munkákkal legalább halad. A színleges eladást pedig azzal mentegette, hogy ők a szerződést beadták a **szamosújvári** görög katolikus szentszéknek, ahol azt jóváhagyták. Tehát ők jóhiszeműen jártak el, hiszen még az erdő üzemtervi és állami kezelésének megszüntetését is kérték.

Buteán János a. Tobi azzal védekezett, hogy ő a fát az egyház megbízásából adta el, magát a földterületet pedig saját magának kívánta – amíg azt az egyház vissza nem váltja – megtartani. Ezt az adásvételt pedig szabályszerűen be is telekkönyvezték, tehát a telekkönyvi hatóságok sem láttak benne semmi rendkívülit.

Nyilván Miklós főgondnok védekezése további részében az egyházközség nehéz anyagi helyzetét emlegette. Úgy számolt, hogy az erdő évi 1000-1200 K jövedelme „a kiadásokat sem fedezi", tehát azt mindenképpen el kellett adni. A befolyt pénzből évente 4000 koronát kívántak a kiadások fedezésére fordítani. Egyébként pedig ő és az egyházközség közgyűlése „senkit megcsalni nem akart, hanem csak az egyház érdekét tartotta szem előtt, s mert az erdőt az egyház már visszakebelezte, a pénzbüntetés törlését vagy leszállítását kéri".

GÁBOR Sándor járási erdőgondnok az egyházi tisztségviselők alaptalan állításait cáfolta. Főleg azt, hogy a 110 kh-as (63 ha) erdő jövedelme a kiadásokat sem fedezi. Ez lehetetlen – írta –, mert az erdő után kezelési költségként csak 100 koronát fizetnek, akkor az emlegetett 1000 K-ás tiszta jövedelem hová lesz? „Ez nem igazolja az egyháznak

büntetendő eljárását, legfeljebb jellemzi, hogy minő gazdálkodás folyik az egyház vagyonával."

HORVÁTH Sándorék pedig még egy, a megyei közigazgatás által elkövetett hibát is felfedeztek. A **nagykárolyi** testület ugyanis az erdőtörvény 53. §-a alapján büntette meg az egyházközséget, amely az egyszerű üzemtervtől való eltérésekre vonatkozik. (Igaz, az ezen paragrafus által kiszabható legnagyobb bírságot, az 500 K-át vették.) Ezzel szemben az 52. §-t kell alkalmazni, „mert az egyház a törvény rendelkezéseit szerződéssel kijátszani akarta", s így az a ki(túl-)használt fatömeg értékének (16 902 K) egynegyedével, azaz 4225,50 K-ban marasztalandó el.

Az 1911 elején így megszülető másodfokú határozatot azután nemcsak a megyével, hanem az egyház érintettsége miatt (a 11.030/1890. FM. rendelet alapján) a kultuszminiszterrel is közölték.

A nagysomkúti egyházközség erre a közigazgatási bírósághoz fordult. Ott csak azt rosszallották, hogy a miniszteri, másodfokú határozat ellen beadott „magánpanasszal" a vármegyei bizottság miért nem foglalkozott, míg a Földművelésügyi Minisztérium által meghozott döntésben nem tartották magukat illetékeseknek. Ennek kézhez vétele után az egyházi vezetők „frontális támadásba" mentek át; a két érintett miniszternek, az uralkodónak és a terület országgyűlési képviselőjének panaszkodtak. Például arra, hogy mégis csak hallatlan, hogy a fellebbezéssel nemhogy csökkentették volna, hanem még emelték is a büntetésüket. „Tekintve – írták a Földművelésügyi Minisztériumba –, hogy [az egyháznak] /.../ tetemes költségei merültek fel, amennyiben a templomot fedni kellene, nehogy az idő viszontagságai romba döntsék az egész templomot, és tekintve, hogy a papi lak és kerítések rendben tartásával és egyéb kiadásokkal sok költségre van szüksége, kérjük [a miniszter urat] /.../ miszerint a 4225 K 50 fillér pénzbüntetést kegyesen elengedni méltóztassék."

„Informális csatornákon" 1912 áprilisában Mán Lajos országgyűlési képviselő Bartóky József államtitkártól kérte; ugyan engedjék már el a nagysomkútiak pénzbüntetését. Ugyanakkor „forcierozták" az egyházi vagyon gondozói is az elengedést. A miniszter azonban mégis arról értesítette a megyét: „törvényes alapon hozott és jogerőre emelkedett határozattal kiszabott pénzbüntetés elengedése nem áll hatáskörömben."

Egyetlen ember hághatta át a törvényt, az uralkodó. A nagysomkútiak hozzá is írtak, aki aztán a kérést „ab Imperatore et Rege" jelzéssel juttatta el Budapestre. A minisztert ismét Mán Lajos, ezúttal Khun-Hédervάry Károly társaságában, kereste meg, hogy a pénzbüntetést

felére szállítsák le. HORVÁTH Sándorék – maguk mögött tudva a minisztert – ugyan kitartottak, de végül mégis megszületett az uralkodói kegyhez szükséges felterjesztés: engedje el a pénzbüntetés felét, „tekintettel arra, hogy a büntetés végeredményében az egyházi vagyon gondozói által félrevezetett híveket éri s mert az egyház a fának 35 000 korona vételárát letétben kezeli s az egyházi erdőt saját javára tehermentesen már átíratta".

Ferenc József 1913. július 18-án **Bad Ischl**ben (Ausztria) határozott: „Földmívelésügyi magyar ministerem előterjesztésére a nagysomkúti görög katholikus egyházra négyezer-kétszázhuszonöt korona 50 fillér pénzbüntetésnek felét kegyesen elengedem."

Az eset kapcsán hadd jegyezzük meg a következőket.

Az erdőgondnok a faeladást azért is ellenezte, mert a tulajdonosok azt egyszerre adták el, holott éppen ebben az időben – úgy tűnt – a fa ára évről-évre emelkedik. Tehát az eladók – ha nem is veszik a törvény kijátszására vonatkozó magatartásukat figyelembe – oktalan módon jártak el.

A másik kérdés az egyházi testületek és személyek autonómia-felfogása. Látható, hogy azok nemcsak az erdészek, hanem a vármegyei szervek „okvetetlenkedését" is nehezen fogadták el. A vagyonfelügyeleti szempontból elöljárónak számító minisztérium azután – a földművelésügyi miniszter megkeresésére – ebben az ügyben is lépett.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1913. december 10-ei keltezéssel adta ki a következő rendeletét (194.009-I/1913.):[110] Hivatkozva arra, hogy az eladásokat illetően több visszaélés történt, a továbbiakban az eladásokat vagyonfelügyeleti szempontból csak akkor hagyják jóvá, ha azt a földművelésügyi miniszter erdőfelügyeleti és faértékesítési szempontból nem kifogásolja. „Egyben kijelentem – rendelkezett a miniszter –, hogy minden olyan, az 1879. évi XXXI. tc. kijátszására irányuló és nemcsak az erdőgazdálkodás, hanem az egyházi érdekek szempontjából is káros törekvések megakadályozására kénytelen volnék a főfelügyeleti jog alapján mindazon szerződések megsemmisítése iránt intézkedni, melyek az 1879. évi XXXI. tc. 17. §-a alá tartozó és így az ország erdőállományának biztosítására hivatott erdőknek magántulajdonba jutása iránt jelen rendeletem figyelmen kívül hagyásával köttetnék meg."

A rendelet a római katolikus és a görög katolikus püspököknek, illetve érsekeknek szólt, míg a következő évben kiadott, 10.658-I/1914. VKM. számú körirat a többi egyház vezetőinek figyelmét is felhívta: az

erdőeladási szerződéseket csak a földművelésügyi miniszter hozzájárulása után engedélyezzék. (Itt nem volt a miniszternek főfelügyeleti joga, ezért csak „köriratot" bocsátott ki, s az előbb idézett záradékot is elhagyta.) Magának az intézkedésnek az érvényesüléséről azonban már nincsenek erdélyi adataink.

A **4. számú melléklet** 4. pontjában a **nyárádszentannai** *református egyház* (Maros-Torda m.) erdőrendészeti áthágásáról olvashatunk.[111]

Végül hadd térjünk még vissza a lelkészek, papok, pópák magatartására. Pop Csicsó István parlamenti felszólalásokban ecsetelte a „szegény román nép" erdőből, erdei legeltetésből történő kiszoríttatását.[112] Közben éppen ő volt az, aki „a pópákkal szövetkezve szerzett meg egy 5000 holdas erdőbirtokot a környékbeli [Temes m.] oláh parasztság számára".[113] Azt is tudjuk, hogy az „Albina" bank, amely a román nemzeti célok érdekében végzett földvásárlásokat támogatta, megalakulásánál A. Şaguna görögkeleti püspök is bábáskodott.[114] Tehát a görög katolikus és görögkeleti papság a románság térnyerését nemcsak a lelki gondviseléssel, hanem igenis gazdasági térnyeréssel is segítette. Így válik érthetővé Darányi miniszter óvatos fellépése a fogarasgyulafehérvári érsek-metropolita 3.2 alfejezetben idézett kívánságaival kapcsolatban. S így derülhet ki az is, hogy itt a felszínen erdőrendészeti kérdésekként megjelenő törekvések (lásd a nagysomkúti esetet), vagy a pópa falopásai a dualista állam súlyos problémáját, a nemzetiségi ügyet is érintették.

4 NÉHÁNY NEVEZETES BIRTOKOS ERDŐI

4.1 A nagyváradi római katolikus (latin szertartású) püspökség erdői

Bihar vármegye az erdők megóvása érdekében – helytartótanácsi felszólításra – 1762-ben javaslatot dolgozott ki.[115] A levél szerint az erdőket különösen a legelő állatoktól kell őrizni. Kiemelten kell az állatok éjszakai legelését megakadályozni, illetve az erdőkbe a marhákat addig nem szabad beengedni, amíg azok a fák csúcsait le tudják rágni. Ugyancsak védeni kell – különösen tavasszal és ősszel – az erdőket a tűztől. A javaslat külön is kiemeli a tölgyfák óvását. Vízáradáskor ezek tövéről a csapadékot el kell vezetni, nehogy a fák az ott megálló víztől kipusztuljanak. Tárgyunk szempontjából azonban a jelentés azon pontja a legfontosabb, amely szerint nagyváradi püspöki uradalom **béli** erdejében üveghuta működik. Ennek szükségletére – szólt a javaslat – a hamuzsírfőzést is meg kell engedni. Annál is inkább, mert a püspöki dominiumban a nagy erdők olyan bőségben vannak, hogy ott a fakivágást, -felhasználást nem kell korlátozni.

Az erdőségek első erdészeti szempontú leírója,[116] VERNER Sebestyén a XIX. század közepén arról tudósít, hogy a béli Lunka-erdő még 1825-ben is óriási tölgyfákban bővelkedett. 1832-ig azonban a helytelen kezelés miatt az erdő kigyérült, elgyertyánosodott.

VERNER az uradalom leírását 1863-ban az Erdészeti Lapokban tette közzé. Az akkor 151 287 kh-nak (87 066 ha) mért erdőségeket a váradi, a béli és a vaskohi uradalmi igazgatóságokból kezelték.

A **váradi** uradalom 50 885 kh (29 284 ha) erdői részben síkságon, részben az előhegységek lejtői álltak, s hét kerületre oszlottak. Az erdőkben vágásokat különítettek el. Ebben az uradalomban jobbára csak tűzifát termeltek. A vasútépítés viszont jelentős mértékben megnövelte a tölgyből készült talpfák iránti keresletet, amit igyekeztek kihasználni.

A **béli** uradalom erdői – melyek részben síksági, részben hegyvidéki jellegűek voltak – 52 054 kh-t (29 957 ha) foglaltak el, s belőlük három kerületet képeztek. Az uradalomban jelentős mennyiségű mezőgazdasági szerszámot (főleg favillát) faragtak, ugyanakkor számottevő volt a makkoltatásból és a gubacsgyűjtésből származó bevétel is.

A **vaskohi** uradalom 48 348 kh (27 824 ha) erdői közép- és magashegységi övbe estek. Három kerületre osztották fel, és jelentős fafogyasztójuk a vaskohi hámor, majd olvasztó volt. A hámor faellátása érdekében 1836-ban a Fekete-Körösön három gátat kezdtek el építeni.

Az így felduzzasztott vízen a fát a Pojánai-havasról a hámorig úsztatták, ahol a kifogás után szenítették. Az úsztatóberendezés megépítésére – írta VERNER – két okból is szükség volt. „Ugyanis a nevezett Pojánai bércek meredek voltuk miatt szekérrel, avagy csak lóval is járhatók nem lévén, az ölfa egyedül ily módon szál[l]íttathatott le, úgy szintén tapasztaltatott, miként a fuvarosok a nagy számú kovácsok által lakott helységeken át a szenet ezeknek eladogatták; e mellett a szekereken szál[l]ított szén felette elporlott, s ez által az uradalom károsodott." Az úsztatást 1850-ben mégis megszüntették, és maradt a tengelyen, illetve a málházva történő szállítás.

A **vaskohi** vashámor 1863. évi bérbeadása, illetve a **rézbányai** bánya- és ércmű kincstári bérlése mellett is a faellátást a püspöki uradalom biztosította. Az előbbihez évente 4000 öl bükkfát adtak, míg az utóbbihoz évente 50 kh (29 ha) vágásterületet. A béli uradalomban pedig a *béli üveghuta* volt a jelentős fafogyasztó. A legtöbb, arra alkalmas helyen kisebb-nagyobb mértékben készítettek, faragtak *mezőgazdasági eszközöket*, amelyeket az Alföldön adtak el.

Ez a kihasználás, fahasznosítás természetesen szálalás útján történt, így érthető, hogy az első fahasználati tervek, amilyeneket például a béli uradalomban az 1868-1877 közötti időszakra készítettek, a terület zömén tiltották a legeltetést.[117]

Kiemeljük még, hogy a püspökségnek **Nagyvárad** határában 312,5 kh (179,8 ha) kiterjedésű erdeje volt. Az erdőt szálerdő üzemben, 100 éves vágásfordulóval kezelték. Ezt az erdőt sem a legeltetés, sem más, az erdőgazdálkodást zavaró egyéb mellékhasználat nem terhelte.[118] Az 1879. évi erdőtörvény után a püspöki uradalom erdeire pontos, felméréseken alapuló üzemterveket készítettek. A munkákkal – mivel a birtokosnak képzett erdészei voltak – jól haladtak. A **nagyváradi** erdőfelügyelő már 1882-ben azt jelentette, hogy a püspökség erdőinek háromötödét felmérték.[119] (Az egyik Bihar-hegységi nevezetességet, a „Cukorsüveget" lásd az **1. fényképmellékleten**.)

Az üzemtervek közül egyet érdemes kicsit részletesebben is megvizsgálnunk, mert benne *a mezőgazdasági művelés kiterjesztését* követhetjük nyomon.[120]

A **tenkei** erdőgondnokság „D" üzemosztályának erdői a Fekete-Körös völgyében, **Bélfenyér** és **Alsókocsoba** határában voltak. Az első üzemterv szerint ezt az erdőterületet – ahol a kocsányos tölgy volt az uralkodó fafaj – 40 éves vágásfordulóban, sarjerdő üzemben kezelték. Szükség volt azonban az erdő egy részének mezőgazdasági hasznosítására is, ezért 1902-től a felújítást már nem sarjakról várták, hanem csemeteültetést végeztek, amelyhez mezőgazdasági közteshasználat kapcsolódott. Ezért természetesen új üzemtervet kellett készíteni, amely a tölgy szálerdőre 60 éves vágásfordulót határozott meg. 1912-ben azután a miniszter által „az eddigi üzemterv szerint 17 osztag 220,2 kh, 19 osztag 455,1 kh, az ezekhez tartozó 9,15 kh nyiladék területével együtt s 273,1 kh uradalmi legelő, tehát összesen 957,55 kh terület az erdőkezelés alól kivétetni és mezőgazdasági műveléssel hasznosítani engedélyeztetett."

Az 1914-ben elkészült üzemterv így már csak 164,5 kh-t (612,36 ha) tárgyalt. Az erdő 61 %-át kocsányos tölgy, 39 %-át pedig cser képezte. Az erdőfelújítást 3 éves mezőgazdasági közteshasználattal, kocsányos tölggyel, esetleg cserrel és kőrissel írták elő. A vágásfordulót 60 évben határozták meg. Ugyanakkor engedélyezték a 20 évnél idősebb erdőkben a legeltetést. A mesterséges erdőfelújítás miatt viszont előtilalmat nem kellett tartani. Magyarán: mind a legeltetési, mind a szántóföldi művelés igényeinek engedtek, sőt a hozamszabályozás előírásait is bizonyos fokig áthágták. 1923-ig – tehát 10 év alatt – minden 20 évnél idősebb állományt letaroltak, majd ekkortól kezdődően rendelték el a 40 évi szünetelő üzemet. (Itt feltételezzük, hogy a püspökség más üzemosztályaiban megtakarítás mutatkozott, azért engedték a „D" üzemosztályban a fokozott kihasználást.) Mindezeket látva érthetjük meg, hogy Bihar megyében az erdőterület az erdőtörvényt követő évtizedekben is évente 2276 kh-dal (1310 ha) csökkent. A sík- és dombvidéki, nem feltétlen erdőtalajon álló erdőket letarolták, helyettük mezőgazdasági művelést honosítottak meg. Ezzel egyidejűleg éppen a püspöki uradalom kezdett **Bél**, **Teke**, **Lázur** vidékén kiterjedtebb erdőtelepítésekbe. Kocsányostölgymakkot vetettek, és STERBA Szabolcs 1901. évi beszámolója szerint mindezt több ezer kat. holdon igyekeztek folytatni.[121]

4.2 A nagyváradi római katolikus káptalan erdői

A káptalani erdőségeket VERNER Sebestyén 1864-ben írta le, aki ennek az uradalomnak volt az erdőmestere.[122] Beszámolója szerint az összesen 33 764 kh (19 431 ha) erdőterületet – amely nem képezett összefüggő erdőtestet – *hat erdőgondnokságban* kezelték. VERNER a korábbi erdőgazdálkodást elemezve rámutatott, hogy a káptalani uradalom csak 1815-ben kezdett erdészeket alkalmazni. Az erdőkre általában 80 éves vágásfordulót határoztak meg, de ezt 1852-ben módosították. Az elvégzett kataszteri felmérések, illetve az azok alapján kivetett adó miatt

ugyanis az erdők jövedelmét fokozni kellett. Ezt pedig csak úgy tudták megvalósítani, ha a vágáskort csökkentették.

Az erdők *zöme síkságon és dombokon*, ráadásul a fafogyasztó lakott területekhez közel terült el, így lehetőség volt a fát teljesítménybéres munkásokkal kitermeltetni, majd az ott megállapított áron eladni. Több helyen jelöltek ki 180 éves fordában kezelendő tölgyeseket is, amelyeket híd- és malomépítésre hagytak meg. Néhány távolabb fekvő erdőségben hamuzsírfőzést is engedélyeztek.

VERNER a hat erdőgondnokságot a következőképpen jellemezte.

A **kisjenői** erdőkerület erdői a Sebes-Körös mentén álltak. Az említett 1852. évi vágáskor-leszállítás alkalmával itt 50 éves fordát állapítottak meg. Úgy találták ugyanis, hogy az itteni jó talajon az erdők – zömében tölgyesek – ennyi idő alatt már megfelelő faanyagot szolgáltatnak. Inkább az értékesítéssel volt gond, mert a vevők csak a tűzifát vették, míg a kitermelt bükkhasábok gyakran sarangokban korhadtak el. „Ezen erdőségek – írta VERNER – több forrásokkal levén ellátva, őz, vadsertés s nyulakat bővén tartalmaznak."

A **rontói** erdőterületben cserfakéreg-termelés és mészégetés folyt. A mészégetéshez felhasználható fákat VERNER idejében vágásterületenként jelölték ki, de magfák hagyásával az újulatot is biztosították. A mészégető vállalkozók a fakitermelést kötelesek voltak március 15-ig befejezni, s a fa után évente kétszer fizettek. Ebben a kerületben 180 éves „turnus"-ban kezelendő részeket is jelöltek ki, ahonnan a híd- és malomépítésekhez szükséges fákat kívánták kinyerni.

A **kisházi** kerületről írta VERNER: „Ki a regényes vidéket szereti, s annak barátja, menjen Kisházára, s keletnek fordulva csodálja a szép, s magához vonzó természetet. Ezen kerület, melyet job[b]ról Karaszó, és Urszád falvai, szemben az emeltebb helyen fekvő Solym[os] és Belényes, Sz.-Miklós ős török mecsetjével, Széplak, Kápolna, és Gyanta-Rohány ékes tornyával s csinos cseréppel fedett épületeivel övez; délről a N. Váradi d. püspökség erdőségei; keletről a g. e. püspökség bérczei; északról a fekete Körös által szegélyezve, a nézőt vadregényessége által elbájolja." A fakereskedelmi lehetőségek viszont csekélyek. Az erdők a környék ölfaszükséglete biztosításán kívül főleg a hamuzsír-előállítást szolgálják.

A **bagaméri** erdőkerület kocsányos tölgyei részben homokbuckákon álltak. VERNER kísérletezett mesterséges felújításukkal, de sikertelenül. Mind a kapásnövényekkel történő együttvetés, mind a rozzsal történő együttes makkszórás után a fácskák ugyan kikeltek, de 2-3 év után

elszáradtak. VERNER ennek okát a felső homokrétegben még meglévő „tápszerek"-ben látta, amely anyagok azonban mélyebben már hiányoznak. Így a tölgyek karógyökere „üres" homokba ér, és a csemeték elpusztulnak. Mi azonban már inkább arra gyanakodhatunk, hogy fakitermelések után a homok egész felső rétege kiszáradt, illetve az 1860-as évek száraz éveiben a talajvíz egyre lejjebb került, amit a csemeték nem értek, nem érhettek el.

A **szászfalvi** erdőkerület mészplatón terült el, s az ottani bükk-, cser- és nyírerdők hasznosítása is ehhez kötődött. A gálosházi erdőben mészégetés folyt. VERNER erről írta: „A vágás 24 holdban a helyszínen kiméretvén, a mészégetésre vállalkozók a kijelölt makkfákat meghagyva télen át levágják, s a tavasz beál[l]tával használják fel; – a vonó marhával bíró lakosok pedig a meszet az illető tiszt felügyelete alatt szekérre rakván minden irányban tova szállítják, s köböl számra meghatározott árát 2 frban hazajövetelük után fizetik."

Végül a **[bihar]sályi** „gondár"-ság erdőit említjük meg, amelyből VERNER szerint a kanonok és az uradalom tiszti- és alkalmazotti köre tűzifaszükségletét biztosították. Erről az erdőterületről rendelkezésünkre áll egy későbbi, a századfordulón készült üzemterv is. E szerint a sályi erdőgondnokság erdői részint lapályon, részint pedig dombvidéken álltak, **Mezőbikács, Nyárszeg, Székelytelek** és **Biharsályi** községek határában. Állományalkotó fafajok: kocsányos és kocsánytalan tölgy, cser, bükk és gyertyán. A négy üzemosztályba sorolt erdőket 80 éves vágásfordulóval, szálerdő üzemben kezelték. (Látható, hogy a korábbi, 50 éves vágásfordulóval felhagytak.) Az üzemterv szerinti erdőterület 8106,37 kh (4665,22 ha) volt.[123]

VERNER szerint a korábban többször idézett, Kós Károly által leírt „havas"-ban a káptalan mint közbirtokos 3/10-ed részben volt érdekelt. VERNER már 1860 körül is látta a pusztítást, amit az erdők zár alá helyezésével próbáltak megakadályozni. „Ezen ős – írta a káptalani erdőmester –, s a nagyszerűség bélyegét magukon viselő magas, s több helyen gyalog is alig járható bérczeket tiszta százados bik-álladékok borítják, s fájdalom, a /.../ helységek nagyobbára ott telepedett lakosai azokat sequestrum [zárlat] gúnyára mészégetés, s épületi fára használják, s e czélra öntapasztalásomnál fogva a legszebb fiatalokat irgalom nélkül pusztítják." VERNER abban bízott, hogy majd a per lezajlása után a károsítókat, jogtalan legeltetőket és erdőlőket onnan ki lehet tiltani.

4.3 A jászóvári premontrei (római katolikus) prépostság erdői

A prépostság Bihar megyei uradalmának 3682 kh-nyi (2119 ha) erdejét VERNER Sebestyén 1865-ben meglehetősen elszomorító állapotúnak írta le.[124] Ennek okát a lakosság kiterjedt mészégetésében látta, ugyanakkor a vágáskezelést is helytelennek találta. „Ugyanis – írta – a vágás nem a hegy tetőről le a völgy felé, hanem ellenkezőleg, a völgyből felfelé vitetik, miből természetesen következik, hogy az ölfa lefelé szállít[t]atván a már letarolt vágásokon át szál[l]ít[t]atik, s a tőhajtások egész nyáron át marha és szekér által gázoltatván, semmivé tétetnek." Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy ma már a hegytetőn elkezdett vágásokat igyekszünk elkerülni, mert azzal a felső, védő erdőpásztát vágjuk ki. Ugyanakkor viszont továbbra is gondot okoz, ma is problémát jelent a már kihasznált vágásterületeken történő anyagmozgatás. A prépostság **Nagyvárad** melletti, **pece(várad-)szentmártoni** uradalmának 1879 utáni erdőgazdálkodását nem ismerjük. Rendelkezésünkre áll viszont a prépostság egy másik, szintén Bihar megyei erdejének üzemterve, amelyet érdemes kissé részletesebben megvizsgálnunk.

Az **Asszonyvására** község határában lévő erdő 1901-ben készített üzemtervének áttanulmányozása során ugyanis megérthetjük a *hozamszabályozás* kérdését.[125] A viszonylag kicsi erdőterület kimondottan alkalmas ennek a nagyon lényeges üzemtervezési tevékenységnek a bemutatására.

Az említett erdő összes területét 63,4 kh-ban (36,5 ha) állapították meg. Az erdő nem feltétlen erdőtalajú volt, mert a talaját „mély, televényben gazdag"-nak határozták meg, amelyben csak egy kisebb folt volt gyengébb, „televényben szegény".

Az erdő uralkodó fafaját a cser jelentette, amely közé helyenként kocsánytalan tölgy és gyertyán elegyedett. Az említett, rosszabb talajú részbe pedig fekete- és erdeifenyő-csemetéket ültettek. Az erdőt legelőször 1880-ban üzemtervezték, azóta azonban semmiféle fahasználatot nem végeztek. Így az egész erdő jó karban lévő volt, bár nem egyenletes állományú. Ezt mutatja a következő tag- és osztagelosztás is, amit most részletesen közlünk, és a térképét is mellékeljük. (Lásd a **7. számú mellékletet**.)

Tag	Osztag	Terület kh	Terület (ha)	A tag területe kh	A tag területe (ha)
I.	1.	4,8	(2,8)		
	2.	11,3	(6,5)		
				16,1	(9,3)
II.	3.	5,1	(2,9)		
	4.	1,9	(1,1)		
	5.	2,6	(1,5)		
	6.	6,0	(3,5)		
				15,6	(9,0)
III.	7.	3,9	(2,2)		
	8.	8,8	(5,1)		
	9.	3,4	(2,0)		
				16,1	(9,3)
IV.	10.	5,6	(3,2)		
	11.	1,1	(0,6)		
	12.	7,1	(4,1)		
	13.	1,8	(1,1)		
				15,6	(9,0)
Mindösszesen				**63,4**	**(36,6)**

A részletes állományleírásból megtudhatjuk, hogy az egyes erdőrészek miben is tértek el egymástól. (Itt most csak az osztagok számát közöljük, a tagszám az előző táblázatból értelemszerűen következik.)

- 1., 13. osztagok: 21 éves cseres, amelynek a zárlata 0,2, holdankénti fakészlete 11 m^3, évi növedéke 0,6 m^3. A cserest kocsánytalan tölggyel és erdeifenyővel alátelepítették;
- 2., 3., 9., 10. osztagok: 35 éves cseres, zárlata 0,6, holdankénti fakészlete 40 m^3 és az évi növedéke 1,3 m^3;
- 4. osztag: 21 éves erdei- és feketefenyves, amelynek zárlata 0,8, 48 m^3 a holdankénti fakészlete, az évi növedéke pedig 3,5 m^3;
- 5. osztag: 25 éves cseres, 0,5 zárlattal, 22 m^3 holdankénti fakészlettel és 1 m^3 évi növedékkel;
- 6., 7. osztagok: 1 éves, 0,7 zárlatú erdeifenyő erdősítés;
- 8. osztag: 31 éves cseres, amelynek zárlata 0,6, holdankénti fakészlete 35 m^3 és évi növedéke 1,3 m^3;

- 11. osztag: 31 éves gyertyános, 0,7 zárlattal, 40 m^3 holdankénti fakészlettel és 1,5 m^3 évi növedékkel;
- 12. osztag: 31 éves gyertyános, 0,8 zárlattal és 47 m^3 holdankénti fakészlettel, 1,7 m^3 évi növedékkel.

A fentiek alapján a teljes fakészlet 1922 m^3, az évi növedék pedig 69 m^3. Fontos még a korfokozati táblázat is:

I.	II.	III.	IV.	Összesen
31-40 éves	21-30 éves	11-20 éves	1-10 éves	
42,4 kh	11,1 kh	–	9,9 kh	63,4 kh
(24,5 ha)	(6,4 ha)	–	(5,7 ha)	(36,5 ha)

A szabályos állapot elérése, azaz annak érdekében, hogy valamennyi korfokozatban ugyanakkora területű erdő szerepeljen, a teljes vágásforduló, 40 év gazdálkodása szükséges, és a szabályos állapot az 50. évben alakul ki:

10 év múlva	37,4 kh	–	9,9 kh	16,1 kh
	(21,5 ha)	–	(57,7 ha)	(9,3 ha)
20 év múlva	27,8 kh	9,9 kh	16,1 kh	9,6 kh
	(16,0 ha)	(5,7 ha)	(9,3 ha)	(5,5 ha)
30 év múlva	21,6 kh	16,1 kh	9,6 kh	16,1 kh
	(12,4 ha)	(9,3 ha)	(5,5 ha)	(9,3 ha)
40 év múlva	22,1 kh	9,6 kh	16,1 kh	15,6 kh
	(12,7 ha)	(5,5 ha)	(9,3 ha)	(9,0 ha)
50 év múlva	16,1 kh	16,1 kh	15,6 kh	15,6 kh
	(9,3 ha)	(9,3 ha)	(9,0 ha)	(9,0 ha)

A szabályos állapot megteremtése azt jelenti, hogy a továbbiakban minden egyes tagban a faállomány 40 éves korában kerül kitermelésre. Addig – miként a mellékelt térképen látszik – a 10 év alatt, illetve az évenként 1,61 kh (0,93 ha) átlagterületű, átlagosan 58 m^3 fatérfogatú vágásterületen nem csak 40 éves fákat vágnak ki. Példaként említjük az I. fordaszakot, ahol az 1901-től 1910-ig terjedő időszakban az időszak közepét, az 1906. évet figyelembe véve 4,8 kh (2,8 ha) 26 éves és 11,3 kh (6,5 ha) 40 éves faállományt termelnek ki. A szabályos korfokozati elosztás megteremtése tehát azért fontos, hogy – a térszakozás elemeit is figyelembe véve, azaz évente csak az erdő 1/40-ed részét kitermelve – valamennyi állomány a meghatározott forda szerint, azaz a 40. évben

kerüljön kivágásra. Mindehhez természetesen az is szükséges, hogy a vágásterületeket időben a fakitermelés után – akár sarjról, akár csemetéről – felújítsák.

A fenti részletes vizsgálatból kitűnik, hogy az erdőrendezés, benne a hozamszabályozás nem öncélú erdészeti tevékenység. Hiszen ha megállapították, hogy az adott termőhelyen a termőhely fatermőképességét, illetve az erdőbirtokos igényét a 40 éves vágásfordulóban kezelt cseres, illetve tölgy- és fenyő elegyes cseres használja ki a legjobban, akkor ahhoz meg kell határozni a munkák tér- és időbeli rendjét. Ezzel nemcsak az erdőtulajdonos évenkénti faszükségletének kielégítését biztosítják, hanem a korszerű, *a fatőkét meg nem támadó erdőgazdálkodás* követelményeinek is eleget tesznek.

Végezetül az egész, itt bemutatott hozamszabályozási példához megjegyezzük, hogy ennél természetesen voltak kisebb erdőbirtokok, így egyszerűbbnek mondható hozamszabályozási feladatok is. A jellemző azonban nem ez, hanem a kiterjedt, eltérő fafajú, eltérő vágásfordulójú erdőbirtokok üzemtervezése, ahol bizony nemcsak az időbeli, hanem a térbeli tervezés is komoly feladatot adhatott. (Gondoljunk a szállítópályák kiépítésének, az egyszerre történő, nagyobb vágásterületeket feltételező fakitermelések követelményeinek kielégítésére!) Az 1879. évi erdőtörvény ilyen irányú rendelkezései ezért is óriási jelentőségűek, hiszen Magyarország erdeinek zömét szabályozott, rendezett gazdasági beosztásba kívánta vonni. Ugyanakkor láthatjuk, hogy ez az üzemtervezési munka sem mehetett máról holnapra, évek, évtizedek kellettek ahhoz, hogy – még megfelelő birtoknyilvántartások, térképek mellett is – az üzemtervezést elvégezzék.

Mindezt látva a kortársak közül többen felvetették, hogy az üzemtervezők *ne törekedjenek a szabályos állapot elérésére.* Az ugyanis – írta például ELEK István – nemcsak az első fordulószak alatt, hanem a továbbiakban is gondot okoz, „örök nyűge marad az erdőgazdaságnak." Helyette a szabadabb, a „rendszeresség" helyett az „okszerűbb" erdőgazdálkodás megteremtését szorgalmazta.[126] Az okszerűség pedig leginkább a birtokos érdekeit (akár legeltetési, akár erdőátalakítási) kell, hogy figyelembe vegye, nem pedig az erdészeti tudomány „magas" szempontjait. Hogy ezen törekvéseknek, elméleteknek mennyiben lehetett igazuk, a magyarországi gyakorlatban soha nem lehetett kipróbálni. Hiszen a XX. században az erdők tulajdonjoga nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is 4-5 alkalommal változott. Így a birtokosok egyáltalán nem törekedtek, törekedhettek a hosszabb távú szemléletre. Következés-

képpen az erdészeti szakmai szempontok „fékjei", így a hozamszabályozás legfőbb célja, a szabályos állapot megteremtése is igazán mérséklő, szükséges eszközökként működhettek.

Visszatérve a prépostsági birtokra, megjegyezzük, hogy az idézett üzemtervet a jászói prépostsági erdőmester készítette el. Az erdőkezelést a peceszentmártoni erdőtiszt, és a szintén ott lakó, onnan kijáró erdőőr látta el, míg helyben egy erdőszolga lakott. Ekkora erdőbirtok ugyanis egy önálló erdőőr alkalmazását nem bírta volna el.

Az erdőből származó fát az asszonyvásári prépostsági gazdaságban használták fel, értékesítésre nem jutott. Ugyancsak ebből az erdőből adták ki az asszonyvásári plébánosnak évenként járó 12 öl tűzifát is. Ezért az erdőt kimondottan tűzifatermelésre rendezték be, tehát nem törekedtek – az említett gyengébb talajú rész kivételével – állományátalakításra, netalán értékesebb erdő (például gyertyános-kocsánytalan tölgyes) kialakítására. Mindezen követelményeknek a fenti, részletesen ismertetett üzemterv felelt meg, amit a minisztériumban 1902-ben hagytak jóvá, és ugyanezen évben lépett életbe.

4.4 A nagyváradi görög katolikus (görög szertartású) püspökség erdői

A püspökség erdőterületét az első kataszteri felmérés után, az 1850-es években 120 736 kh-ban (69 484 ha) adták meg. A hat erdészkerületre felosztott erdők egy részét már ekkor részletesen térképezték is, sőt a 60-80 éves vágásfordulót is meghatározták. Ebben az időszakban legnagyobb gondot az *úrbéri elkülönítés megoldatlansága*, illetve az *erdészeti szakértelem hiánya okozta*. Az uradalom erdőinek első leírója, VERNER Sebestyén tudósított róla, hogy itt „az erdőkezelés egyedül a nepotismus útján választott egyénekre ruháztatik, s csak is ilyenek alkalmaztatnak".[127] Így azután a szakszerűség igazán távol áll az uradalmi erdészektől, akik a végzettségüket tekintve nem is erdészek.

Az erdők kihasználása még ekkor is részben faizási illetékben, részben pedig mezőgazdasági eszközök készítésének formájában történt. A fűrészipari feldolgozást egyedül a **fenesi** határban lévő fűrészmalom szolgálta. „A havasok tetején létező illatos s nagy terjedelmű nyári legelőt a lakósok használják" – írta VERNER a mellékhasználattal kapcsolatban.

Egy másik kortárs, Adolf SCHMIDL, a faizási szolgalmakkal kapcsolatban csodálkozva szólt **Belényesről**.[128] Ennek lakói – írta – a püspökségi erdőkben szabad lignációval bírnak, holott magának a községnek is van erdeje. Szintén ő tudósított arról, hogy a püspökség az erdőterületért 8000 frt adót fizetett, míg az erdőkezelő személyzet évi járandósága 3200 forintot tett ki. Azaz az erdő az 1860-as években 11 200 frt hiányt „termelt", amelyet csak a fakitermelési jog eladásából lehetett fedezni. A különböző fatermékek (favilla, -létra, szitakéreg és egyéb, a lakosok által távoli piacokra eljuttatott cikkek) után beszedett csekély pénzből ugyanis az említett kiadások fedezetei soha nem jönnének ki.

A püspökség ennek érdekében 1876-ban egy fakitermelő, faértékesítő céggel kitermelési megállapodást kötött.[129] A szerződést a kor szokása szerint úgy írták meg, hogy a vállalkozó évente legalább 800 ezer köbláb (25 280 m^3) fát vág ki, amelyért köblábanként 4 krajcárt fizet (126,58 kr/m^3). A megállapodást a püspök – „jogainak korlátoltságánál fogva" – csak három évre köthette meg. Vállalta azonban, hogy azt a további, a fakereskedő által kért hét évre is (összesen tehát tíz évre) engedélyezteti a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel. A vállalkozó – aki mögött egyébként a bécsi Seppner-féle cég állt – ennek tudatában kezdett el utakat, úsztatócsatornákat és fűrészeket építeni.

A minisztériumban azonban – feltehetően államerdészeti közegek bevonásával – utánanéztek az erdőkitermeléseknek, s megállapították, „hogy ezen erdők devastáltattak és minden terv nélkül vágattak ki olyannyira, hogy a kikötött évi minimális mennyiséget meg nem adhatják". Ennek alapján a szerződés meghosszabbításához való hozzájárulást megtagadták. A vállalkozó a püspökön, a püspök pedig a miniszteren igyekezett az elmaradt hasznát behajtani, a kár megtérítését követelni. Az ügy végkifejletét azonban nem ismerjük.

Tudjuk viszont, hogy a **Csucsán** (Kolozs m.) létesített gőzfűrészüzemüket 1881-ben új tulajdonos, a kolozsvári pénzintézetekből alakult cég vette át.[130] Az ugyanazon évben megindult termelés évi 4-5 ezer m^3 fenyődeszkát és -épületfát adott (elsősorban) az alföldi piacoknak. A korabeli kereskedelmi és iparkamarai jelentések szerint ezt az üzemet sem kerülte azonban el a fűrésztelepek „réme", a tűzvész, ami miatt hosszabb ideig nem folyt termelés.

Az időközben évi 10 ezer m^3-re felfuttatott fűrészáru-termeléshez az alapanyagot a Belényesi-havasokból a Sebes-Körösön, illetve annak mellékfolyóin úsztatták le, majd az Alföld felé vasúton továbbították. A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentései szerint 1889-ben 156 vagon fűrészárut és 319 vasúti kocsi tűzifát, míg 1890-ben 104 vagon

fűrészárut és 1200 tűzifát adtak fel Csucsán. A bükk tűzifát nemcsak az Alföldre, hanem Budapestre is szállították.

A csucsai fűrészekre alapított fakitermelési vállalkozás szerződése azonban 1891-re lejárt, a társaság feloszlott, a püspökségi erdők kitermelhető fenyőfakészletek (feltételezzük: a jól hozzáférhetők) kimerültek.

Az erdők egyébként a *Bihar-hegység* nyugati és északi lejtőin, illetve fennsíkjain álltak. Erre a hegységre a legutóbbi időkig a *nehéz megközelíthetőség*, a bonyolult, sok beruházást igénylő útépítés szükségessége volt a jellemző. Így érthetjük meg, hogy csak a közelebb eső, könnyebben hozzáférhető erdőket tudták eladni és tarolták le. Ehhez járult a kiterjedt mészégetés és a legeltetés. A felújítatlan vágásterületek – részben a nehéz természetes felújulás miatt is – a XX. században is gondot okoztak. A **nagyváradi** erdőfelügyelő 1913. évi beszámolójában is azt olvashatjuk, hogy a püspökségnek „jelentős" hátralékai vannak.[131]

4.5 Az erdélyi római katolikus státus erdői

A státus Mezőség-fásító kísérleteiről már egy korábbi kötetünkben írtunk.[132] A birtokviszonyok ismertetésekor a 3.1 alfejezetben pedig utaltunk rá, hogy ezen birtokosnak, birtokkezelőnek több helyen voltak erdei. Közöttük jobb, kedvezőbb fekvésű tölgyesek csakúgy előfordultak, mint gyenge, beerdősítendő, kopárosodásra hajló területek. Az előbbiekre a **8. számú mellékletben** egy 1910-ből származó faeladási hirdetményt mutatunk be,[133] míg az utóbbira egy üzemtervet idézünk.

A státus **Kolozs** (Kolozs m.) határában 1899-ben csereszerződéssel jutott mintegy 100 kh (56 ha) területhez.[134] (A státus a birtokot csak kezelte, mert a jövedelmet alapítványként, tanügyi célokra fordították.) Az erdőre, illetve kopárra rendszeres gazdasági tervet 1908-ban készítettek, de csak 1918-ban hagyták jóvá.

A „Lég"-erdőt (35,1 kh – 20,2 ha) „A" üzemosztályba, míg a „Vezérhalom" nevezetűt (52,0 kh – 29,9 ha) „B"-be sorolták. Az „A" üzemosztályú déli kitettségű kocsánytalan tölgyes volt, amelyet korábban 60 éves fordában és sarjerdő üzemben kezeltek. Az üzemtervezés során ezt úgy változtatták meg, hogy – átmeneti fordát követően – át kell térni a 80 éves szálerdő üzemre. Mivel a fák között, alatt sűrű aljnövényzetet találtak, a felújítást csak csemeteültetéssel lehetett megoldani.

A „B" üzemosztály északi kitettségű volt, ahol korábban 52,0 kh-on (29,9 ha) „ákácültetés foganatosíttatott ugyan, de ezen ültetés teljesen elpusztult". A továbbiakban mégis az akácültetést – „államtól kérendő csemetékkel" – szorgalmazták. A terület ugyanis már az erdélyi Mezőség északnyugati részén feküdt, s a Mezőség befásítására elsősorban ezt a fafajt ajánlották. Az üzemterv szerint évente 3,015 kh-t (1,735 ha) kellett akáccsemetével beültetni, azaz a terület egyharmadát. A létrejövő erdőt 20 éves vágásfordulójú sarjerdő üzemben kívánták kezelni.

Végül megemlítjük, hogy a státus erdészeti ügyeit évtizedekig jeles szakember, NAGY László erdőtanácsos erdőmesterként irányította.[135]

4.6 A nagyenyedi Bethlen Kollégium erdői

Bethlen Gábor a református kollégium alapítására – az 1622. évi országgyűlés határozatainak megfelelően – pénzt és 8 község (**Nagyenyed, Miriszló, Felenyed, Muzsina, Hidas, Besenyő, Henningfalva, Décse**) határában birtokot rendelt. Ebből az erdészeti adományból még a XX. század elején is megvolt 1565 kh (901 ha) mezőgazdasági- és 2912 kh (1676 ha) erdőgazdasági terület.[136]

A nagyenyedi iskolának az 1896-ban készített kimutatás szerint 7266 kh 1106 n.öl (4182,0 ha) „fekvő birtoka" volt.[137] Ebből „A Bethlen Főtanoda Jog- és Jószágigazgatósága" 1886 júniusában 2927,64 kh (1684,86 ha) erdőre vonatkozó üzemtervet készített el, terjesztett be.[138] A „vidéki erdők" címszó alatt elkészült üzemtervet a **nagyszebeni** erdőfelügyelő véleményezte – és jórészt változtatta meg. Tárgyunk szempontjából ez az üzemterv azért érdekes, mert a szétszórt fekvés ellenére is egységes hozamszabályozási keretet igyekezett kialakítani.

Az erdőfelügyelő legelőször kifogásolta, hogy a **Torockógyertyános**, **Bedellő** és **Torockószentgyörgy** határában (tehát a Székelykő körül) lévő „legtöbb erdőrész nem 40 éves sarjüzemben, hanem szálerdő üzemben lenne tartósan kezelendő /.../, mert ezen sziklás, jó részt meredek és magas fekvésű erdők állandó fen[n]tartása csak ekként leend biztosítandó és talajuk csak oly üzemmóddal javítandó". A továbbiakban pedig teljesen új üzembeosztást javasolt, amelynek a váza a következő:

Az Alsó-Fehér megyében lévő erdők „Nyírmező" pagonya:

Üzemosztály	Vágássorozat	Helységhatár
A	I. (20 éves sarj)	**Miriszló** és **Oláhlapád**
	II.	**Vingárd** egy része
	III.	**Vingárd** egy része, **Spring**
	IV.	**Henningfalva**
B	I. (40 éves sarj)	**Szabaderdő**, **Nyírmező**

A Torda-Aranyos megyében lévő erdők „Torockógyentgyörgyi" pagonya:

A	V.	**Marosdécse**
B	II.	**Torockógyertyános** egy része, **Torockószentgyörgy** egy része
C	60 éves szálerdő átmeneti forda	**Torockószentgyörgy** egy része, **Torockógyertyános** egy része, **Bedellő**
D	100 éves szálerdő	**Vidaly, (Felső-)Szolcsva, (Alsó-)Podsága**
E	120 éves véderdő	**Aranyoslunka, Torockógyertyános** egy része.

A fenti üzembeosztásnak megfelelően az egyes erdőrészeket azután le is írta. Külön kitért az erdőkezelés és erdővédelem megoldásának szükségességére. A jelenleg alkalmazott „26 erdőcsősz helyett a jövőben 4 erdővéd és 22 segéd erdőőr alkalmaztassék". Annál is inkább, mivel „Vingárdon az ev. ref. pap az erdővéd is, mi sem a törvénnyel, sem papi állásával meg nem fér".

Az itt ismertetett erdőkön kívül a főiskola kollégiuma ellátására rendelt, **Felenyed** határában lévő „Nagyerdő"-re is készítettek üzemtervet, de ennek adatait nem ismerjük.

A kollégium, illetve főiskola gazdasága a XX. századra tovább gyarapodott. Ennek forrását részben a különböző, képzést elősegítő alapítványok jelentették, részben pedig birtokvásárlások. Az 1911. évi állapot szerint 17 község határában összesen 10 884 kh (6264 ha) mező- és erdőgazdasági területtel rendelkeztek. Ebből a legnagyobb, 6114 kh (3519 ha) kiterjedésű, az erdő volt. Az 1918-19-es években az erdőkben jelentős kár keletkezett, majd az 1921. évi román földbirtokreform alapján a kisajátítások kezdődtek el.[139] A gazdasági alapjaiban ugyan meggyengített, de a pedagógiai munkában továbbra is élen járó intézmény egykori erdőiről a volt tanítvány, VERESS István a közelmúltban emlékezett meg.[140]

5 AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A román agrártörvény értelmében végrehajtott birtokkisajátítások főleg az egyházakat érintették. Ennek részletezése meghaladja ezen munka célkitűzéseit, mégis néhány tényre rá kell mutatnunk.

A kisajátítás alól csak a 32 kh (18,4 ha) alatti, templomhoz tartozó földeket mentesítették, míg a kántoroknak legfeljebb 8 kh-t (4,6 ha), a tanítóknak pedig 16 kh-t (9,2 ha) hagytak meg. A templomi „kedvezményben" csak azok az egyházközségek részesülhettek, amelyek legalább 300, illetve 100 (fiókegyházközségek) lélekkel rendelkeztek.[141] Magyarán: a kisebb falvak egyházait tovább sorvasztották.

A fenti, elsősorban a falvakat érintő rendelet hatásáról az evangélikusokat illetően van adatunk; a (templom)közösségek birtokuk 55 %-át veszítették el.[142]

MIKÓ Imre írta: „A nagyváradi, gyulafehérvári, temesvári és szatmári római katholikus püspökség 290 507 hold [167 187 ha] birtokából 277 513 holdat [159 709 ha] sajátítottak ki, az erdélyi és Királyhágón túli református egyház 62 148 hold [35 766 ha] földjéből 25 222 holdat [14 515 ha], az unitárius egyház 17 916 holdjából [10 311 ha] 11 389 holdat [6554 ha], a magyar evangélikus szuperintendencia 1041 holdjából [599 ha] 73 holdat [42 ha] vettek el. A romániai magyar egyházaknak az agrárreform előtt 371 614 hold [213 864 ha] birtoka volt, amiből kisajátítottak 314 199 holdat [180 822 ha], vagyis az egész birtokállag 84,54 %-át." Így összesen csak 57 461 kh (33 069 ha) maradt, miközben az egyházaknak juttatott államsegély minimális volt.[143]

Ha a fenti adatokat egybevetjük a birtokstatisztikai, 1895. évi kimutatásokkal (lásd a 3.1 alfejezetet), ha magukról az erdőkről nem is, de az arányokról némi fogalmat alkothatunk. Mindezekhez megemlíthetjük még az erdélyi római katolikus státus elleni hajszát is, amelynek nemcsak a vagyonát, hanem a létét is megkérdőjelezték.[144]

S akkor még nem is szóltunk a „hagymakupolás honfoglalásról", amely Erdély-szerte görögkeleti templomok építésére kötelezte a magyarok által lakott helységeket is. Példaként **Torockót** (Torda-Aranyos m.) említjük meg, ahol az ortodox templom építéséhez szükséges faanyagot a Székelykő oldalán álló erdőkből, talán éppen az addig megkímélt, az enyedi főiskola birtokából biztosították. Így esett a fejsze áldozatául 20 hektár erdő, amelyet azután nem is újítottak fel.[145]

Itt kell ismét felhívni a figyelmet Kós Károly bevezetőben említett tudósítására, helyzetleírására. A havas „szabad" lett – de beteg is. Hogy

ebben a „beteg" helyzetben meddig lehetett akár az (volt) egyházi erdőket, akár a magánosoktól elkobzottakat zsarolni, egzakt adatokkal nem rendelkezünk. NEMES Károlyt idézik arról, hogy a legeltetéseken, illetve erdőirtásokon kívül a Maros felső vidékén általában az évi növedék háromszorosát elérő fakitermelést engedélyezték.[146] S itt visszautalunk a hozamszabályozási példáinkra, ahol nem egy vidék, hanem egy kisebb terület, egy-egy erdő esetében igyekeztek a tartamosságot biztosítani.

Észak-Erdély anyaországhoz történő visszakerülésekor a politikai célok között elsőként merült fel az egyházak *vagyoni rehabilitása*. Ennek részleteit, főleg pedig erdészeti kihatásait nem ismerjük, de a tényt mindenképpen meg kell említenünk.

1940 őszén, még a katonai igazgatás idején elrendelték: a községek, amelyek az elvett egyházi erdőből termelték ki a fát, a befolyt pénzt a postatakarék-pénztárba fizessék be, ott helyezzék letétbe.[147] **Bihar megyéből** tudjuk, hogy a rendelkezés végrehajtását – már a polgári igazgatás idején – mind az alispán, mind a **nagyváradi** erdőfelügyelő hiába szorgalmazta. Az érintett községek „nehézségekről" számoltak be. Magyarán: nem akarták tudni sem az erdő eredeti, a román földreform előtti tulajdonosát, sem pedig a faértékesítésből befolyó pénzt „nem lelték".

Észak-Erdély visszacsatolási törvénycikke (1940:XXVI. tc.) alapján a miniszterelnök a 970/1943. évi rendeletében intézkedett „a visszacsatolt területeken végrehajtott birtokrendezéssel kapcsolatos kérdéseknek az erdőgazdasági ingatlanok tekintetében való szabályozásáról." A rendelkezés céljai között szerepelt az egyházaktól és iskoláktól elvett, összesen mintegy 75 ezer kh-ra (kb. 43 ezer ha) becsült – ez a szám nem csak Erdélyre vonatkozik! – erdő visszajuttatása, illetve a volt birtokosok kárpótlása.[148] Ennek részleteiről a 124.000/1943. FM. számú rendelet intézkedett. Az egyházakat és az iskolákat elsősorban a mezőgazdasági birtokuk elvesztésében, eltulajdonításában igyekeztek kárpótolni, s csak másodsorban az erdőkben. Ez utóbbiakra – mivel a volt egyházi erdők egy részét a román (és egyéb) földbirtokreform után kiirtották – főleg a pénzbeli kárpótlást alkalmazták. Az intézkedések területünket illető végrehajtásáról azonban részletes adatok nem állnak rendelkezésre. Így nem tudjuk, hogy a Trianon előtti egyházi birtokok visszaadása 1944 augusztusáig, a front Erdélybe érkeztéig, meddig jutott. Megjegyezzük még, hogy az idézett miniszterelnöki rendelet a (román) földbirtokreformmal az egyházaknak és iskoláknak juttatott erdőket meghagyta, illetve az új birtokosokat tulajdonukban megerősítette. Tehát: tevékenységük ily módon történő támogatását is fontosnak ítélte. Ez a törekvés a korábbiakkal pontosan ellentétes volt. Elég utalnunk a **görgényszentimrei** *erdőőri szakiskola* (Maros-Torda m.) esetére, ahol a szakiskola erdejét, a nevezetes Mocsár-erdőt, a román földreform elvette, azt a községeknek juttatta.[149] (A szakiskoláról lásd a **2-14. fényképmellékleteket**.)

A második világháborút követően a még egyházi tulajdonban maradt, illetve Észak-Erdélyben visszajuttatott földeket véglegesen elkobozták.[150] Sőt itt már nemcsak a külterületi földekről, hanem a falusi, városi ingatlanokról is meg kell emlékeznünk, a proletárdiktatúrából, illetve a szocializmusból következő egyházellenességről nem is beszélve. Mindez nemcsak a tulajdonviszonyokat, hanem az erdész szakmát is érintette. Az 1948-ban **Bukarest**ben létrehozott Erdészeti Minisztériummal kapcsolatban írták: „a minisztérium szervezésével egyidőben elűzték az erdészet kötelékeiből a becstelen, a kulák és az antidemokratikus elemeket, a nép ügye mellett elkötelezett személyekkel váltva fel azokat."[151] A **gyergyószentmiklósi** múzeumban látható falvédő felírása tehát nemcsak szakmailag sántít, hanem ideológiailag is súlyosan kifogásolható volt.

Az ezredfordulón lezajló romániai kárpótlások, illetve az erdőbirtokosságok létrehozása a Székelyföldön viszont ismét juttatott, visszaadott erdőket az egyházaknak és az iskoláknak is.[152] A számtalan gonddal küzdő, de a társadalmi és gazdasági átalakulásban életben maradni akaró intézmények tehát újra birtokhoz, erdőhöz juthattak, jutottak. És a felelősségük ezúttal is óriási: vajon tudnak-e megfelelően, hosszú távon úgy gazdálkodni, hogy az említett erdők még évtizedek múltán is jövedelmet biztosítsanak?

6 ÖSSZEFOGLALÁS

Már az 1879. évi erdőtörvény előkészítési időszakában, 1871-ben HOFFMANN Sándor felhívta a figyelmet az általunk most vizsgált birtokkategóriára.[153] Úgy látta, hogy az érsekségek és egyéb „holtkézi" tulajdonosok csak arra törekszenek, hogy a jelenben legyen jövedelmük. Következésképpen az ő gazdálkodásukat fokozott állami felügyelet alá kell helyezni. Tudjuk, ez az 1879. évi XXXI. tc. 17. §-ával megtörtént.

Mindezek ellenére a századforduló szakemberei közül többen az egyházi erdők haszonélvezőit kárhoztatták. Mondván: „minden egyes tulajdonosa, illetve haszonélvezője az erdőnek, irtózik minden befektetéstől vagy dologi kiadástól. /.../ Szóval, ez a gazdálkodási rendszer egyáltalán nem törődik az erdő közgazdasági hivatásával, sőt annak nagy kárára van, miért az egyházi testületek és személyek az erdőnek a lehető legrosszabb gazdái."[154]

KAÁN Károly a Trianon előtti Magyarország erdőgazdasági politikáját elemezve szintén hiányolta az egyházak előrelátó, főleg pedig az erdőgazdálkodás belterjességét netalán beruházásokkal elősegítő munkálkodását.[155] Ennek okát azonban nem csak az egyházi hivatalt betöltő személyek „mának élésé"-ben látta. Rámutatott a hitelviszonyokra, arra, hogy még kiterjedt erdővel rendelkező birtokosok is legfeljebb rendkívüli fahasználatokból nyerhettek pénzt, mert az erdők faállománya hitelfedezetként alig jöhetett szóba. (Ezt oldja fel a magyarországi 1923:XVII. tc. az erdőbirtokhitelről.)

Az idézett, általában elítélő véleményekkel kapcsolatban azonban meg kell említenünk, hogy nem csak az egyházak nem törekedtek az erdőgazdaság korszerűsítésére. Ebben rokongondolkodásúak voltak egyik oldalon a magánuradalmakkal, a másikon pedig a közbirtokosságok, volt úrbéres birtokközösségek, sőt úgy általában az állam kivételével szinte minden erdőtulajdonossal. Az erdőből, fából származó pénzt ugyanis oda alig forgatták vissza, hanem az más, millió egyéb helyen került felhasználásra. A fakereskedők, netalán fűrészgyárosok kezén lévő tőke pedig csak a legszükségesebb erdőkitermelési, szállítási eszközök elkészíttetésében volt érdekelt, tartós utak, vagy modern erdőkezelési eljárások meghonosításában nem. Ilyen módon az egyházak a külön, a kiemelt ostorozásra nem szolgáltak rá. Abban viszont a nyilatkozóknak, bírálóknak kétségtelenül igazuk volt, hogy faluhelyen éppen a papok és a tanítók képviselték az intelligenciát. Ebből következően nekik nemcsak

az erdő megbecsülésére, hanem saját példájuk alapján a híveket megfelelő gazdálkodásra is kellett volna nevelniük.

Végül pontokba szedve foglaljuk össze az erdélyi egyházi és iskolai erdők vizsgálata során tehető legfontosabb megállapításokat:

1. A különböző eredetű egyházi és iskolai erdőbirtokoknak csak kis részén tudták az önálló erdőkezelést, erdőgazdálkodást megvalósítani. Néhány nagyobb erdőbirtokos gazdálkodásának áttekintésekor viszont azt állapíthatjuk meg, hogy törekedtek ugyan a törvényben előírt erdőgazdálkodási irányelvek alkalmazására, nagyobb fejlesztésekbe azonban nem kezdtek. Ehhez hiányzott a megfelelő tőkéjük, de nem is voltak az erdők fokozott kitermelésére ráutalva;

2. A kisebb erdőbirtokosok esetében ennek éppen az ellenkezőjét állapíthatjuk meg. Az úrbéri elkülönítés során kapott (általában jobb állapotú) erdőkből nemcsak az évente szükséges épület- és tűzifát használták ki, hanem gyakran kényszerültek annak eladására is. Legtöbbször ugyanis éppen az erdő volt az az értékesíthető vagyonuk, amelyből pénzügyi problémáikat megoldhatták. (Természetesen az említett két csoport között éles határ nem húzható, így jellemzésük csak tendenciájában lehet igaz.);

3. Az említettekből következik, hogy az egyházi és iskolai erdők – akár a nagyobb uradalmakat, akár a kisebb erdőbirtokokat nézzük – nem jelentették az általunk most vizsgált területen az erdőgazdálkodás élvonalát.

7 JEGYZETEK

Rövidítések

Bp.	= Budapest
Buc., Buk.	= Bukarest
CsszÁLvtár.	= Csíkszeredai Állami Levéltár (Direcţia Generală a Archivelor Statului Servicul Harghita)
EL.	= Erdészeti Lapok
EtK.	= Erdészettörténeti Közlemények
HBML.	= Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (Debrecen)
KKIKJ.	= A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése(i) az .... év(ek)re
Kvár	= Kolozsvár
ME.	= Magyar Erdész
MKIKJ.	= A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése(i) az .... év(ek)re
MvhÁLvtár.	= Marosvásárhelyi Állami Levéltár (Direcţia Generală a Archivelor Statului Servicul Mureş)
OL.	= Magyar Országos Levéltár

Hivatkozások

1/ KÓS Károly: A havas. In: KÓS Károly: A Gálok. (Don Bosco Kiadó. Bp., 1999.) 81-101.

2/ A vonatkozó rendeleteken kívül lásd a következő magyarázatot is: SZÉKELY Mihály: Haszonvételek (szolgalmak) megváltása. Erdélyi Gazda 1873. 362.

3/ VASS Antal: Emléknapok Erdélyben. Ahol minden nap történik valami. III. Mindenkinek emlékeztetőül a jelenben ... (Bp., 2000.) 211.

4/ GYÖRFFY György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Abaújvár, Arad, Árva, Bács, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Beszterce, Bihar, Bodrog, Borsod, Brassó, Csanád és Csongrád megye. (Bp., 1963.) 668.

5/ CSŐRE Pál: A magyar erdőgazdálkodás története. Középkor. (Bp., 1980.) 63.

6/ DORNER Béla: Az erdélyi szászok mezőgazdasága. (Győr, 1910.) 67. és WITTING, O.: Die Geschichte der Forstwirtschaft. In: Das Burzenland V. Die Wirtschaftsgeschichte des Burzenlandes 1. Teil. Herausgegeben: JEKELIUS, E. (Kronstadt, 1929.) 9.

7/ SABĂU, V.: Evoluţia economiei forestiere in România. Regimul juridic. Normele de ocrotire, exploatare şi cultură a pădurilor. (Buc., 1946.) 38.
8/ Lásd 5/ 139.
9/ TAGÁNYI Károly: Magyar erdészeti oklevéltár. I-III. (Bp., 1896.) I. 30.
10/ Lásd 9/ I. 572.
11/ Lásd 9/ I. 440., 617., 675-679., 682-684., 687., 689., 693., II. 36.
12/ Lásd 9/ II. 605.
13/ Lásd 9/ III. 43. és JAKAB Elek: Magyarország törvényhozási és közkormányzati erdőügyi intézkedéseinek történeti áttekintése. EL. 1879. 189.
14/ VERNER Sebestyén: Bihar megye erdőségeinek rövid leírása. EL. 1863. 373-377., 1864. 51-57., 1865. 106-113., 198-204.
15/ JANKOVICS Marcell: A fa mitológiája. (Debrecen, 1991.) 157-160.
16/ HODOR Károly: Doboka vármegye természeti és polgári esmertetése. (Kvár, 1837.) 895.
17/ BODOR Gyula: A havasi fenyő, törpe fenyő és tiszafa tenyészete az Ünő-Omoluj hegységben. EL. 1895. 1062.
18/ Lásd 15/ 61-62.
19/ MARCZALI Henrik: Erdély története. (Bp., 1935.) 220.
20/ ILLÉS Nándor: Kirándulás Erdélybe. EL. 1869. 221.
21/ Lásd: *A kincstári, közalapítványi, továbbá az egyházi és szerzetesi nagyobb birtokok területének és művelési ágak szerinti megoszlásának kimutatása* (Bp., 1895.).
22/ MvhÁLvtár. 48. (351.) Maros-Torda vm. erdészeti közig. iratai. 638. Petele.
23/ BEDŐ Albert: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. I-IV. (Bp., 1896.) II. 596-597., 640-641., 486-487., 436-437., 554-555., 524-525., 554-555., 640-641., 596-597., 486-487., 682-683., 344-345., 524-525., 554-555., 382-383., 596-597., 436-437., 486-487., 680-681., 596-597., 524-525. (Az oldalszámok a táblázatban szereplő megyék sorrendjében vannak feltüntetve.)
24/ SEIDE Miksa: Vidéki levél. (Erdőtisztek kinevezése). EL. 1882. 541.
25/ OL. K-184. 8172. kötet. 1898. évi erdőgondnoksági jelentések. Felsővisói erdőgondnokság.

26/ Uo. 1900-3/a-2268.
27/ Uo. 1911-A/4-21.433.
28/ Lásd pl.: HORVÁTH Sándor (szerk.): Erdészeti Zsebnaptár az 1918-ik rendes évre. (Bp., 1917.) 356.
29/ Lásd: GARDA Dezső: A székely közbirtokosság. 1-2. (Csíkszereda, 2002.) 1. 284-293.
30/ OL. K-184. 1934-2-72.229. (1918-A/4-30.189.).
31/ Uo. 1918-A/1-39.263.
32/ MvhÁLvtár. 48. (351.) Maros-Torda vm. erdészeti közig. iratai. 13. Az 1900. február 15-ei ülés jegyzőkönyve.
33/ OL. K-184. 1901-3/b-9242.
34/ Uo. 1912-A/4-30.100. (46.601/1912.).
35/ MvhÁLvtár. 48. (351.) Maros-Torda vm. erdészeti közig. iratai. 38. Radnótfai ev. ref. egyház.
36/ OL. K-184. 1918-A/1-129.489.
37/ E.[LEK István]: Erdőgazdasági üzemterveink és azok végrehajtása. ME. 1901-1902. 317.
38/ OL. K-184. 7914. kötet. Vidrai görögkeleti lelkészi hivatal erdejének gazdasági terve.
39/ Uo. 1899-3-2999. Alapszabályok és szolgálati utasítás. Nagyváradi görög szertartású püspöki uradalom erdőhivatala, Belényes.
40/ Uo. Rendszabályok és szolgálati utasítások a nagyváradi l. sz. püspökségi uradalmi erdőőrök és erdőkerülők számára. (Nagyvárad, 1897.).
41/ ME. 1903-1904. 203.
42/ OL. K-168. 1883-4-26.605.
43/ FEKETE Lajos: Erdély erdőségeinek állapota és tenyészeti viszonyai. Közgazdasági Értesítő 1885. 618.
44/ OL. K-184. 7910. kötet.
45/ Uo. 7925. kötet.
46/ Uo. 7926. kötet.
47/ Uo. 7923. kötet.
48/ Uo. 1918-A/1-145.454.
49/ Uo. 1894-4-36.352.
50/ Uo. 1894-4-38.520.
51/ Uo. 1902-3/b-56.106.
52/ Uo. 1912-A/4-31.509.
53/ Uo. K-168. 1886-4/a-3959.
54/ EL. 1865. 156.

55/ A rendelet olvasható pl.: EL. 1881. 80-93., 167-179., 238-251.
56/ A rendelet olvasható pl.: EL. 1883. 168-174.
57/ Lásd pl.: EL. 1896. 1117.
58/ OL. K-168. 1886-4/a-3782. (16.566/1886.).
59/ Uo. 1884-4/a-37.036.
60/ Uo. 1882-4/c-53.436.
61/ Uo. 1888-4/a-3984.
62/ Uo. K-184. 8171. kötet. 1894. évi erdőgondnoksági jelentések. Szászrégeni erdőgondnokság.
63/ Uo. K-168. 1886-4/a-7059. (26.290/1886.) *Péch Dezső* üzemtervezési elgondolásai a szaksajtó hasábjain is olvashatók: PÉCH Dezső: A testületi erdők kezeléséről, különös tekintettel a marostordamegyei viszonyokra. EL. 1886. 518-520.
64/ Lásd: PÉCH Dezső: Középerdőüzemben kezelt erdők rendszeres erdőgazdasági üzemterveinek készítéséről. EL. 1890. 610-620.
65/ MvhÁLvtár. Nagy-Küküllő vm.-i iratok. 404. Erdészeti (közig.) bizottság. 281-285. Netus ev. luth. egyház üzemtervei.
66/ OL. K-184. 7914. kötet. A vidrai gör. kel. lelkészi hivatal üzemterve.
67/ CsszÁLvtár. 43. Udvarhely vármegyei erdészeti üzemtervek. 5. Muzsnai ev. ref. és unitárius egyház erdeinek rendszeres gazdasági üzemterve.
68/ Az erdészeti jellemzők leírásához lásd az Erdészeti Zsebnaptár különböző évfolyamaiban közölt fatermési táblákat. Az üzemtervező is ezeket használhatta.
69/ CsszÁLvtár. 43. Udvarhely vármegyei erdészeti üzemtervek. 6. Küsmödi ev. ref. egyház erdejének üzemterve.
70/ OL. K-168. 1886-4/a-7059.
71/ Uo. 1886-4/a-7059 (34.553/1886.) A faeladásról a szaksajtó hasábjain tudósítás olvasható: lásd 63/ *Péch* 522-523.
72/ Lásd 23/ IV. 418-419.
73/ TAKÓ János: Emlékkönyv papi életének ötvenedik évfordulójára. (Dicsőszentmárton, 1927.) 2-3.
74/ Az árverési hirdetésekhez lásd pl.: EL. 1891. 10. füzet IV-V. és 1892. 2. füzet V.
75/ Lásd 29/ 1. 357.
76/ OL. K-168. 1188. kötet. 1882. évi erdőfelügyelői jelentések. Arad vm.
77/ OL. K-184. 1889-4/a-1271. (27.799/1889.).

78/ Uo. 1889-4/a-1271. (20.000/1889.).
79/ Uo. 1896-3-4921. (17.718/1896.).
80/ Uo. 1894-3-19. (60.688/1894.).
81/ Uo. 1893-3-1146. (11.932/1893.).
82/ Uo. 1897-2-831. (79.549/1897.).
83/ Uo. K-168. 1884-4/c-13.095.
84/ Uo. K-184. 1890-3-10.829. (14.042/1890.).
85/ Uo. 1890-3-15.074.
86/ A faárverésekre lásd pl.: EL. 1892. 3. füzet V., 1893. 1. füzet III-IV., 3. füzet VI-VII., 9. füzet IV-V., 1896. 11. füzet XIX., 1897. 7. füzet VI., 11. füzet III., 1898. 2. füzet V-VI., 3. füzet IX-X., XI., 9. füzet XVII., 10. füzet XVI., 1900. 3. füzet VI., 9. füzet IX., 1902. 3. füzet VI-VII., 1903. 10. füzet X-XI., 1904. 6. füzet VIII-IX., 7. füzet VII-VIII., 8. füzet XI., 10. füzet XIII., 11. füzet XIV-XV., 1906. 5. füzet VII-VIII., 1907. 3. füzet V-VI., 20. füzet VI-VII., 21. füzet III., 1908. 5. füzet XIII., 18. füzet XVII-XVIII., 19. füzet XI., 20. füzet VIII-IX., ME. 1910. 130., EL. 1912. 15. füzet X., 17. füzet VI-VII., 18. füzet XIII., 24. füzet XI-XII., 1913. 3. füzet XI., 5. füzet IX., 15. füzet VII., 1914. 1. füzet II-III., XV., 6. füzet XXI., 8. füzet XXI-XXII., 11. füzet XII., 24. füzet III., 1916. 5-6. füzet XII., 7-8. füzet XV., XVI., 1917. 1-2. füzet V., 3-4. füzet XIII-XIV., 9-10. füzet V., 15-16. füzet IV., 17-18. füzet VI., XII-XIII., 21-22. füzet VII., 23-24. füzet VII., 1918. 3-4. füzet VII-VIII., 5-6. füzet XIII-XIV., 7-8. füzet VII., X-XI., 13-14. füzet V., 15-16. füzet VI., XIII-XIV., 17-18. füzet VIII-IX., 19-20. füzet V-VI., IX-X., 21-22. füzet V., 23-24. füzet V-VI.
87/ MIHALOVITS János: Magyar erdészeti jog. I. kötet. (Selmecbánya, 1918.) 98-103.
88/ MvhÁLvtár: 48. (3541.) Maros-Torda vm. erdészeti közig. iratai. 34. Káli unitárius egyház kérvénye.
89/ Uo. 35. Erdőszentgyörgyi ev. ref. egyház erdei árverése.
90/ OL. K-184. 1913-A/1-2939.
91/ MKIKJ. 1912. 32.
92/ KÁDÁR Zsombor – PÁL-ANTAL Sándor: A székelyföldi erdészet és faipar. Történeti kronológia. (Marosvásárhely, 2002.) 87-88.
93/ MKIKJ. 1905. 23-24.
94/ EL. 1892. 773.
95/ CsszÁLvtár. 43. Udvarhely vármegyei erdészeti üzemtervek. 6. A küsmödi ev. ref. egyház erdejének üzemterve.

96/ Lásd bővebben: EL. 1904. 700-702. és *A szárazság* EL. 1904. 719-723.
97/ CsszÁLvtár. 43. Udvarhely vármegyei erdészeti üzemtervek. 6. A küsmödi ev. ref. egyház erdejének üzemterve. 261/1905. közig. erd. biz. rendelet.
98/ MvhÁLvtár. 48. (351.) Maros-Torda vm. erdészeti közig. iratai. 638. Petele.
99/ Lásd bővebben: OROSZI Sándor: Erdősítési jutalmak, 1886-1914. EtK. LXV. (Bp., 2004.) 150., 151., 152., 156.
100/ Lásd bővebben: OROSZI Sándor: Az erdélyi Mezőség fásítása és egyéb közérdekű erdőtelepítések kérdése. EtK. LXVII. (Bp., 2005.) 54.
101/ FÖLDES János: Napikérdések. EL. 1906. 867.
102/ OL. K-184. 1918-A/5-32.813.
103/ HAJDU János: Kártékony rovarok a zernesti fenyvesekben. EL. 1895. 1287-1296.
104/ BENIGNI, J.: Statistische Skizze der Siebenbürgischen Militär-Gränze. (Hermannstadt, 1816.) 8. és 12.
105/ SYLVIUS [ARATÓ GYULA]: Vétkes pap. EL. 1897. 243-244.
106/ EL. 1911. 598-601.
107/ OL. K-168. 1880-4-35.571.
108/ Uo. 1867-1-1008.
109/ K-184. 1931-2-72.229.
110/ A két idézett rendelet megtalálható: OL. K-184. 1931-2-72.229.
111/ MvhÁLvtár. 48. (351.) Maros-Torda vm. erdészeti közig. iratai. 13. 1900. február 15-ei jegyzőkönyv.
112/ *Helyreigazítások* EL. 1911. 770-773.
113/ BARÓTHY József: Magyar föld román kézen. (Bp., 1940.) 41.
114/ TÓTH András: Az erdélyi románság története. (Bp., 1944.) 66.
115/ Lásd 9/ II. 207-209.
116/ Lásd 14/ 1863.
117/ OL. K-168. 1190. kötet. 1883. évi erdőfelügyelői jelentések. Bihar vm.
118/ Uo. 1189. kötet. 1884. évi erdőfelügyelői jelentések. Nagyvárad.
119/ Uo. 1188. kötet. 1882. évi erdőfelügyelői jelentések. Bihar vm.
120/ Uo. K-184. 7912. kötet. Nagyváradi latin szertartású püspökség erdőbirtoka.

121/ STERBA Szabolcs: Erdőgazdaság. In: Bihar vármegye és Nagyvárad. (Magyarország vármegyéi és városai.) Szerk.: BOROVSZKY Samu. (Bp., – 1901. –) 333. és 335.
122/ Lásd 14/ 1864.
123/ OL. K-184. 1902-2-4039.
124/ Lásd 14/ 1865. 201.
125/ OL. K-184. 7911. kötet. Nagyvárad-hegyfoki prépostság erdőbirtoka.
126/ Lásd 37/ 314.
127/ Lásd 14/ 1865. 106-109.
128/ SCHMIDL, A.: Das Bihar-Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen. (Wien, 1863.) 158-159.
129/ *A nagyváradi görög katolikus püspökség erdőségei miatt* ... EL. 1877. 677-678.
130/ KKIKJ. 1881-82. 160., 1883-84-85. 229., 1886-87-88-89. 41., 1890. 50., 1891. 103-104., 1892. 92.
131/ OL. K-184. 1913-A/1-2939.
132/ Lásd 100/ 67-68.
133/ ME. 1910. 364. További faeladási hirdetés: ME. 1906. 19.
134/ OL. K-184. 7899. kötet. Az erdélyi r. k. státus befolyásával kezelt erdélyi róm. kath. tan. alapítványi uradalom kolozsi erdőbirtokának gazdasági terve.
135/ Lásd: EL. 1931. 966.
136/ BARABÁS Endre (összeáll.): Nagyenyed és a Bethlen-kollégium 1922-ben. In: Nagyenyedi album. Szerk.: LUKINICH Imre. (Bp., 1926.) 228-229.
137/ *Bethlen-Kollégium legújabb története* (Nagyenyed, 1896.) 77.
138/ OL. K-168. 1887-4/a-9574. (51.403/1887.).
139/ Lásd 136/ 229.
140/ VERESS István: A Bethlen Kollégium erdeje. Természet Világa 1998. 2: 89-91.
141/ Lásd 29/ 2. 14.
142/ WAGNER, E.: Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Ein Überblick. (Innsbruck, 1982.) 73.
143/ MIKÓ Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. (Bp., 1941.) 32-33.
144/ Lásd 113/ 68.
145/ HANTZ LÁM Irén: Torockó. Útikalauz. (Kolozsvár, 1998.) 18.
146/ Lásd 92/ 159.

147/ HBML. IV/B. 404/a. Bihar vm. alispáni iratok. 513.
148/ Lásd a rendelet miniszterelnöki indoklásának 4. pontját.
149/ KOVÁTS Albert: Megjegyzések Fröhlich Gyula cikkéhez. EL. 1940. 685.
150/ BEKE György: Magyar áfium. Trianon fogságában. (Püski Kiadó. Bp., 1999.) 138.
151/ Lásd 92/ 191.
152/ Lásd pl. a következő kimutatást: (Becsek) GARDA Dezső: Az erdővisszaadás kálváriája Székelyföldön. (Székelyudvarhely, 2004.) 90-132.
153/ H.[OFFMANN] S.[ándor]: Észrevételek a hazai erdőgazdászatunk köréből. In: Az Országos Erdészeti Egyesület Évkönyve [az] 1870. évre. (Buda, 1871.) 121.
154/ ELEK István: Erdőgazdaság szociális alapon. (Ungvár, 1905.) 20-21.
155/ KAÁN Károly: Erdőgazdaság-politikai kérdések. (Bp., 1920.) 75.

Itt mondok köszönetet *Kádár Zsombor*nak és *Pál-Antal Sándor*nak, akik a romániai levéltárakban történő eligazodásomat segítették.

8 MELLÉKLETEK

1. Kimutatás a gyulafehérvár-fogarasi érsekséghez tartozó hitközségek erdeiről. (OL. K-184. 1911-A/4-21.433.)
2. Kimutatás azon Alsó-Fehér megyei egyházi birtokokról, ahol az erdőket önállóan, saját erdőtiszttel kezeltették. (OL. K-184. 1911-A/4-21.433.)
3. Felhívás a kötelező állami kezelés hatálya alá eső erdőbirtokok összeírására. (OL. K-184. 1918-A/1-39.263.)
4. Jegyzőkönyv a Maros-Torda vármegyei erdészeti bizottság 1900. február 15-ei üléséről. (MvhÁLvtár. 48. /351./ Maros-Torda vm. erdészeti közig. iratai. 13.)
5. Erdőgyakornoki pályázat a nagyváradi latin szertartású püspöki uradalomba. (ME. 1903-1904. 203.)
6. Hunyad megyei (Felsőszálláspataki görög katolikus egyház) erdőösszeírás üzemtervi célú bejegyzésekkel. (OL. K-184. 1913-A/2-1021. /1888-4/a-9543./)
7. Asszonyvására (jászóvári prépostság) üzemtervi térképe. (OL. K-184. 7911. kötet. Nagyvárad-hegyfoki prépostság erdőbirtoka.)
8. Faeladási hirdetmény az erdélyi római katolikus státus erdőiből. (ME. 1910. 364.)

1. számú melléklet

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K.hold	Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K.hold

I.

Kimutatás

a gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. érsekség egyházi fennhatósága alá tartozó gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeiről; melyek már eddig is állami kezelés alatt állottak

Összesítés

1.	Csik várm.-ben	1	közs. hat.	7·7
2.	Háromszék "	9	" "	61·3
3.	Maros-Torda "	53	" "	3730·3
4	Szilágy "	74	" "	2899·6
5	Szolnok Doboka "	149	" "	2495·6
6	Torda Aranyos "	49	" "	2423·2
7	Udvarhely	3	" "	7·7
	Főösszeg	338.		11,625·3

121

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K.hold	Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K.hold
	1. Csik vármegyében:			Áthozatal	1445·7
1.	Csik-Tusnád (tan)	2·3	4	Görgény-Hodák ([illegible])	333·6
	" " (pap)	5·4		" " "	76·9
	1. Összesen	7·7		" " "	34·9
				" " (g. kat. pap)	16·5
	2. Háromszék vármegyében			" " (isk. és tan)	8·3
1.	Aldoboly (pap és tan)	3·0	5	Görgény-Libánfalva ([illegible])	255·9
2	Árkos (egyh, pap és tan)	18·7		" " "	108·7
3	Kőröspatak (egyh)	5·6	6	Görgény-Oroszfalu (egyh)	42·0
4	Málnás (g. kat. ...) (egyh, pap és tan)	10·5	7	Görgény-Orsova (egyh)	160·0
5	Kis Borosnyó (egyh, pap és tan)	4·3	8	Görgény-Sóakna ([illegible])	62·0
6	Lisznyó (egyh)	3·7		" " (g. kat. egyh)	18·9
7	Nagy Borosnyó (egyh, pap és tan)	0·5		" " "	1·4
8	Altorja (egyh)	14·1		" " (pap)	4·6
	" (pap)	0·6		" " (tan)	2·4
	" (kánt)	0·1	9	Görgény Szt. Imre (egyh)	13·9
9	Feltorja (pap)	0·2	10	Hétbükk (egyh)	24·7
	2. Összesen	61·3	11	Kalnes (egyh)	11·6
			12	Kásva (egyházé)	439·7
	3. Maros-Torda vármegyében			"	69·5
1.	Alsó-Kőhér (egyh)	6·3		" (pap és tan)	18·0
2	Felső-Kőhér (egyh)	1367·5		" (pap)	49·5
"	" " (pap)	7·5		" (tan)	22·6
	" " (tan)	3·1		" (egyh és isk)	14·9
3	Görgény-Adorján (egyh)	42·5	13	Köveses (tan)	0·3
	" " (pap)	11·2	14	Kis Szederjes (egyh)	11·6
	" " (tan)	4·9	~~14~~	" " (isk)	2·3
	" " (isk)	3·7	15	[illegible] (egyh és tan)	5·0
	Átvitel	1445·7		Átvitel	3259·8

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Átvitel		3259·8
16	Magyar-Bölkény	(egyh)	3·9
17	Nagy-Ercse	(egyh)	1·5
18	Nagy-Szederjes	(egyh)	12·2
.	" "	(pap és tan és isk)	2·0
19	Oláh-Bölkény	(egyh)	41·0
.	" "	(pap)	2·8
	" "	(kánt)	0·8
20	Oláh-Telek	(egyh)	14·2
.	" "	"	0·7
.	" "	(pap)	0·3
21	[illegible]	(egyh)	9·9
.	"	(pap)	3·8
.	"	(tan)	2·2
22	Szent-Mihály	(egyh)	55·4
23	Toldalag	(egyh)	2·0
24	Backa-Madaras	(egyh)	0·9
25	Szentháromság	(egyh)	2·3
26	Hagymás-Bodon	(egyh)	5·9
.	" "	"	0·3
27	Harcsó	(egyh)	5·2
28	Mező-Kölpény	(egyh)	3·2
29	Vaja	(egyh)	3·0
30	Bárdos	(egyh)	20·1
.	"	(pap és ének)	5·3
31	Maros-Szt. Anna	(egyh)	36·1
32	Maros-Szt. György	pap	0·7
.	" "	kánt.	0·7
	Átvitel		3496·2

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Átvitel		3496·2
33	Mező-Galambod	(egyh)	4·4
34	Mező-Ménes	(egyh)	0·6
35	Mező-Kücs	(egyh)	5·2
36	Mező-Szengyel	(egyh)	0·5
37	Mező-Szabad	(egyh)	16·6
38	Mező-Szt. Márton	(tanít)	6·2
39	Póka	(egyh)	2·6
40	Póka-Keresztúr	(egyh)	2·0
41	Erdő-Szakál	(egyh)	12·8
42	Gelfalu	(egyh)	14·4
43	Felső-Kápa	(lelk)	2·0
.	"	(tan)	1·0
44	Liget	(g. kat. eccl)	81·6
.	"	(g. Kath lelkész tan)	8·0
45	Magyar-Régen	(egyh)	12·8
46	Magyaró	(egyh)	4·0
47	Oláh-Toplicza	(egyh)	30·0
48	Csókfalva	(egyh)	1·3
49	Kibéd	(egyh)	2·2
50	Ny. Andrásfalva	(egyh)	17·5
51	Sóvárad	(pap)	1·7
.	"	(kánt)	1·0
52	Szt. István	(egyh)	0·2
53	Szováta	(egyh)	0·5
.	"	(pap és tan)	5·0
	s. Összesen		3730·3

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	4. Szilágy vármegyében		
1	Felegyház	(egyh)	142·0
.	"	(pap)	40·0
.	"	(isk)	3·8
2	Kisapatak	(egyh)	323·0
3	Kusaly	(egyh)	2·3
4	Meszes-Szt. György	(egyh)	13·4
5	Nagy-[illegible]	(egyh)	123·0
6	Vármező	(egyh)	52·6
.	"	(isk)	1·3
7	Dabjon	(isk)	15·9
8	Dabjon-ujfalu	(isk)	1·9
9	Farkasmező	(egyh)	16·8
10	[illegible]ujfalu	(egyh)	1·7
11	Inó	(egyh)	14·5
12	[illegible]	(egyh)	2·1
.	"	(isk)	1·1
13	Kendermező	(egyh)	20·5
14	Kis-Debrecen	(pap)	3·6
.	" "	(tan)	1·9
15	Kis-Goroszló	(egyh és isk)	7·5
.	"	(isk)	1·7
16	[illegible]	(egyh)	7·6
17	Náprád	(egyh)	87·9
18	Örmező	(egyh)	9·8
19	Sólymos	(egyh és isk)	21·0
20	Szamos-Udvarhely	(egyh)	2·3
.	" "	(ref. egyh. eccl)	8·4
.	" "	isk	1·6
	Átvitel		879·2

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Átvitel		879·2
21	Tihó	(egyh)	4·0
22	Alsó-Várcza	(egyh)	13·3
23	Csaki	(egyh)	1·5
24	Egerbegy	(egyh)	23·6
.	"	(pap)	3·0
.	"	(tan)	1·5
25	Felső-Várcza	(egyh)	28·0
26	Gordánfalva	(egyh)	13·5
27	Hadad-Gyurtelek	(egyh)	0·8
.	"	(pap)	0·5
.	"	(tan)	0·3
28	Illésfalva	(egyh)	3·0
.	"	(kánt)	0·8
29	Kecskésfalva	(kánt)	3·8
30	Kelence	(egyh)	9·9
31	Kis-Nyires	(egyh)	2·0
32	Lele	(egyh)	7·9
33	Mocsolya	(egyh)	65·5
34	Mutos	(pap)	1·5
.	"	kánt	0·8
35	Örményes	(egyh)	10·6
36	Somfalu	egyh	13·9
37	Szélszeg	(egyh és isk)	10·6
38	Vadafalva	(egyh)	54·9
39	Badacson	(egyh)	4·5
.	"	(pap)	4·0
.		(isk)	5·0
.	"	(tan)	2·0
	Átvitel		1174·0

Tételszám	A község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.	Terület K. hold
	Áthozat	1174·0
40	Debrehem (egyh)	0·6
41	Doh (pap)	3·0
"	" (tan)	1·5
42	Domoncs (egyh)	24·6
43	Elgyüs (egyh)	5·4
44	Hidvég (egyh)	6·9
45	Ipp {márkaszéki = (egyh)	11·2
.	" (pap)	3·8
.	" {szeplaki = (egyh)	12·3
46	Kerestelek (egyh)	13·0
47	Nagy Derzsida (egyh)	794·9
48	Perecsen (egyh)	7·4
49	Porcz (egyh)	16·0
"	" (pap és tan)	4·7
50	Somlyó-Csehi (egyh)	2·0
51	Szilágy-Somlyó (egyh)	1·0
52	Kis Bún (egyh)	3·7
53	Bagolyfalu (egyh)	51·9
54	Ballaháza (egyh)	14·6
55	Bogdánháza (egyh, isk)	40·0
56	Bozsán (egyh)	5·7
57	Csizér (egyh)	6·8
.	" bozsáni = (egyh)	6·0
58	Gyümölcsénes (egyh)	167·7
59	Magyar Keczel (egyh)	19·4
60	Magyar Valkó (egyh)	28·7
61	Máron egyh	7·4
	Átvitel	2434·2

Tételszám	A község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.	Terület K. hold
	Áthozat	2434·2
62	Oláh-Keczel (egyh)	86·2
63	Oláh Valkó (egyh)	24·0
64	Perje (egyh)	29·5
65	Paténya (egyh)	2·8
66	Szereden (egyh)	25·9
67	Kis Szopor (egyh)	3·3
68	Czódu (egyh)	37·6
.	" (pap és tan)	3·1
69	Felső Szopor (egyh)	14·4
70	Kecze (tan)	2·0
71	Magyar Csaholy (egyh)	13·6
72	Oláh Csaholy (egyh)	191·5
.	" " (pap)	3·6
.	" " (tan)	1·8
73	Szakácsi (egyh)	1·2
74	Ujnémet (egyh)	24·9
	4. Összesen	2899·6
	5. Szolnok-Doboka megyében	
1.	Csáki-Gorbó (egyh)	2·7
2	Füzes (pap és tan)	4·8
.	" (balázsfalvi püsp)	20·0
3	Hosszúmező (egyh)	14·0
4	Kis Kereszles (pap)	11·5
.	" " (tan)	5·0
5	Kondós ujfalu egyh	1·4
.	" " isk	4·0
	Átvitel	66·4

Tételszám	A község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.	Terület K. hold
	Áthozat	66·4
6	Nagy Kereszles (egyh)	16·7
.	" (pap)	61·0
7	Páncsél-Cseh (egyh)	15·0
8	Récekeresztúr (egyh)	11·0
9	Salamon (egyh)	4·6
10	Semesnye (egyh)	3·0
.	" (pap)	5·0
.	" (tan)	3·5
11	Szalonna (egyh)	22·0
.	" (pap)	22·0
12	Szurduk (egyh)	3·0
.	" (pap)	3·0
.	" (tan)	1·5
13	Szótelke (egyh)	81·0
14	Tormapataka (pap)	3·0
.	" (tan)	1·5
15	Ötles (egyh)	9·2
16	Brébfalva (egyh)	1·9
.	" (tan)	1·0
17	Buzamező (pap)	7·3
.	" (tan)	5·5
18	Csarnafalva (pap)	2·0
.	" (tan)	1·0
19	Csömény (pap)	10·5
.	" (kántor)	5·0
20	Disznópataka (egyh)	1·0
.	" (pap)	5·0
.	" (tan)	2·5
	Átvitel	375·1

Tételszám	A község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.	Terület K. hold
	Áthozat	375·1
21	Dobrocsina (pap)	0·8
22	Drágavilma (pap és tan)	6·7
23	Falkusa (egyh)	6·0
24	Gyertyános (egyh)	41·4
25	Gyulatanya (egyh)	0·7
26	Horvágyos (egyh)	20·2
27	Kalibin-pataka (egyh)	13·8
28	Kápolnokmonostor (egyh)	13·7
29	Kis Doboka (egyh)	4·4
30	Kishagy (egyh)	4·0
31	" (tan)	5·0
31	Kis Ilonda (egyh)	10·0
32	" " (isk)	4·0
32	Kis-Körtvélyes (egyh)	7·7
33	Kohó-pataka (pap)	1·5
.	" (tan)	0·8
34	Letka (egyh)	1·5
45	Nagy Bún (egyh)	180·0
"	" (pap)	4·0
.	" (tan)	2·0
46	Nagyhagy (pap)	4·0
.	(tan)	2·0
47	Nagy-Ilonda (egyh)	6·0
48	Oláh fodorháza (egyh)	10·0
.	" " (isk)	8·0
49	Rév Kápolnok (egyh)	10·8
50	Szakatura (egyh)	38·0
51	Szalnica (egyh)	1·4
	Átvitel	778·5

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. Kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K. hold	Tételszám	A Község, melynek határában a gör. Kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K. hold
.	Áthozatal	778·5		Áthozatal	1036·5
52	Kisnyepataka (egyh)	17·8	72	Mohaly (egyh)	15·4
.	〃 (pap)	6·0	73	Noszoly (egyh)	12·9
.	〃 (tan)	3·0	74	Pulyon (egyh)	4·4
53	Bordosmálnás (g. kat. val)	2·5	75	Szász Encs (egyh)	3·2
.	〃 {lelk tan}	2·0	.	〃 (pap)	2·2
54	Zsugyásztura (pap)	6·8	76	Szász Ujős (egyh)	8·1
55	Szendrők-Ilyepataka (egyh)	14·0	77	Szent Egyed (egyh)	12·0
56	Aranyosszászmóricz (kath. egyh. val)	28·5	78	Vasas szent Iván (egyh)	16·1
57	Aranyos tót Miklós (egyh)	5·1	.	〃 (pap)	11·9
58	Bátos (egyh)	26·0	.	〃 (tan)	9·5
59	Bőd (egyh)	6·0	79	Vicze (egyh)	1·3
60	Buza (egyh)	12·3	88	Alsó Oroszfalu (egyh)	65·0
61	Csaba (egyh)	4·3	89	Apanagyfalu (egyh)	7·5
62	Csabaujfalu (egyh)	14·2	90	Bethlen (egyh)	48·0
63	Cege (egyh)	23·3	.	〃 (kántor)	0·7
64	Czente (egyh)	24·0	.	〃 (pap)	1·4
65	Erdőszombattelke (egyh)	19·5	91	Csicsó Keresztúr (mon. isk. val)	212·0
.	〃 (tan)	1·6	92	Felső Egres (egyh)	2·3
.	〃 (pap)	3·6	93	Felső Ilosva (egyh)	15·0
66	Gőcz (egyh)	8·3	94	Felső Oroszfalu (egyh)	12·7
67	Kálhely (egyh)	9·3	95	Füge (egyh)	53·6
68	Kötke (egyh)	6·0	96	Kolos (egyh)	7·7
69	Magyar borgós (egyh)	6·0	97	Kérpásfalva (pap)	7·0
70	Mányik (egyh)	2·3	88	Kudu (egyh)	7·5
	〃 (telek)	2·3	89	Málom (ref. egyh. val)	19·4
	(templ)	1·7	90	Nagy Debreck (isk)	14·8
71	Melegföldvár (egyh)	1·6	91	Oláh nyires (egyh)	2·5
	Átvitel	1036·5		Átvitel	1712·0

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. Kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K. hold	Tételszám	A Község, melynek határában a gör. Kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K. hold
	Áthozatal	1712·0		Áthozatal	1973·9
92	Sajó Magyarós (kath. egyh. val)	32·0	111	Kapjon (pap)	2·1
93	Szász Czegő (egyh)	1·8	.	〃 (tan)	1·1
94	Szász Fellak (egyh)	8·4	112	Kozárvár (egyh)	32·0
95	Szaszármás (egyh)	1·0	113	Malonya (egyh)	1·5
96	Borkut (egyh)	21·6	114	Mikeháza (egyh)	2·1
97	Budafalva (pap)	6·0	.	〃 (pap)	2·1
.	〃 (tan)	3·0	.	〃 (tan)	4·1
98	Simópataka (pap)	5·0	115	Négerfalva (pap)	10·9
.	〃 (tan)	2·5	.	〃 (tan)	8·5
99	Felső-Szőcs (pap)	18·3	116	Oláh Bogáta (pap)	5·8
.	〃 (tan)	7·9	117	Pecsétszeg (monostor)	3·1
100	Magyar Lápos (pap)	12·6	118	Sajgó (egyh)	27·2
.	〃 (tan)	5·0	119	Szásznyires (egyh)	9·1
101	Oláh Lápos (egyh)	20·0	120	Telecske (egyh)	5·0
.	〃 (pap)	40·0	.	〃 (tan)	3·0
.	〃 (tan)	15·0	121	Szent Benedek (egyh)	2·5
102	Rohi (egyh)	12·5	122	Szent Margita (egyh)	20·0
103	Alőr (egyh)	15·5	123	Szomordok (egyh)	25·6
.	〃 (pap)	5·0	124	Antos (egyh)	10·8
104	Alsó Gyékényes (pap)	10·7	125	Erdő Oláhmuzsnaháza (egyh)	14·0
105	Désakna (egyh)	6·9	126	Pusztaujfalu (egyh)	7·7
106	Felső Gyékényes (egyh)	1·0	127	Alsó Töök (egyh)	33·3
107	Felső Kosály (egyh)	6·0	128	Bonczyires (egyh)	14·2
108	Gorga (egyh)	2·5	129	Czoptelke (egyh)	109·9
109	Horgospatak (egyh)	0·7	130	Doboka (egyh)	17·9
110	Kaczkó (pap)	5·6	131	Esztény (egyh)	0·7
.	〃 (egyh)	5·6	132	Felső Töök (egyh)	8·7
.	〃 (tan)	1·8	133	Hesdát (egyh)	5·7
	Átvitel	1973·9		Átvitel	2287·5

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozatal		2257.5
134	Igrice	(egyh)	29.4
135	Kecsedszilvás	(egyh)	16.2
136	Kis Ilosva	(egyh)	1.8
137	Magyar-Derzse	(egyh)	2.6
	" "	(pap)	16.3
138	Magyar Köblös	(egyh)	4.9
139	Mikola	(egyh)	8.5
	"	(monostor)	17.9
140	Néma	(egyh)	3.4
	"	(pap)	3.6
141	Ormány	(egyh)	10.5
142	Ördöngösfüzes	(egyh)	3.5
	"	(pap)	4.0
	"	(tan)	2.0
143	Pálosháza	(egyh)	6.4
144	Poklostelke	(egyh)	26.6
	"	(pap)	2.5
	"	(tan)	0.5
145	Szamosújvár Németi	(egyh)	16.3
146	Szarvaskend	(pap)	4.4
147	Széplak	(egyh)	7.6
	"	(pap)	7.0
	"	(kánt)	1.8
148	Tótfalu	(egyh)	37.6
149	Vízszilvás	(egyh)	2.7
	5. Összesen		2495.5

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	6. Torda-Aranyos vármegyében		
1	Hadrév	(egyh)	0.2
2	Kis Ikland	(egyh)	9.4
3	Maros-Dátos	(egyh)	0.6
4	Maros-Lekence	(egyh)	3.6
5	Mező-Bodon	(egyh)	6.8
6	Mező-Gerebenes	(egyh)	7.8
7	Mező-Kapus	(egyh)	22.9
8	Mező Keménytelke	(egyh)	1.0
9	Ságpatak	(egyh)	6.7
10	Csürülye	(egyh)	15.9
11	Indal	(egyh)	29.5
12	Magyar Peterd	(egyh)	133.0
13	Magyar Szilvás	(egyh)	19.8
14	Mészkő	(egyh)	6.7
15	Mezőőr	(egyh)	1.3
16	Mező Nagy Csán	(mon.-tk. al.)	51.4
17	Mikes	(egyh)	96.7
18	Szinfalva	(egyh)	2.5
19	Szelicse	(egyh)	18.8
20	Alsó Füged	(egyh)	52.7
21	Aranyos Lóna	(egyh)	12.8
22	Csákó	(egyh)	7.1
23	Dombró	(egyh)	6.8
24	Felső Füged	(egyh)	53.6
25	Hidas	(gör. kel. vall.)	121.3
26	Mihács	(egyh)	303.5
	"	"	9.7
	Átvitel		992.1

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozatal		992.1
27	Örményes	(egyh)	17.6
28	Aranyospolyán	(egyh)	11.0
29	Berkes	(egyh)	68.9
	"	"	10.9
30	Felsőfüle	(egyh)	2.8
31	Hagymás	(egyh)	8.2
32	Hesdát	(egyh)	26.0
33	Kis-Bágyon	(egyh)	70.6
34	Kis Bányahavas	(egyh)	135.4
	"	(isk)	15.2
35	Magura	(egyh és isk)	19.7
	"	"	71.5
36	Puszta-Egres	(egyh)	134.1
37	Gyertyános	(egyh)	83.5
38	Várfalva	(egyh)	6.0
	"	{szent mihályfi (egyh)	1.0
39	Albák	(egyh és isk)	75.0
40	Alsó-Vidra	(egyh) (és gr. kel. isk)	29.7
41	Felső-Vidra	(egyh. és isk)	60.0
42	Nyágra	(egyh és isk)	30.0
43	Ponorel	(egyh és isk)	15.0
44	Szkerisora	(egyh és isk)	50.0
45	Alsó-Podsága	(egyh)	44.0
46	Alsó-Szolcsva	(egyh)	3.6
47	Felső Podsága	(egyh)	394.8
	"	"	56.1
	"	"	34.9
	Átvitel		2390.6

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozatal		2390.6
48	Lupsa	(egyh)	20.0
	"	"	0.6
49	Offenbánya	(egyh és isk)	9.0
	6. Összesen		2423.2
	7. Udvarhely vármegyében		
1	Bözödújfalu	(egyh)	4.2
	"	"	0.6
2	Etéd	(egyh)	2.5
3	Küsmöd	(egyh)	0.4
	7. Összesen		7.7
	Összesítés		
1	Vm. (1.) Csík vármegye		7.7
2	" (9) Háromszék vármegye		61.3
3	" (53) Maros-Torda "		3730.3
4	" (74) Szilágy "		2899.6
5	" (149) Szolnok-Doboka "		2495.5
6	" (49) Torda-Aranyos "		2423.2
7.	" (3) Udvarhely "		7.7
	Főösszeg		11625.3

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K. hold	Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K. hold

II.

Kimutatás

a gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. érsekség egyházi kormányzata alá tartozó gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeiről; melyek eddig járási erdőtisztek kezelése alatt állottak.

Összesítés

1.	Alsófehér várm.-ben		41 község	hat.		1561·2
2	Fogaras	"	15	"	"	182·6
3	Kis-Küküllő	"	34	"	"	251·7
4	Kolozs	"	97	"	"	5,142·6
5	Nagy-Küküllő	"	42	"	"	838·4
6	Szeben	"	1	"	"	7·7
			230		Főösszeg	7984·2

NB. Szeben vármegye minden a gyulafeh. és fog. gör. kath. érsekség ~~megye~~ hozzátartozik ugyan, de az összesítési kimutatás szerint abban a vármegyében gör. kat. egyh. erdő nincs.

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K. hold	Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik:	Terület K. hold
	II. Kimutatás			Áthozat	478·0
	a gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. érsekség egyházi főhatósága alá tartozó gör. kath. hitközségek lelkészi és tanítói hivatalok erdeiről, melyek eddig járási erdőtisztek kezelése alatt állottak.		20	Oláh-Lapád egyh. pap és isk.	28·7
			21	" - Rákos " " –	118·2
			22	Szabaderdő egyh.	2·9
			23	Tompaháza "	1·8
			24	Vadverem "	3·6
			25	Vládháza "	122·9
	1. Alsó-Fehér vármegyében.		26	Csicsó-Holdvilág "	20·4
			27	Csufud "	38·2
1	Csekelaka egyh.	10·9	28	Karácsonfalva "	6·7
2	Csongva "	14·2	29	Monora "	28·9
3	Felső-Ujvár egyh. és isk.	4·4	30	Nagy-Cserged "	30·5
4	Gabud egyh. pap és tan.	14·9	31	Sorostély "	14·1
5	Gambuc egyh.	3·6	32	Szászcsanád "	7·8
6	" "	1·4	33	Szászpatak "	15·9
7	Magyar-Bükkös pap	2·7	34	Véza egyh. és pap	6·0
8	Maros-Csucs (ev. ref. egyházzal együtt) egyh.	1·8	35	Alvinc pap és tan.	5·1
9	" - Káptalan egyh.	7·0	36	Borve " "	1·4
10	Oláh-Szilvás "	1·8	37	Drombár egyh.	4·0
11	Alsó-Orbó "	119·2	38	" isk.	2·0
12	Felenyed "	24·5	39	Henningfalva egyh.	2·1
13	Felgyógy "	22·2	40	Karna egyh. és isk.	75·0
14	Közép-Orbó "	29·5	41	" " "	15·0
15	Magyar-Bagó "	10·3	42	Oláh-Dálya " "	1·3
16	Maros-Németi Király "	10·0	43	" - Herepe egyh.	1·0
17	Muzsina "	5·5	44	" " "	0·1
18	Nyirmező "	186·0	45	Poklos "	3·0
19	O.-Apahida egyh. és isk.	8·1	46	" isk.	1·5
	Átvitel	478·0		Átvitel	1036·1

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozat:		1036.1
47	Sóspatak	egyh.	3.2
48	"	isk.	0.3
49	Hosszutelke	egyh.	166.8
50	Kis-Enyed	"	22.0
51	Spring	"	71.3
52	Abrudfalva	"	10.0
53	"	isk.	5.0
54	Bucsum	egyh. és isk.	25.0
55	Kerpenyes	" "	10.0
56	Mogos	" "	3.0
57	"	egyh.	1.4
58	" (és összes [illegible] g. kath. egyh.-ek)		25.7
59	Muska	egyh. és isk.	15.0
60	Szohodol	" "	16.0
61	"	" "	16.0
62	"	" "	16.0
63	Tenes	" "	9.6
64	Zalatna	" és tan.	9.0
65	Igenpataka	egyh. pap és tan.	21.6
66	Intregáld	egyh.	26.1
67	"	"	2.5
68	Krakkó	"	17.7
69	M. és O. Boros-Bocsárd	pap és isk.	12.0
70	Magyar-Igen	egyh. és isk.	0.8
71	Sárd	" "	19.1
	Összeg:		1561.2

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	2. Fogaras vármegyében		
1.	Persány	egyh. és isk.	9.0
2	Sarkaicza	" "	18.0
3	Ó-Sinka	" "	26.0
4	Lupsa	pap és tan.	13.5
5	Alsó-Venice	" "	16.2
6	Felső-Komána	" "	4.3
7	Porsorta	egyh. és isk.	15.8
8	Kis-Berivoj	pap és tan.	14.6
9	Szerata	" "	13.5
10	Gainar	egyh. és isk.	7.0
11	Alsó-Árpás (g. kel. egyházzal együtt)	" "	13.5
12	Felső-Ucsa	egyh.	7.0
13	" -Vist	egyh. és isk.	5.8
14	Dragus	egyh.	10.0
15	Felső-Szombatfalva	egyh. és isk.	9.0
	Összeg:		182.6
	3. Kis-Küküllő vármegyében		
1	Cikmántor	egyh.	16.9
2	Darlac	"	14.8
3	Gogán	"	3.7
4	Gyákos	"	3.1
5	Hundorf	"	33.0
6	Solymos (Oláh)	"	1.8
7	Somogyom	"	6.2
8	Szent-Iván (Szász)	"	3.6
9	Váralja (Gogán)	"	2.1
	Átvitel		85.2

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozat:		85.2
10	Zsákod (Oláh)	egyh.	3.6
11	Harangláb	"	2.5
12	Királyfalva	"	0.9
13	Leppend	"	2.5
14	Sövényfalva	"	6.6
15	Szász-Dányán	"	4.3
16	Vámos-Gálfalva	"	0.7
17	Bord	pap	0.1
18	"	tan.	0.1
19	Buzás-Besenyő	egyh.	1.8
20	Deég	"	5.1
21	Gyulas	"	1.3
22	Kincses	"	1.0
23	Maros-Ugra	"	2.1
24	Nagy-Cserged	"	0.7
25	Somostelke	"	4.8
26	Szélkut	"	9.1
27	Vajdakuta	"	4.4
28	Kis-Iklod	"	14.4
29	Szancsal	isk.	3.1
30	Szpin	egyh.	12.1
31	Hosszuaszó	egyh. és isk.	20.0
32	Hosszupatak	egyh.	12.6
33	Lodormány	"	34.3
34	Oláh-Bükkös	"	18.4
	Összeg:		257.7

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	4. Kolozs vármegyében.		
1	Mező-Domb	egyh.	1.28
2	" Szilvás	"	7.38
3	Szépér	"	3.46
4	Kis-Fülpös	"	5.53
5	Kozmatelke	"	1.27
6	Oláh-Ujfalu	"	2.37
7	" "	isk.	8.37
8	Szász-Akna	egyh.	179.08
9	" Banyica	"	3.20
10	" -Ludvég	"	5.13
11	" -Péntek	"	7.66
12	" "	isk.	3.09
13	Szent-András	egyh.	18.55
14	Aranykut	"	0.99
15	Gyulatelke	"	3.80
16	Magyar-Fráta	"	7.35
17	" " (mező pet. jákobi)	"	5.56
18	" Légen	"	2.00
19	Ombuz	"	12.00
20	Pete	"	9.96
21	Szava	"	3.62
22	Vajda-Kamarás	"	1.24
23	" "	isk.	2.14
24	Kolozs	egyh.	8.20
25	Babuc	egyh.	6.05
26	"	isk.	6.50
27	Bodonkut	egyh.	6.98
	Átvitel:		322.51

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozat		322·56
28	Csomafája (ev. ref. egyházzal együtt)	egyh.	1·27
29	Dezmér	egyh.	29·76
30	Diós	"	7·82
31	Fehérd	"	22·11
32	Felek	"	104·00
33	Gyula	"	13·06
34	Hosszu-Macskás	"	2·72
35	Kajántó	"	6·04
36	Kovácsi	"	2·70
37	Magyar-Fodorháza	"	21·10
38	" Ujfalu	"	24·48
39	Rööd	"	12·13
40	Szt. Márton-Macskás	"	18·57
41	Berend	"	1·08
42	Egeres (ev. ref. egyházzal együtt)	"	29·44
43	"	isk.	16·09
44	Magyar-Gorbó	egyh.	118·90
45	" Nádas	"	33·95
46	" Sárd	"	10·13
47	" Szt. Pál	"	4·65
48	Puszta-Topa	"	0·84
49	Szucság	"	5·76
50	Szumurduk	"	47·22
51	Türe	"	14·89
52	Gyalu	"	18·49
53	"	pap.	13·46
54	"	tan.	2·93
	Átvitel:		906·15

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozat:		906·15
55	Kis-Kapus	egyh.	16·49
56	Totfalu	"	19·14
57	Alsó-Füld	"	12·40
58	" "	pap.	2·00
59	" "	tan.	1·00
60	Bocs	egyh.	440·84
61	Derite	"	370·50
62	Farnos	"	42·29
63	Felső-Füld	"	405·12
64	Hodosfalva	"	80·58
65	Jucsel	"	7·98
66	"	pap.	11·53
67	"	tan.	10·72
68	Jegeristye	egyh.	55·80
69	Kis-Sebes	"	59·17
70	Közép-Füld	"	627·44
71	Marotlaka	"	123·92
72	Malomszeg	"	101·15
73	Meregyó	"	77·09
74	Székelyó	"	11·27
75	"	"	93·45
76	Sebesvár	"	35·68
77	Sztána	"	12·89
78	Adalin	"	19·98
79	Argyas	"	64·76
80	Bercse	"	107·00
81	Cold	"	167·70
	Átvitel:		3884·04

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozat:		3884·04
82	Forgácskut	egyh.	158·09
83	Köblényes	"	431·68
84	Kis-Esküllő	pap.	0·97
85	Lapupatak	egyh.	149·68
86	Nagy-Almás	"	117·41
87	" -Esküllő	"	31·97
88	Nyerce	"	39·88
89	"	isk.	45·72
90	Ördög-Keresztur	egyh.	4·28
91	Szent-Mária	"	7·62
92	Tötelke	"	118·96
93	Ugruc	"	0·84
94	Vásártelke	"	13·39
95	Zutor	"	86·82
96	"	pap.	7·35
97	Kolozsvár	egyh.	43·95
	Összeg:		5742·65
	5. Nagy-Küküllő vármegyében:		
1	Medgyes	egyh.	1·9
2	Asszonyfalva	isk.	9·3
3	Berethalom (ev. luth. és g. kel. egyházzal együtt.)	egyh.	192·1
4	Bólya "	egyh.	148·8
5	Isztina	"	103·9
6	Ingodály	"	10·2
7	Szász-Péterfalva (ev. luth. egyházzal)	"	134·6
8	Bürkös	egyh.	3·6
	Átvitel:		604·4

Tételszám	A Község, melynek határában a gör. kath. hitközségek, lelkészi és tanítói hivatalok erdeje fekszik.		Terület K. hold
	Áthozat:		604·4
9	Oláh-Ivánfalva	egyh.	2·2
10	Rovás	"	38·7
11	Saldorf	"	126·1
12	Salkó	"	66·2
	Összeg:		838·4
	6. Szeben vármegyében:		
1	Holcmány	egyh.	7·7
	Összeg:		7·7

Összesítés

(71)	Alsó-Fehér várm.	1.)-nek összege:	1561·2
(45)	Fogaras "	2.) " "	182·6
(34)	Kis-Küküllő "	3.)-nak "	251·76
(97)	Kolozs "	4.)-nek "	5742·65
(12)	Nagy-Küküllő "	5.) " "	838·4
(1)	Szeben várm.	6.)-nak "	7·7
		I. Kimutatás főösszege:	7984·25

Megjegyzés: Brassó vármegye szintén a gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. érsekséghez tartozik, de az összeirási kimutatás szerint ebben a vármegyében gör. kath. egyházi erdő nincs.

2. számú melléklet

Kimutatása

azon egyházi testületek és egyházi személyek, továbbá egyházi jellegű közalapitványok tulajdonában levő erdőterületeknek, melyek az állami kezelésbe átadandó erdők és kopár területek összeirásából Alsófehérvármegye közigazgatási erdészeti bizottsága által a 15217/93 számu földmivelésügyi ministeri rendelet 10 §. f.) pontja értelmében – miután birtokosaik saját költségükön külön szakértő erdőtisztet tartanak – kihagyattak.

Erdőbirtokos neve	Erdőterület: Községenkint	Kataszt. hold	Összesen kataszteri hold	Üzemtervük jóváhagyási száma	Az alkalmazott erdőtiszt neve és eskületételi ideje	Jegyzet
Erdélyi római katholikus püspökség	Totfalud	950.9		1894 augusztus 13-án 31643 sz.	Bálint Ferencz uradalmi főerdész, 1897. november 24.	Az erdélyi római katholikus püspökség az üzemtervek jóváhagyása óta birtokrendezés folytán Igenpatak és Borbánd községek határán is kapott mintegy 360 hold erdőterületet, mely erdőkre már beterjesztett ideiglenes üzemterv javaslata tárgyalás alatt van.
	Sárd	319.4				
	Gaurény	432.6				
	Magyar Igen	135.2				
	Pojána	1017.7				
	Metesd	1228.9				
	Poklos	859.4				
	Tövis	37.5				
	Drambár	95.9				
	F. Maros Váradja	163.2				
	Oláh Dálya	106.0				
	Strázsa	35.6				
	Sáspatak	37.5				
	Benedek, Felső Gáld, Intregáld, [illegible], Kenete	1974.71	7393.9	Ideiglenes üzemterv 1881 junius [illegible] 23629		

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR K. [illegible]

Erdőbirtokos neve	Erdőterület: Községenkint	Kataszt. hold	Összesen kataszteri hold	Üzemtervük jóváhagyási száma	Az alkalmazott erdőtiszt neve és eskületételi ideje	Jegyzet
Nagyenyedi ev. ref. Bethlen főiskola	Felenyed	1669.63		1891. jun. 25. 68291/90 sz.	Antalos János erdőtiszt, 1882. április 2.-án	
	Muzsina	957.57				
	Miriszló	163.01		1898 decz. 30. 87022 sz.		
	Oláh Lapád	94.44				
	Vingárd	724.58				
	Spring	7.43				
	Henningfalva	44.06				
	Diód	10.73				
	Tövis	0.55				
	Nagy Enyed	6.14				
	M. Becze	33.13				
	Miklóslaka	6.30				
	Szász Ujfalu	0.16				
	Szabaderdő	137.34	3855.08			

110

Balázsfalvi gör. kath. Érsekség.	Balázsfalva Néza Csufud Tür Szászpatak Monora	66.6 369.5 179.3 33.8 258.4 394.-	1301.6	1887 május 21 58547 sz. 1887 május 28 27519 sz.	Rodes Dávid gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. érsek egyházmegyei erdőtiszt, 1892 febr. 9.	
Balázsfalvi gör. kath. Basilika alap.	Szász Csanád Kis-Cserged Buzás Bocsárd	391.4 22.5 149.6	563.5	1889 április 9 14358/88		
Balázsfalvi gör. kath. Sulutz alap.	Szász Csanád Spring Gergelyfája	282.8 243.2 85.0	611.0	1888 február 4 6039 sz.		
Balázsfalvi gör. kath. papnövelde	Kisfalva	52.3	52.3	1888. III. 5 11790/87		
Ladány Ágost és neje Bényei Anna alapitvány	Buzás Bocsárd	44.6	44.6	nincs üzemterv		
Balázsfalván lévő gör. kath. román ifjuság seminariuma.	Néza			nincs üzembe.		A terület az erdők nyilvántartása törzskönyvében nincs felvéve. Tudomásunk szerint erdősitésre felfogott kopár terület.

111

Erdőbirtokos neve	Erdőterület			Üzemtervük jóváhagyási száma	Az alkalmazott erdőtiszt neve és esküvési ideje	Jegyzet.
	Községenként		Összesen kat. hold			
		kat. hold				
Erdélyi rom. kath. status.	M. Szt. Jakab. Ozd-h. Péterlaka	85.9 32.2	118.1	1897 ápril 13. 17871 sz.	Nagy László uradalmi erdőmester 1882. május 10.	Az erdélyi római katholikus status Kisküküllő megyei radnóti uradalmához tartozik. Az erdélyi rom. kath. status nagy almási, radnóti és bajomi uradalmainak erdőmestere kezelésére bizva.

Alsófehérvármegye közigazgatási erdészeti bizottságától.

Nagy Enyeden, 1900 január hó 23-án.

Gáspár János
bizottsági elnök.

Felhivás.

Erdőhivatalnak vissza várólag kiadatik

A községek és némely más erdők és kopár területek állami kezeléséről, továbbá a közbirtokosságok és a volt urbéresek osztatlan tulajdonában levő közösen használt erdők és kopár területek gazdasági ügyvitelének szabályozásáról szóló 1898. évi XIX. törvényczikk, a törvény végrehajtása tárgyában kiadott 1899. évi 15,217. földmiv. minist. számú ide mellékelt rendelet szerint 1899. évi julius hó 1-én életbe lépvén, a közigazgatási erdészeti bizottság a végrehajtási rendelet 1—12. §-ai szerint részletenkint összeirta és birtokosok szerint kimutatásba foglalta azokat az erdőket és kopár területeket, melyek ezen törvényhatóság területén a törvény 1., 4. és 59. §-aiban meghatározott feltételek szerint az állam kezelésébe átadandók.

Ezen összeirás rendjén az állami kezelésbe átadandó területek birtokosai közé a czim is felvétetett, még pedig azzal (azokkal) a területtel (területekkel), mely (melyek) az előbb emlitett kimutatásnak ezen felhivás végén közölt kivonatában kitüntetve vannak.

Erre a kimutatásra azzal a felhivással figyelmeztetjük a czimet, hogy a mennyiben erdejének (kopár területének) az állami kezelésbe átadandó területek közé való besorozása ellen kifogása volna, vagy pedig a kimutatás adatait nem találná helyeseknek, kifogásait illetőleg észrevételeit a törvény életbelépése napjától számitott 15 napon belül közvetlenül bizottságunkhoz irásban beterjesztheti.

Tájékozásul szükségesnek tartjuk azonban egyidejüleg figyelmébe ajánlani a következőket.

1. A kimutatásba bizottságunk a törvény 1. §-ában emlitett erdőket és kopár területeket vette fel, minden egyes tételénél kimutatva a 10. rovatban a törvény 1. §-ának azt a pontját is, melynek alapján az összeirás (a kimutatásba való felvétel) történt; a mennyiben pedig a törvény 1. §-ának illető pontjában emlitett erdők és kopár területek csak meghatározott feltételek esetében adandók át az állam kezelésébe, a kimutatás megjegyzés rovatába ezeket a feltételeket is felvette.

Felhivjuk ennélfogva a czimet, hogy mielőtt erdejének (kopár területének) az állami kezelésbe adandó erdők (kopár területek) közé történt besorozása ellen kifogást emelne, a törvény 1. §-ának idézett (a kimutatás 10. rovatában kimutatott) pontjában s esetleg a megjegyzés rovatában foglaltakat, továbbá ezek helyes értelmezése szempontjából a következő figyelmeztetéseket tekintetbe vegye:

a) A törvény 1. §-ának *a)* pontja szerint a *kis- és nagyközségek és vagyonközségek* a birtokukban levő összes erdőket az állam kezelésébe kötelesek átadni. Csak azoknak a kis- és nagyközségeknek (vagyonközségeknek) engedi meg a törvény 59. §-a azt, hogy az állami kezelés mellőzését kérhessék, a melyeknek erdeje legalább 5000 kat. holdnyi vagy ennél nagyobb terjedelemmel bir.

Az olyan kis- és nagyközség tehát, a melynek 5000 kat. holdnál kevesebb erdeje van, legfeljebb csak akkor követelheti a neve alatt kitüntetett erdőnek törlését, ha kimutatni képes, hogy az nem az ő tulajdonát képezi, vagy hogy az nem képez erdőt, illetőleg olyan területet, mely az 1879. évi XXXI. törvényczikk szerint erdőként kezelendő.

Az 5000 kat. holdnál több erdővel biró kis- és nagyközségeknek és vagyonközségeknek ellenben jogukban áll abban az esetben, ha erdejük kezelésére saját költségükön külön erdőtisztet szándékoznak alkalmazni, ennek megengedéseért a köz-

igazgatási erdészeti bizottság utján a földmivelésügyi ministerhez folyamodni, de ebben az esetben hiteles adatok alapján ki kell mutatniok, hogy erdőjük jövedelméből a külön erdőtiszt-tartás költségeit (melyek részletesen kimutatandók) a község egyéb érdekeinek megröviditése nélkül állandóan fedezni és az erdőkezelés sikerét egyéb tekintetben is kellően biztositani képesek. Ezt a folyamodványt az 5000 kat. holdnál több erdővel biró kis- és nagyközségek (vagyonközségek) a törvény életbelépésétől számitott 6 hónapon belül bármikor beterjeszthetik, de a hatóság tájékozása czéljából szükséges, hogy *legalább* azt, hogy *folyamodási jogukkal élni kivánnak-e vagy nem,* egyéb esetleges észrevételeikkel együtt a törvény életbelépésétől számitott 15 napon belül bizottságunkhoz *előre bejelentsék.*

b) A törvény 1. §-ának *b)* pontja szerint a *volt urbéresek* közösen kezelt *erdőilletőségüket* minden körülmények között az állam kezelésébe tartoznak átadni; ezen kivül átadni kötelesek a törvény 1. §-ának *c)* és *d)* pontja szerint *legelőilletőség fejében nyert,* közösen kezelt erdejükből, továbbá *ajándékozás, vétel, csere vagy más módon szerzett, közösen kezelt* erdeikből is azokat a részeket, a melyek *véderdőt* vagy *feltétlenül* fentartandó erdőt képeznek.

Bizottságunk a törvény ezen rendelkezéseit tartotta szem előtt, midőn a volt urbéresek neve alatt kitüntetett területeket összeirta. Igy tehát a volt urbéresek is csak akkor emelhetnek alapos kifogást az összeirás ellen, ha hitelesen kimutatni képesek, hogy a nevük alatt kitüntetett területeket törvényes engedély alapján felosztották s a felosztott részeket a jogosultak egyéni tulajdonként külön használják; vagy pedig ha a legelőilletőséget képező, illetőleg ajándékozás, vétel, csere utján vagy más módon szerzett erdeikre nézve beigazolják, hogy azok nem tartoznak sem a véderdők, sem a feltétlenül fentartandó erdők közé.

Ennek az utolsó kérdésnek a tisztázása végett bizottságunk, a birtokosok kellően megokolt kérelmére, uj helyszini szemle tartását is elrendelheti, de ha a helyszini szemle által a birtokosok állitása nem nyer beigazolást, a költségeket a birtokosoknak kell viselni.

c) A törvény 1. §-ának *e)* pontja szerint *a törvényhatóságok, törvényhatósági joggal felruházott városok és rendezett tanácsu városok* közül azokra nézve, melyeknek erdejét már most is az állam kezeli, az állami kezelés a törvény értelmében jövőre is kötelező lesz, ezek tehát a besorozás ellen szintén nem emelhetnek kifogást.

A többi törvényhatóság, törvényhatósági joggal felruházott város és rendezett tanácsu város ellenben erdejének kezelését csak akkor köteles az államra bizni, ha az erdő jövedelmezősége a külön erdőtiszt tartását nem engedi meg. Ebben a kérdésben azonban a törvény 4. §-a szerint a birtokosnak és bizottságunknak meghallgatásával a belügyi minister urral egyetértésben a földmivelésügyi minister ur illetékes határozni.

Azoknak a törvényhatóságoknak, törvényhatósági joggal felruházott városoknak és rendezett tanácsu városoknak tehát, melyeknek erdőbirtoka jelenleg nem az állam által kezeltetik, abban az esetben, ha erdeiket és kopár területeiket saját költségükön alkalmazott külön erdőtisztekkel óhajtják kezeltetni, ennek megengedéseért a törvény életbelépésétől számitott 15 napon belül bizottságunk utján a földmivelésügyi ministerhez folyamodni kötelesek. *Ha ellenben az állami kezelést elfogadják, ezt az elhatározásukat még a törvény életbelépése előtt* jelentsék be a közigazgatási erdészeti bizottságnak.

d) Az *egyházi testületek, egyházi személyek, köz- és magánalapitványok, hitbizományok, közbirtokosságok és az erdőtörvény 17. §-ának hatálya alá tartozó részvénytársulatok* erdei közül a törvény 1. §-ának *f)* pontja alapján bizottságunk csak azokat vette fel a kimutatásba, a melyek jelenleg is az állam által kezeltetnek, továbbá a melyek a járási (vármegyei, kerületi) erdőtisztek

kezelésére vannak bizva és végül a melyek szakszerü kezelésben egyáltalában nem részesülnek.

Ezek közül az állami kezelés alatt álló erdők birtokosaira nézve az állami kezelés jövőre nézve is kötelező, a többire nézve ellenben csak akkor válik kötelezővé, ha a törvény életbelépésétől számitott 6 hónapon belül erdejük szakszerü kezelésére saját költségükön külön erdőtisztet nem alkalmaznak.

Mind a mellett ezeket a birtokosokat is felhivjuk, hogy azt, *vajjon a jelzett határidőn belül saját költségükön külön erdőtisztet szándékoznak-e alkalmazni, vagy pedig az állami kezelést fogadják el*, a törvény életbelépésétől számitott 15 napon belül *bejelentsék.*

e) Az 1. §. *g)* pontja szerint *azok a birtokosok, kiknek erdeje a fentebbiek értelmében állami kezelésbe adandó*, azokat a kopár területeiket is az állam kezelésébe kötelesek átadni, a melyek az 1879. évi XXXI. törvényczikk (erdőtörvény) 165. §-a, vagy pedig az 1894. évi XII. törvényczikk (a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló törvény) 13. és 14. §-ai alapján közgazdasági szempontból beerdősitendő kopároknak jelöltettek ki.

Ezek a kopár területek tehát az állam által kezelendő területek közül csak akkor törülhetők, ha az illető birtokos tulajdonában levő erdők is törültetnek.

(A fentebb idézett törvények alapján beerdősitendő kopárokul tényleg már kijelölt kopárokon kivül bizottságunk az eljárás megröviditése végett azokat a kopárokat is felvette a kimutatásba, melyeknek kijelölése iránt a törvényes eljárás már folyamatba tétetett, de még be nem fejeztetett.

Önként értetik azonban, hogy ezek a kopárok tényleg csak abban az esetben lesznek az állam kezelésébe átadandók, ha az eljárás befejezésével a beerdősités kötelezettsége tényleg kimondatik.)

2. Ezen felhivás végén közölt kimutatás 1., 2., 4. és 5. rovataiban kitüntetett adatokat bizottságunk a rendelkezésére álló hivatalos nyilvántartásokból meritette; mind a mellett felhivjuk a czimet, hogy azok helyességét megvizsgálja s esetleges észrevételeit akkor is megtegye, ha területének állami kezelésbe adása ellen az 1. alatt közöltek figyelembe vétele után kifogást emelni nem szándékozik.

Észrevételeinek alaposságát azonban a szükségesnek tartott módositások szabatos megjelölése mellett, hiteles adatokkal kell igazolnia.

A kimutatás 3. rovatát (a birtokos meghatalmazottjának nevét és lakhelyét) bizottságunk csak a birtokos bejelentése alapján töltheti ki, felhivjuk tehát a czimet, hogy a törvény 17. §-a értelmében annak a nevét és lakhelyét, a ki a czimet a hatóságokkal és a m. kir. állami erdőhivatallal szemben képviselni fogja, szintén bejelentse.

A kimutatás 6—9. rovatai alatt kitüntetett osztályokat bizottságunk a törvény 20. §-ában foglaltakra való tekintettel az állami kezelésbe adandó erdők és kopárok jövedelmezősége tekintetében ezen törvényhatóságban mutatkozó különbségek figyelembe vételével állitotta fel, az egyes osztályok arányszámait pedig az azokba beosztott erdők és kopár területek viszonylagos teherviselési képessége szerint állapitotta meg.

Ezeknek az osztályoknak, illetőleg arányszámoknak a rendeltetése az lesz, hogy az állami kezelés költségeinek (a földmivelésügyi minister által megállapitandó évi átalánynak) az egyes birtokosokra való kivetésénél mértékül szolgáljanak.

A törvény 21. §-a szerint ugyanis az évi átalányból az egyes birtokosokra eső évi járulékokat az illető erdők és kopárok területe alapján, de azok jövedelmezőségének is a figyelembevételével kell kivetni.

A mennyiben a czimnek a kimutatás ezen adatait illetőleg szintén észrevételei volnának, azokat alapossága esetében bizottságunk figyelembe fogja ugyan venni, de egyuttal megjegyzi bizottságunk, hogy az ilyen észrevételeket nem tekinti felebbezésnek, mely felett a közigazgatási felsőbb hatóságnak kellene dönteni.

Az osztályok felállitására és az osztályok közötti arányszámok megállapitására vonatkozólag itt közölt adatok csak előmunkálatát képezik a járulék-kivetésnek, maga a járulék ugyanis csak később, az évi átalány megállapitása után fog kivettetni és a czimmel közöltetni. A közigazgatási erdészeti bizottságnak a járulék kivetésére vonatkozó határozata ellen a birtokosok a törvény 22. §-a szerint annak idejében mindenesetre panaszszal élhetnek, de ez a panasz csak a kivetés után adható be és a közigazgatási birósághoz intézendő.

3. Figyelmeztetjük továbbá a czimet, hogy a bizottságunk által összeirt területek közül azok, melyek az állammal kötött szerződések alapján a törvény életbe lépése előtt már az állam által kezeltettek, továbbá azok az erdők és kopár területek, melyek a törvény életbelépése előtt a járási (vármegyei, kerületi) erdőtisztek által kezeltettek és végül azok az erdők és kopár területek, melyeknek birtokosai az állami kezelésbe való belenyugvásukat a törvény életbelépése előtt bejelentik, a fentebb idézett végrehajtási rendelet szerint már a törvény életbelépése napján átadandók a folyó évi 690. eln. számu földmivelésügyi rendelettel szervezett m. kir. állami erdőhivatalok kezelésébe; önként értetik azonban, hogy ha az ekkor átadott erdők közül egyesek a birtokosok kifogása, illetőleg folyamodványa alapján később az állami kezelés kötelezettsége alul felmentetnek, az erre vonatkozó határozat jogerőre emelkedésekor az állami kezelés is megszünik.

A többi erdők és kopár területek pedig, a mennyiben a birtokos az állami kezelés ellen kifogással nem él, illetőleg annak mellőzését nem kérelmezi, a kifogás, illetőleg a kérelem beadására kitüzött határidő letelte után, a mennyiben pedig a birtokos kifogással él, illetőleg kérelmez, a kifogás, illetőleg kérelem elintézése után 15 napon belül adandók át az állam kezelésébe.

4. Végül figyelmeztetjük, hogy az 1898. évi XIX. törvényczikkben szabályozott eljárással kapcsolatos beadványai és iratai bélyeg- és illetékmekmentesek.

Kelt 1899. évi

A törvényhatóság közigazgatási erdészeti bizottsága.

4. számú melléklet

Jegyzőkönyv

Felvétetett Maros Torda vármegye közigazgatási erdészeti bizottságának Marosvásárhelytt, 1900. évi febr. hó 15én tartott rendkívüli üléséből.

Jelen vannak
Elnök: Mikó Árpád főispán, jegyző Nikolájevits Szilárd, előadó Bíró János alerdőfelügyelő, tagok Deák Lajos tanfelügyelő.

1/ Előadatik idei 53/900 keb. sz. a. a földm. m. kir. minister Úr f. évi 76.570/I/899. sz. a. kelt rendelete, az 1898. évi XIX. t. cz. értelmében állami kezelésbe adandó erdők és kopár területeknek végleges besorozása és az első 5 évre vonatkozó kezelési költségátalány összegnek megállapítása tárgyában.

Tudomásul vétetvén

1. Az állami kezelésbe adandó erdők és kopárterületek végleges besorozását kimondó és 1899. évi 426. keb. sz. a. kelt határozatunk másolatában előforduló írási hibák kiigazíttatnak s illetőleg az érdekeltek értesíttetnék hogy a kiadott határozatban: a körtekapui ev. ref. egyház és templom helyett körtekapui gör. kath. egyház és templom, úgyszintén Bere község ev. ref. egyház, róm. kath. egyház Beruncsey István és birtoktársai helyett Bede község, ev. ref. egyház, róm. kath. egyház, Beruncsey Istvánné és birtokostársai írandó.
2. Az 1898. évi XIX. t. cz. alapján állami kezelésbe adandó erdőkről és kopárterületekről – ezen t. cz. végrehajtási rendeletének 12. §-a értelmében összeállított kimutatásba szabályszerűen felvett és múlt évi 195. keb. sz. a. kiadott „Felhívás" útján az illető birtokosokkal közölt alábbi erdőterületek, nevezetesen: a m. vásárhelyi ág. ev. egyháznak a harasztkereki határban, a mezőbazédi gör. kath. egyháznak és mezőszabédi ev. ref. egyháznak a mezőszabédi határban, a m. sámsondi gör. kath. egyháznak a mezősámsondi határban és Gledény községnek a ligeti határban fekvő erdeik, melyek bizottságunk 1899. évi 426. keb. sz. a. kelt határozatában felsorolva nincsenek, a fennebb idézett t. cz. végrehajtási rendeletének 25. és 26. §-ai alapján jelen határozatunkkal utólagosan, az állami kezelésbe adandó erdők és kopár területek közé véglegesen besorozattaknak mondatnak ki, s erről nevezett erdőbirtokosok megfelelően értesíttetnek.
3. Az állami kezelésbe adandó erdők és kopár területek összeírása ellen beadott felszólamlások s illetőleg fellebbezések tárgyában 1899. évi 408, 320, 330, 362, 372, 384, 387 és 411 keb. sz. a. hozott és földmívelésügyi m. kir. minister Úr Őméltósága által 1900. évi 76.570/I-3/899. sz. a. kelt magas rendeletével másodfokúlag helyben hagyott bizottsági határozatok érdekeltekkel megfelelően közöltetnek és egyúttal az azokban tárgyalt területek, az 1898. évi XIX. t cz. végrehajtási rendeletének 25. §-a alapján, az állam által kezelendő erdők és kopár területek közé véglegesen besorozottaknak mondatnak ki és úgy ezen, valamint az 1899. évi 426. keb. sz. a. kelt határozattal véglegesen besorozottaknak kimondott azon erdők és kopárok tulajdonosai, a kiknek erdei és kopár területei részben vagy egészben ez ideig s illetőleg a törvény életbe léptekor állami kezelés alatt nem állottak, hivatkozással az idézett t. cz. végrehajtási rendeletének 26. és 27. §-aira, e területeknek állami kezelésbe való átadására a m. kir. állami erdőhivatal pedig azoknak átvételére, felhívatnak.
4. Az állami kezelésbe adandó erdők és kopár területek összeírására vonatkozó kimutatás fentiek szerint helyesbíttetvén és az időközben beérkezett adatokkal kiegészíttetvén áttétetik a m. kir. állami

erdőhivatalhoz „Az állam által kezelt erdők és kopár területek nyilvántartásának" összeállítása és bemutatása végett, s nevezett hatóság – hivatkozással a végrehajtási rendelet 103. §-ára – egyúttal megkerestetik az 1900-1904. évekre vonatkozó kezelési költség kivetési lajstromtervezetnek – az 1900. évi 76.570/I-3/899. sz. a. kelt magas rendeletben megállapított átalányösszeg és a kezelési költségjárulékok fizetése alól felmentett birtokosok, illetve területek figyelembe vétele mellett – összeállítására és előterjesztésére; végül

5. azon véderdő és kopárbirtokosok, a kiket földm. m. kir. minister Úr Őnagyméltósága 1900. évi 76.570/I-3/899. sz. a. kelt magas rendeletével az 1900-1904. évekre eső kezelési költség járulék fizetése alól kegyesen felmenteni méltóztatott, a díjtalanul kezelendő véderdő és kopár területek helyrajzi számainak és kiterjedésének közlése mellett, a magas elhatározásról megfelelően értesíttetnek.

Mely határozat az érdekelteken kívül közöltetik a kir. erdőfelügyelőséggel és a m. kir. állami erdőhivatallal is.

2/ Előadatik múlt évi 104/1899. sz. a. a régeni felsőjárás főszolgabírója 41/899. sz. a. beterjeszti Papp Ferencz g. mesterházi lakos volt úrbéres jogutód ellen indított erdőrendészeti áthágásra vonatkozó tárgyiratokat.

Minthogy földm. m. kir. minister Úr Őnagyméltóságának a g. mesterházi volt úrbéresek közös erdejének törzsenként való elkülönítése és a 100 holdon felüli illetményeknek egyenként való kiadására vonatkozó és 1892. évi 42.696/I-4. sz. a. kelt magas rendelete alapján a marosvásárhelyi kir. törvényszék az 1897. évi július hó 26-án létrejött egyezség szerint a jogosultak illetményét azon évi augusztus hó 9én 7175/polg. sz. a. kelt bírói végzéssel kiadta, s illetőleg Papp Ferencz g. mesterházi lakos volt úrbéres jogutód is 14.070 k. hold-nyi illetményét kikapta.

Nevezettnek 1898. évi november hóban már nem volt joga a községben maradt volt úrbéresek erdejében fahasználatot gyakorolni, s éppen ezért a volt úrbéresek erdejében nem erdőrendészeti, hanem erdei kihágást követvén el, ellene az erdőrendészeti áthágás iránti eljárás beszüntettetik, s egyúttal a g. mesterházi volt úrbéresek utasíttatnak, hogy a mennyiben Papp Ferencz volt úrbéres jogutódai a szóban forgó fahasználat által a közösségben maradt volt úrbéreseknek anyagi kárt okozott, ellene erdei kihágás miatt az eljárást a kezeléssel megbízott m. kir. erdőgondnokság útján az illetékes bíróságnál indítsák meg. Mely határozatokról Papp Ferencz g. mesterházi lakos, a volt úrbéresek, a m. kir. állami erdőhivatal, s a kir. erdőfelügyelőség megfelelően értesíttetnek.

3/ Előadatik múlt évi 421/899. sz. a. a régeni alsó járás főszolgabírója 656/899. sz. a. beterjeszti a kásvai volt úrbéresek ellen indított erdőrendészeti áthágásra vonatkozó tárgyiratokat.

A kásvai volt úrbéresek ellen indított erdőrendészeti ügyben hozatott a következő

határozat:

A kásvai volt úrbéresek a tulajdonukat képezett erdőből 16 drb kisebb-nagyobb méretű és 20 korona tőértékkel bíró tölgyfának a jóváhagyott gazdasági üzemterv ellenére eszközölt levágása által elkövetett és a tárgyalás rendjén is beigazolt erdőrendészeti áthágás miatt, az 1879. évi XXXI. t. cz. 52. 55. és 56. §-ai alapján 4/5 részben az országos erdei alap és 1/5 részben a községi szegényalap javára 5 (öt) kor. pénzbüntetésnek és 8 (nyolcz) korona eljárási költségnek jelen határozat jogerőre emelkedésétől számítandó 15 nap alatt különbeni végrehajtás melletti megfizetésében marasztaltatik el.

Mely határozat ellen úgy a kir. erdőfelügyelő, mint a nevezett volt úrbéresek annak kézhezvételétől számítandó 15 nap alatt fellebbezéssel élhetnek.

Indokok:

A tárgyalás rendjén az erdőrendészeti áthágás elkövetésének ténye kétséget kizárólag beigazoltatván, a volt úrbéresek a fennebb idézett t. cz. 52. § értelmében elmarasztalandók voltak, s tekintettel az enyhítő körülményre, s illetőleg arra, hogy az engedély nélkül levágott fák az árvíz által megrongált községi híd sürgős kijavításához használtattak fel, a pénzbüntetés legkisebb foka alkalmaztatott.

4/ Előadatik múlt évi 475/899. sz. a. a ny. szeredai járás főszolgabírója 15/899. sz. a. beterjeszti a ny. szt. annai ev. ref. egyház ellen indított erdőrendészeti áthágás ügyében megtartott tárgyalás jegyzőkönyvét.

A ny. szentannai ev. ref. egyházközség ellen indított erdőrendészeti ügyben hozatott a következő határozat.

A ny. szentannai ev. ref. egyházközség a tulajdonát képező erdőben a jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemtervtől eltérően 2,1 k. holdnyi területnek kihasználása, és illetőleg 44 korona és 80 fillér tőértékkel bíró 7 (hét) öl rőzsefának engedély nélkül való levágása által elkövetett és a tárgyalás rendjén is beigazolt erdőrendészeti áthágás miatt, az 1879. évi XXXI. t. cz. 52. 55. és 56 §-ai alapján 4/5 részben az országos erdei alap és 1/5 részben a községi szegényalap javára 11 (tizenegy) korona és 20 fillér pénzbüntetésnek és 8 (nyolcz) korona eljárási költségnek jelen határozat jogerőre emelkedésétől számítandó 15 nap alatt, különbeni végrehajtás melletti megfizetésében marasztaltatik el azon hozzáadással, hogy erdejében az 1904. év őszéig a jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemterv szerint minden néven nevezendő fahasználat gyakorlása tilos.

Mely határozat ellen úgy a kir. erdőfelügyelő, mint az elmarasztalt egyházközség annak kézhezvételétől számítandó 15 nap alatt fellebbezéssel élhet.

Indokok:

A helyszínén és a tárgyaláson kétségkívül megállapíttatván, hogy az egyház a jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemtervvel szemben túlhasználatot követett el, az idézett t. cz. 52. § értelmében elmarasztalandó volt, s tekintetbe véve a tárgyalás rendén felhozott enyhítő körülményeket, a pénzbüntetés legkisebb foka alkalmaztatott.

5/ Előadatik múlt évi 658/899. keb. sz. a. az üvegcsűri közbirtokosság kérése erdőbirtokához tartozó engedélyezése tárgyában.

Minthogy a közbirtokosság kérvényében jelzett azon körülmény, hogy a szóbanforgó, s az erdőbirtok állományához tartozó, de ez ideig felsőbb engedélylyel a közbirtokossági pénztár javára haszonbérbe adott kaszálók „már nagyon kihasználódtak, s ezért alig akad, ki azokat újból haszonbérbe vegye”, nem az erdőbirtok állománya megcsonkításának engedélyezését, hanem ellenkezőleg, a mennyiben a kérvényben említett kaszálók teljes kiélése és részbeni elkopárosodása idővel csakugyan bekövetkeznék, azok beerdősítésének elrendelését fogja maga után vonni még azon esetben is, ha azok nem a közbirtokosság, hanem magánbirtokosoknak képeznék tulajdonát: miért is nevezett közbirtokosság kérésével azon felhívással utasíttatik el, hogy a mennyiben a kérdésben forgó kaszálóknak ezen művelési ágban való további használata bármely oknál fogva nehézségbe ütköznék, vagy e használati mód mellett azoknak bár csak részbeni elkopárosodásától kellene tartani, a kezeléssel megbízott m. kir. járási erdőgondnoksághoz tegyen jelentést, hogy bizottságunk e területnek beerdősítése és a legelő erdő v. rendes erdőhöz való csatolása iránt intézkedhessen, mely határozatunk tudomásvétel végett közöltetik a nevezett közbirtokossággal és a m. kir. állami erdőhivatallal.

6/ Előadatik idei 699/899. sz. alatt kelt a kir. törvényszék 10.208/899. polg. sz. a kelt átirata a topliczai volt úrbéresek erdejére vonatkozó tarvágatási tilalomnak fen[n]tartása ügyében.

Tudomásul vétetvén, a kir. törvényszék 1899. évi 10.208/polg. sz. a. kelt átiratának másolata a topliczai volt úrbéreseknek azon értesítéssel adatik ki, hogy a kérelmezett tízezer darab fenyőfának kihasználása erdőrendészeti szempontból nem engedélyeztetik és a volt úrbéresek erdejére vonatkozólag az 1898. évi 90. sz. a. kelt bizottsági határozattal kimondott és földmívelésügyi m. kir. minister Úr Őnagyméltósága által 1898. évi 36.410. sz. a. kelt magas rendeletével helyben hagyott, favágatási tilalom továbbra is, s illetőleg a birtokviszonyok folyamatba levő rendezésének befejezéséig fen[n]tartatik. Mely határozatról a topliczai volt úrbéresek a kir. erdőfelügyelőség és a m. kir. állami erdőhivatal megfelelően értesíttetnek.

7/ Előadatik idei 16/900. évi kb. sz. a. a földm. m. kir. minister Úr 65.404/99. sz. a. rendeletével leadja a kásvai volt úrbéresek erdejére vonatkozó rendszeres gazdasági üzemtervet jóváhagyási záradékkal ellátva.

Az üzemterv főbb adatai a kir. erdőfelügyelőség által vezetett törzskönyvbe feljegyeztetvén és az erdők nyilvántartási törzskönyve megfelelően helyesbíttetvén, az üzemterv 2ik példánya az ah[h]oz tartozó 1 drb térképpel levéltárba helyeztetik, első példánya pedig az ah[h]oz tartozó 3 drb térképpel és üzemnyilvántartásokkal együtt kiadatik a m. kir. állami erdőhivatalnak oly megjegyzéssel, hogy az üzemátvizsgálási munkálat 1906. év folyamán bizottságunkhoz beterjesztendő. Továbbra Kásva község elöljárósága értesíttetik és a véderdő adómentességének kieszközlése iránt a m. kir. pénzügyigazgatóság megkerestetik.

8/ Előadatik idei 41/1900. kb. sz. a. alatt a földmívelésügyi m. kir. minister Úr 93.391/899. sz. rendeletével leadja a kásvai felekezet nélküli iskola erdejére vonatkozó rendszeres gazdasági üzemtervet jóváhagyási záradékkal ellátva.

Az üzemterv főbb adatai a kir. erdőfelügyelőség által vezetett törzskönyvbe feljegyeztetvén és az erdők nyilvántartási törzskönyve megfelelően helyesbíttetvén az üzemterv 2ik példánya az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel levéltárba helyeztetik, első példánya pedig az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel és üzemnyilvántartásokkal együtt kiadatik a m. kir. állami erdőhivatalnak oly megjegyzéssel, hogy az üzemátvizsgálási munkálat 1909. év folyamán bizottságunkhoz beterjesztendő. Valamint arra is, hogy nevezett erdőbirtokost értesítse, miszerint földm. m. kir. minister Úr elrendelni méltóztatott, hogy az erdőterületen levő fatömeg a kezelő erdőtiszt által tömeg és érték szerint pontosan megbecsültessék és a becsérték alapjául vétele mellett a vagyonfelügyeleti hatóság és a kezelő m. kir. erdőtiszt közbejöttével nyilvános árverésen eladassék és az eladási árból egyszáz frt elkülöníttetvén mint erdőkezelési, őrzési és erdősítési alap gyümölcsözőleg elhelyeztetvén a fennmaradó pénzösszeg a vagyonfelügyeleti hatóság rendelkezésére bocsátassék.

9/ Előadatik idei 42/900. keb. sz. a. a fölmív. m. kir. minister Úr 93.386/899. sz. rendeletével leadja a magyarói ev. ref. lelkészi és tanítói hivatal erdejére vonatkozó rendszeres gazdasági üzemtervet jóváhagyási záradékkal ellátva.

Az üzemterv főbb adatai a kir. erdőfelügyelőség által vezetett törzskönyvbe feljegyeztetvén és az erdők nyilvántartási törzskönyve megfelelően helyesbíttetvén, az üzemterv 2ik példánya az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel levéltárba helyeztetik, első példánya pedig az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel és nyilvántartásokkal együtt kiadatik a m. kir. állami erdőhivatalnak oly megjegyzéssel, hogy az üzemátvizsgálási munkálat 1906. év folyamán bizottságunkhoz beterjesztendő. Alispán felkéretik nevezett erdőbirtokos értesítése végett.

10/ Előadatik idei 43/900. keb. sz. alatt a földmívelésügyi m. kir. minister Úr 93.385/899. sz. ren-

deletével leadja a magyarói gör. kath. egyház erdejére vonatkozó rendszeres gazdasági üzemtervet jóváhagyási záradékkal ellátva.

Az üzemterv főbb adatai a kir. erdőfelügyelőség által vezetett törzskönyvbe feljegyeztetvén és az erdők nyilvántartási törzskönyve megfelelően helyesbíttetvén az üzemterv 2ik példánya az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel levéltárba helyeztetik, első példánya pedig az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel és üzemnyilvántartásokkal együtt kiadatik a kir. állami erdőhivatalnak további eljárás végett.

11/ Előadatik idei 44/900. keb. sz. a. a földmívelésügyi m. kir. minister Úr 93.384/899. sz. rendeletével leadja a magyarósi felekezet nélküli iskola erdejére vonatkozó rendszeres gazdasági üzemtervet jóváhagyási záradékkal ellátva.

Az üzemterv főbb adatai a kir. erdőfelügyelőség által vezetett törzskönyvbe feljegyeztetvén és az erdők nyilvántartási törzskönyve megfelelően helyesbíttetvén az üzemterv 2ik példánya az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel levéltárba helyeztetik, első példánya pedig az ahhoz fűzött 1 drb térképpel és üzemnyilvántartásokkal együtt kiadatik a kir. állami erdőhivatalnak további eljárás végett.

12/ Előadatik idei 55/900. keb. sz. a. a földmívelésügyi m. kir. minister Úr 93.383/99. sz. rendeletével leadja a magyarósi volt úrbéresek erdejére vonatkozó rendszeres gazdasági üzemtervet jóváhagyási záradékkal ellátva.

Az üzemterv főbb adatai a kir. erdőfelügyelőség által vezetett törzskönyvbe feljegyeztetvén és az erdők nyilvántartási törzskönyve megfelelően helyesbíttetvén az üzemterv 2ik példánya az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel levéltárba helyeztetik, első példánya pedig az ah[h]oz fűzött 1 drb térképpel és üzemnyilvántartásokkal együtt kiadatik a kir. állami erdőhivatalnak további eljárás végett.

13/ Előadatik idei 70/900. keb. sz. a. a földm. m. kir. minister Úr 65.353/99. sz. rendeletével leadja a magyarói ev. ref. egyház erdejére vonatkozó rendszeres gazdasági üzemtervet jóváhagyási záradékkal ellátva.

Az üzemterv főbb adatai a kir. erdőfelügyelőség által vezetett törzskönyvbe feljegyeztetvén és az erdők nyilvántartási törzskönyve megfelelően helyesbíttetvén, az üzemterv második példányát képező 3 drb könyv, ah[h]oz tartozó 1 drb térképpel levéltárba helyeztetik, az első példányát képező 3 könyv pedig az ah[h]oz tartozó térképpel és üzemnyilvántartásokkal együtt kiadatik további eljárás végett a m. kir. állami erdőhivatalnak.

14/ Előadatik idei 87/900. sz. a. a földm. m. kir. minister Úr 93.390/899. számú rendeletével leadja a kásvai gör. kath. egyház erdejére vonatkozó rendszeres gazdasági üzemtervet jóváhagyási záradékkal ellátva.

Az üzemterv főbb adatai a kir. erdőfelügyelőség által vezetett törzskönyvbe feljegyeztetvén és az erdők nyilvántartási törzskönyve megfelelően helyesbíttetvén, az üzemterv 2ik példánya az ah[h]oz tartozó 1 drb térképpel levéltárba helyeztetik, első példánya pedig az ah[h]oz tartozó 1 drb térképpel és üzemnyilvántartásokkal kiadatik további eljárás végett a kir. állami erdőhivatalnak.

15/ Előadatik 3084/99. keb. sz. a. a földm. m. kir. minister Úrnak 87.282/I-4. számú rendelete a kopár területek iránt kiosztandó jutalmakról.

Örvendetes tudomásul szolgál azzal, hogy a jutalomösszeg felvétele és kifizetése iránt a kir. erdőfelügyelőség már intézkedett.

16/ Előadatik idei 81/900. keb. sz. a. Sopron vármegye közig. erd. bizottságának átirata eskübizonyítványok megsemmisítése tárgyában.

Tudomásul vétetvén megfelelő intézkedés megtétetik.

17/ Előadatik idei 82/900. keb. sz. a. Sopron vármegye közig. erd. bizottságának átirata eskübizonyítványok megsemmisítése tárgyában.

Tudomásul vétetvén, a megfelelő intézkedés megtétetett.

18/ Előadatik idei 78/900. keb. sz. a. a földm. m. kir. minister Úrnak 92.704/I/4. számú rendelete.

A ministeri rendelet Jeney József csávási birtokossal közöltetik.

19/ Előadatik múlt évi 564/1899. sz. a. a m. patini székely közbirtokosság kérése a befásítás beszüntetése végett a tagosítás befejeztéig.

Járási főszolgabíró felhívatik a bejelentésre, hogy a kopárok kiknek lettek kihasítva.

20/ Előadatik idei 33/900. keb. sz. alatt a földmívelésügyi m. kir. minister Úrnak 2041/I-4. számú leirata.

Kapcsolatban 10/keb/900. sz. ügyirattal levéltárba helyeztetik.

Több tárgy nem levén, elnök az ülést bezárja.

Kmf.

Nikolájevits Szilárd
jegyző

Mikó Árpád
főispán, elnök

Pályázat

a nagyváradi I. sz. püspökség beéli és vaskóhi uradalmi főerdészei mellé egy-egy *erdőgyakornoki* állásra, melyeknek mindegyike évi 1100 kor. készpénzfizetéssel, természetbeni lakással, 4 hectoliter tiszta búza, 6 hectoliter kétszeres és 6 méteröl tüzifa-járandóságokkal van egybekötve.

Pályázóktól megkivántatik a selmeci akademia teljes és sikeres elvégzése, ép és egészséges testalkat, az önkéntesség leszolgálása.

Pályázók okvetlenül sajátkezüleg irt s a fenti kellékeket igazoló bizonyitványokkal felszerelt kérvényeiket, melyekben nyelvismereteiket is jelentsék be és ahhoz nevük felirásával ellátott arcképeiket szintén csatolják, **1903. október 15-ig** az uradalmi Jószágigazgatóságra címezve, alúlirott hivatalnál nyujtsák be.

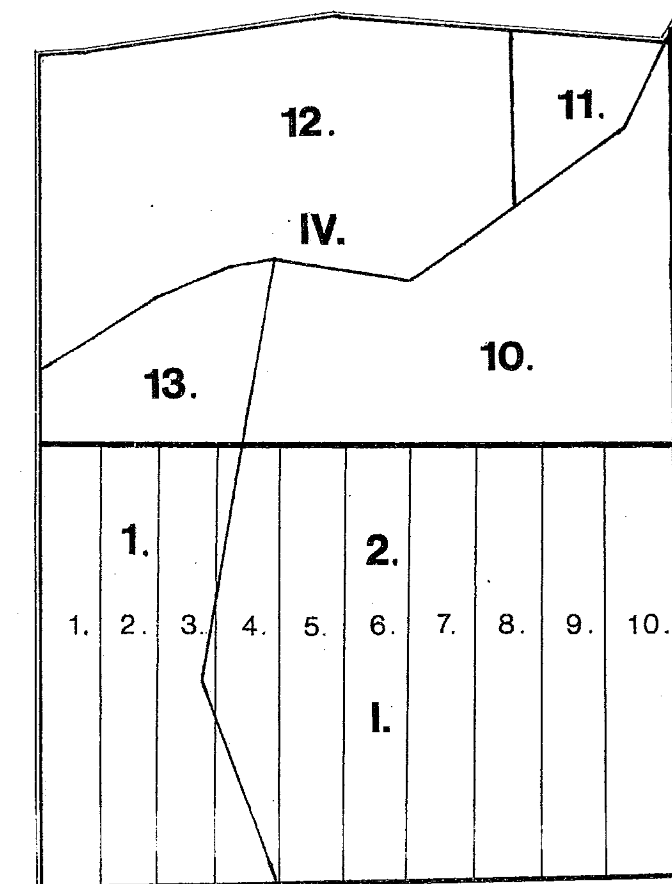
Az alkalmazandó gyakornokok csak az államvizsga letételével tekintetnek véglegesített tisztviselőnek.

Nagyvárad, 1903. augusztus 24.

A nagyváradi I. sz. püspökség főtiszti hivatala.

6. számú melléklet

7. számú melléklet

— I.-IV. Tag
— 1-13. Osztag
— 1-10. Vágássorozat

8.
III.
9.
7.
6.
3.
II.
5.
4.

8. számú melléklet

Műfa-eladási hirdetmény.

Az erdélyi róm. kath. status alábbi uradalmaiban következő tölgy- és bükk-műfa kerül eladás alá:

Tételszám	Uradalom neve megye, község, és erdőrész	Vasuti állomás és távolsága km.-ben	Fanem	Mellmagassági átmérő cm.				Műfa köbtartalma	Becsérték	
				d a r a b				tm³	kor.	fill.
1	Kolozsmonostor, Kolozs Kolozsvár Szentjánoskút	Kolozsvár 6	Tölgy	24—30 1289	31—40 1751	41—50 307	50 felül 103	1246·56	22194	40
2	dttó (Berbek)	4	"	24—30 692	31—40 1023	41—50 312	50 felül 137	899·09	16995	16
3	dttó Kajántó (Bönye)	16	"	30—40 1591	41—50 285	51—60 67	60 felül 21	791·72	11384	—
4	Nagyalmás Kolozs Nagyalmás (Gunyága)	Bánffy-hunyad 16	"	26—30 570	31—40 633	41—50 255	50 felül 148	897·39	10664	18
5	Alsóbajom Kisküküllő Alsóbajom (Nagyerdő)	Küküllő-vár 10 Medgyes 16	"	25—30 104	31—40 429	41—50 86	— —	480·33	5401	68
6	dttó	dttó	Bükk	30—40 304	41—50 88	— —	— —	439·43	2636	58
7	dttó Tatárlaka (Csungár)	Küküllő-vár 8	Tölgy	25—30 2282	31—40 2320	41—50 318	—	2930·53	30137	76
Összesen 14723 darab tölgy, 392 darab bükk								7685·05	98413	76

A műfa feldolgozása után maradó hulladék-fa eladás tárgyát nem képezi.

Fennti műfákra nézve az irásbeli versenytárgyalás **folyó évi október hó 27. napján délelőtt 10 órakor** az erdélyi r. k. státus erdőhivatalánál (Kolozsvár, Egyetem-utca 7. szám) lesz megtartva, hol az eladási feltételek betekinthetők.

A lepecsételt ajánlatokhoz 10% bánatpénz csatolandó.

Az erdélyi róm. kath. status fenntartja magának azon jogot, hogy a beérkező ajánlatok közül — tekintet nélkül az ajánlati összeg nagyságára — szabadon választhasson.

Kolozsvárt, 1910. évi szeptember hó.

Nagy László s. k.,
erdőtanácsos,

9 FÉNYKÉPMELLÉKLETEK

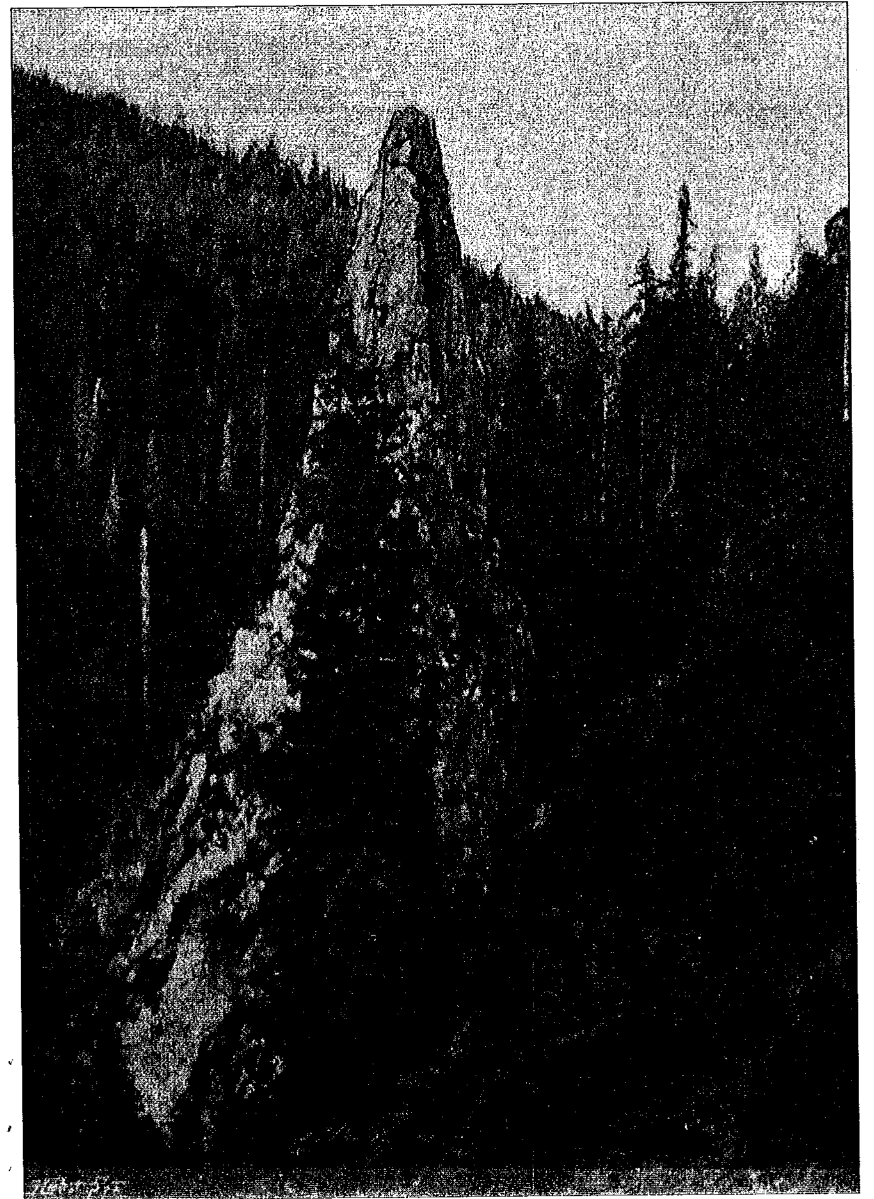
1. „Cukorsüveg" a Bihar-hegységben, Biharfüreden (1900 körül). (Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk.: BOROVSZKY Samu. /Bp., – 1901. –/ 130.)
2. Görgényszentimre és a Görgény völgye (1900 körül). (MMM. Adattár VII/A. 204.009.)
3. A Görgény völgye úttal (1900 körül). (MMM. Könyvtár D. 14.428.)
4. A görgényszentimrei erdőőri szakiskola épülete (1900 körül). (MMM. Adattár VII/A. 177.569.)
5. Istálló. Tervrajz 1900-ből. (OL. K-184. 1900-4-71.137.)
6. Lövölde. Tervrajz 1900-ből. (OL. K-184. 1900-4-71.137.)
7. Lövölde. Tervrajz 1900-ből. (OL. K-184. 1900-4-71.137.)

8-9. Méhes. Tervrajz 1900-ből. (OL. K-184. 1900-4-71.137.)

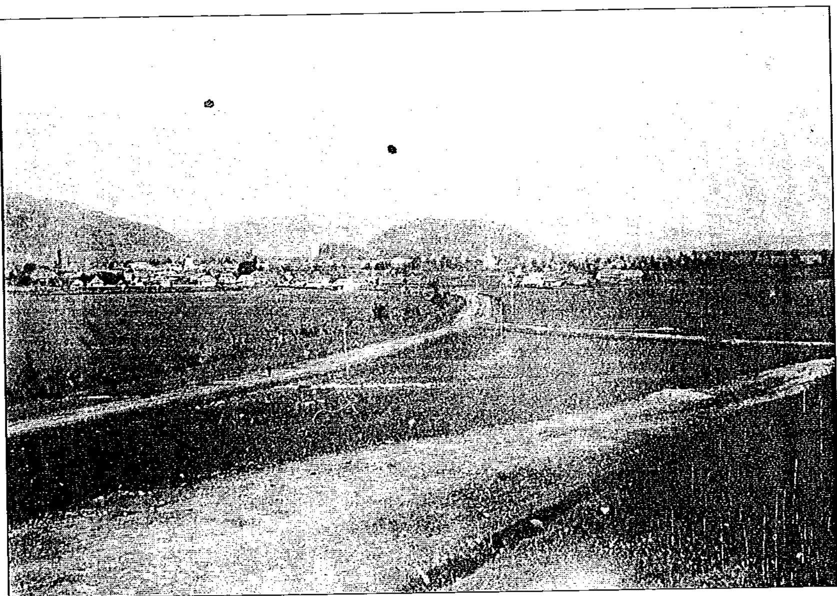
10. Jégverem. Tervrajz 1900-ből. (OL. K-184. 1900-4-71.137.)
11. Az erdőőri szakiskola épülete 1942-ben. (MMM. Adattár VII/A. 134.182.)

12-14. Részletek a szakiskolából (1942-43). (RETKES M. László: Százéves a görgényszentimrei erdészeti szakiskola, 1893-1993. EtK. X. – Bp., 1993. – A kézirat mellékletei megtalálhatók az Országos Erdészeti Egyesület Könyvtárában.)

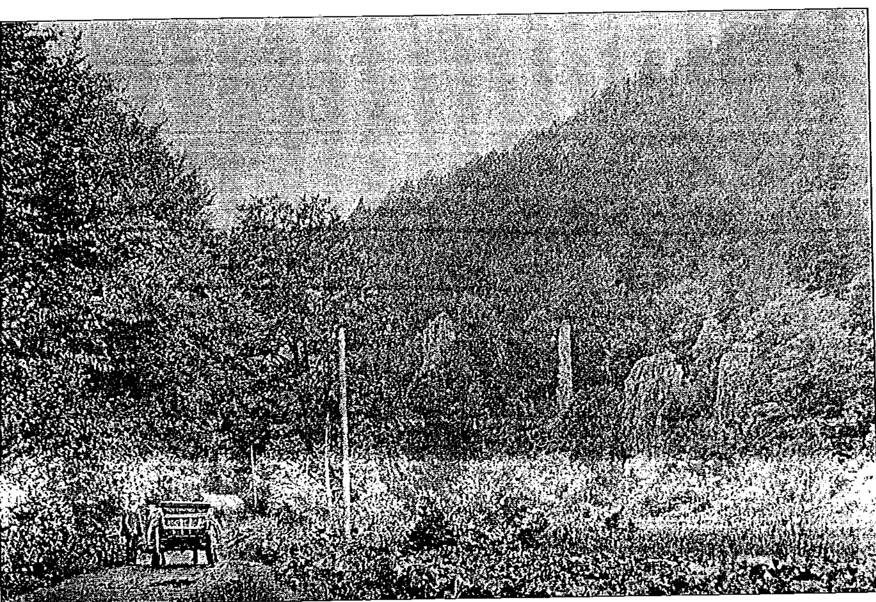
A reprodukciók *Csecsetka Ferenc* és *Papp Tibor* munkái.

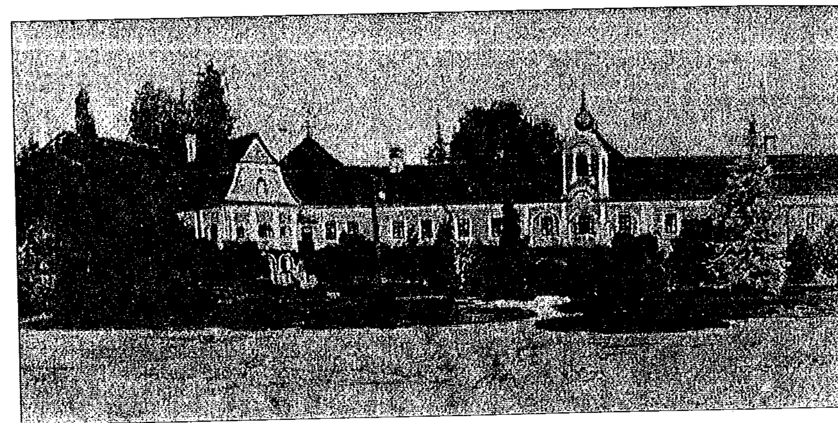
1. „Cukorsüveg" Biharfüreden

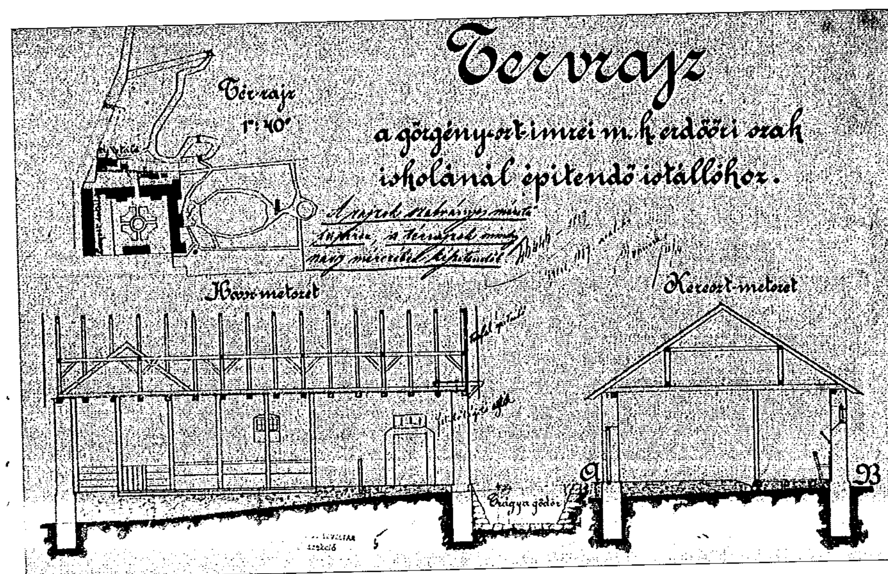
2. Görgényszentimre és a Görgény völgye (1900 körül)

3. Görgény-völgyi részlet úttal (1900 körül)

4. A görgényszentimrei erdőőri szakiskola épülete (1900 körül)

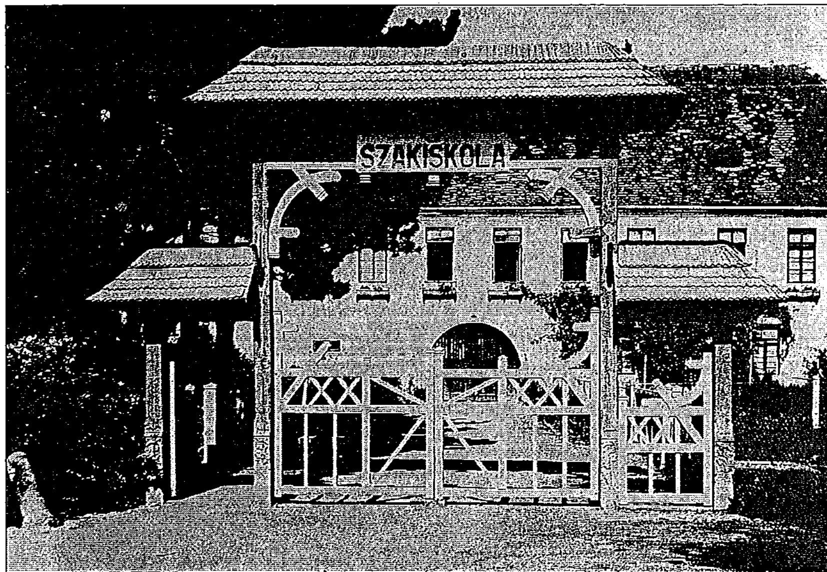

5. Istálló. Terv 1900-ból

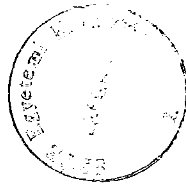
6. Lövölde. Terv 1900-ból

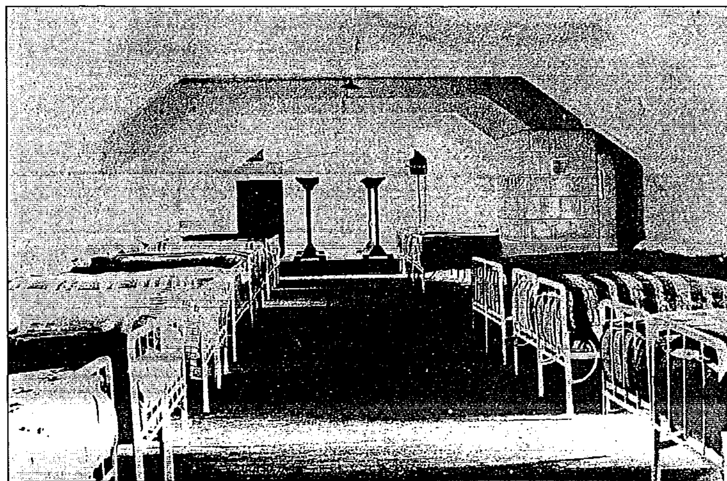
7. Lövölde. Terv 1900-ból

8. Jégverem. Terv 1900-ból

13. Az erdőőri szakiskola főkapuja 1942-ben

14. Az erdőőri szakiskola egyik hálóterme 1942-ben

OROSZI SÁNDOR

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI ERDŐK ERDÉLYBEN

ERDÉSZETTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK
LXIX.

2006